

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿՈՐՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

**ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԴԱՏԱԿԱՆ
ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՊ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՁԵՌՆԱՐԿ

ԵՐԵՎԱՆ 2012

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

The statements and analysis contained herein are the work of the American Bar Association's Rule of Law Initiative and the Association of Judges of the Republic of Armenia. The statements and analysis expressed are solely those of the authors, and have not been approved by the House of Delegates or the Board of Governors of the American Bar Association and do not represent the position or policy of the American Bar Association. Furthermore, nothing in this report is to be considered rendering legal advice for specific cases. This study/report/audio/visual/other information/media product (specify) is made possible by the generous support of the American people through the United States Agency for International Development (USAID). The contents are the responsibility of the American Bar Association's Rule of Law Initiative and do not necessarily reflect the views of USAID or the United States Government.

Սույն պնդումները և վերլուծությունը հանդիսանում են Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության «Իրավունքի գերակայության նախաձեռնություն» ծրագրի և Հայաստանի Հանրապետության դատավորների միության աշխատանքը: Դրանք արտահայտում են հեղինակների կարծիքը և հաստատված չեն Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության պատվիրակների պալատի և կառավարիչների խորհրդի կողմից, ուստի և չեն ներկայացնում Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության դիրքորոշումներն ու տեսակետները: Ի լրումն, սույն գեկույցի որևէ մաս չպե տք է ընկալել որպես առանձին գործերի առնչությամբ տրամադրվող իրավական խորհրդատվություն: Սույն ուսումնասիրությունը/ գեկույցը/ ձայնագրությունը/ալ տեղեկատվությունը/ տեղեկատվական ապրանքը (բացատրեք) հնարավոր է դարձել ամերիկյան ժողովրդի առատաձեռն օժանդակության շնորհիվ՝ ԱՄՆ Միջազգային Զարգացման Գործակալության միջոցով: Նյութի բովանդակության համար պատասխանատու է Ամերիկյան իրավաբանների ընկերակցության «Իրավունքի գերակայության նախաձեռնություն» ծրագիրը: Նյութի բովանդակությունը կարող է չհամընկնել ԱՄՆ Միջազգային Զարգացման Գործակալության կամ ԱՄՆ կառավարության տեսակետներին:

ԳԻՏԱԿԱՆ ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐ

ԴԱՎԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

*ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի
նախագահ, իրավագիտության թեկնածու,
դոցենտ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

ՎԱՅԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

*ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն,
ԵՊՀ դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ ավագ գիտաշխատող,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ*

Յեղիճակային խումբ

ԴԱԿԻԹ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

ՎԱՅԵ ԵՆԳԻԲԱՐՅԱՆ

ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, ԵՊՀ դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ ավագ գիտաշխատող, իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ

ԱՐՄԱՆ ԹԱԹՈՅԱՆ

ՀՀ սահմանադրական դատարանի խորհրդատու, ԵՊՀ ասիստենտ, իրավագիտության թեկնածու

ԱՆՆԱ ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի ավագ օգնական, ԵՊՀ դասախոս, իրավագիտության թեկնածու

ՀՏԴ 343.13

ԳՄԴ 67.99(2)93

Մ 716

Տպագրվում է

ՀՀ դատավորների միության խորհրդի որոշմամբ

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հրատապ հիմնախնդիրները: Գիտագործնական ձեռնարկ /Հեղ. խումբ՝ Դ.Ավետիսյան, Վ.Ենգիբարյան, Ա.Թաթոյան, Ա.Վարդապետյան: ՀՀ դատավորների միություն: Գիտ. խմբ.՝ Դ.Ավետիսյան, Վ.Ենգիբարյան. - Եր. : «ՀՀ դատավորների միություն» հասարակական կազմակերպություն, 2012. - 162 էջ:

Սույն գիտական հետազոտությունը նվիրված է մինչդատական վարույթի տեսական ու գործնական հիմնախնդիրներին: Աշխատանքում վերլուծված են մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության իրավական կարգավորման հիմնադրույթներն ու ՀՀ դատական պրակտիկան:

Աշխատանքի նպատակն է աջակցել դատավորներին, դատախազներին, փաստաբաններին, ինչպես նաև իրավակիրառ գործունեություն իրականացնող մյուս մարմիններին ու կազմակերպություններին ծանոթանալու մինչդատական վարույթի առավել կարևոր հիմնախնդիրներին:

Ժողովածուն կարող է օգտակար լինել նաև իրավաբանական բուհերի ուսանողների և իրավունքի բնագավառում գիտական հետազոտություններ կատարող անձանց համար:

!

© ՀՀ դատավորների միություն, 2012

© Հեղինակային խումբ, 2012

ՀՏԴ 343.13

ԳՄԴ 67.99(2)93

ISBN 978-99941-2-739-8

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բաժին 1.

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՅՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԷՆԻԹՅՈՒՆԸ 7

Բաժին 2.

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ՝
ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ 34

Բաժին 3.

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ԱՆՁԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀՀ
ՎՃՈԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ.....57

Հավելված 1.

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ 2011 ԹՎԱԿԱՆԻ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀՀ ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԻՐԱՎԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՔՆՆՎԱԾ ՔՐԵԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԵՎ ԴՐԱՆՑՈՎ
ՈՐՊԵՍ ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑ ԿԻՐԱՌՎԱԾ ԿԱԼԱՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 160

Հավելված 2.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐ
ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՅՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ,
ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԱՐՑԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ 2010 ՏԱՐԵԿԱՆ 162

**ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ
ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՅՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ**

ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածի համաձայն. «Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է», և որպես այդպիսին Հայաստանի Հանրապետությունն ստանձնել է իրավունքի գերակայության, անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, այդ թվում՝ պետական մարմինների ինքնիրավ գործողություններից, ապահովման պարտականություն:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն. «Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա»:

Քրեական գործի հարուցմանը, հանցագործության փաստի հաստատմանը, քրեական հետապնդման հարուցմանն ու իրականացմանն ուղղված դատավարական գործունեությունը կազմում է նախնական քննության հիմնական բովանդակությունը և ուղղությունը, որի իրականացման նպատակով դատախազը, քննիչը և հետաքննության մարմինն օժտված են բավական լայն լիազորություններով: Նշված լիազորությունների իրականացումը ենթադրում է քրեական դատավարության ոլորտ ներգրավված անձանց իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակումներ, ուստի տրամաբանական է, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված են իրավասու պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց անօրինական գործողություններից և որոշումներից անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության առանձնահատուկ դատավարական ընթացակարգեր, որոնց թվին է դասվում մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը¹:

Ցանկացած իրավական համակարգում առկա է վերահսկողության որոշակի կառուցակարգ: Այս տեսանկյունից բացառություն չի կազմում նաև քրեական դատավարությունը, որում հանցագործությունները քննելիս որպես օրինականությունը երաշխավորվում է հսկողության և վերահսկողության տարբեր միջոցների զուգակցմամբ: Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական դատավարությունում հանցա-

¹ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ». ընդհանուր գիտական խմբագրությամբ Ա.Մկրտումյանի, Դ.Ավետիսյանի, Վ.Ենգիբարյանի, Ռ.Մելիքյանի, - Եր.: «Ասողիկ» 2011, էջ 339:

գործությունները քննելիս օրինականությունը երաշխավորվող զուգորդված միջոցներ հանդես են գալիս դատախազական հսկողությունը, գերատեսչական և դատական վերահսկողությունները, որոնք, գործուն կերպով փոխլրացնելով միմյանց, կոչված են հուսալիորեն պաշտպանելու անհատի սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները, ապահովելու պետության և հասարակության շահերը: Հարկ է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության 1998 թվականի քրեական դատավարության օրենսգիրքն առաջին անգամ ամրագրեց քրեական գործերով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտը²:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտը գոյություն ունի ինչպես անգլո-սաքսոնական, այնպես էլ ռոմանագերմանական իրավական համակարգերի պետություններում: Նման տեսակի վերահսկողության համար իրավական հիմք են հանդիսանում միջազգային իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքները, նորմերը, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերը, որոնք Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են³:

Որոշ հեղինակներ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը բխեցնում են 1215 թվականի Ազատությունների մեծ խարտիայից (Magna Carta Libertatum): Վերջինիս 39-րդ հոդվածում Անգլիայի թագավոր Հովհաննես Անհողինն իր ֆեոդալներին խոստացել էր, որ ոչ մի ազատ մարդ չի բանտարկվի կամ հարկադիր կարգով զրկվի իրեն պատկանող հողամասից, արտոնություններից ու ազատություններից, կամ դրվի օրենքից դուրս կամ արտաքսվի կամ որևէ այլ ձևով սնանկացվի (...): Եվ մենք չենք գնա նրա դեմ, և մենք չենք ուղարկի նրա դեմ (...), ոչ այլ կերպ, քան նրան հավասար մարդկանց որոշմամբ կամ պետության օրենքով: Առավել ակնհայտ ու ավարտուն տեսքով դատական վերահսկողությունն իրացվել է Հաբեաս կորպուս (Habeas corpus) ակտում՝ սկզբնապես գոյություն ունենալով որպես common law-ի մաս, որը հետագայում, Անգլիական պառլամենտի կողմից «Հպատակի ազատության լավագույն ապահովման և անդրծովյան բանտարկության մասին» 1679 թվականի ակտի ընդունմամբ, դարձավ օրենսդրության մաս (statute law)⁴:

Այժմ այս ինստիտուտի իրավական հիմքն են կազմում այնպիսի ունիվերսալ միջազգային փաստաթղթեր, ինչպիսիք են Մարդու իրավունքների համընդհանուր

² Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)»: Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջ 226:

³ Տես՝ [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2\(4\)/19.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2(4)/19.pdf)

⁴ Տես՝ <http://journal.zakon.kz/4468440-sudebnyj-kontrol-za-rassledovaniem-s..html>

հռչակագիրը⁵, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի միջազգային դաշնագիրը⁶ (ուժի մեջ է մտել 1976 թվականի մարտի 23-ին), տարածաշրջանային մակարդակում՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին Յոնոնում ստորագրված եվրոպական կոնվենցիան⁷ և այլն: Այս բոլոր փաստաթղթերն ունեն մեկ ընդհանրություն, մասնավորապես, վերջիններս պահանջում են, որ դատական վերահսկողությունը պետք է իրականացվի անկախ, ձեռնհաս և անաչառ դատարանի կողմից, որը կլինի օրենքի հիման վրա ստեղծված, կիստեղծ ժողովրդավարության սկզբունքներին, ողջամիտ ժամկետներում կքննի գործը և անձի իրավունքների ու ազատությունների խախտումն արդյունավետ ձևով կվերականգնի⁸:

Ընդգծելով դատական իշխանության ինքնուրույնությունը և անկախությունը՝ ՀՀ Սահմանադրությունն ամրագրում է. «Հայաստանի Հանրապետությունում արդարադատությունն իրականացնում են միայն դատարանները՝ Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան» (հոդված 91): Հարկ ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում դատարանները կոչված են իրականացնելու արդարադատություն ոչ միայն գործն ըստ էության քննելիս, այլ նաև մինչդատական վարույթում անձի իրավունքների և ազատությունների ապահովման նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս:

Դատարանին նման լիազորություններով օժտելը նպատակ է հետապնդում ապահովել արդարադատության մատչելիությունը և անձանց իրավունքների ու օրինական շահերի դատական պաշտպանությունը: Բացի դրանից, մինչդատական վարույթում իրականացվող դատական վերահսկողությունը կոչված է ապահովելու նախնական քննության օրինականությունը⁹:

Քրեական գործի քննության ընթացքում դատարանի գործունեությունն իրենից ներկայացնում է միասնական համակարգ, որն ուղղված է ՀՀ քրեական դատավարության առջև դրված խնդիրների իրականացմանը: Գտնվելով քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմինների «բուրգի գագաթում»՝ դատարանն օժտված է լայն լիազորություններով ոչ միայն գործի քննության դատական, այլև մինչդատական փուլում:

⁵ Տես՝ <http://www.un.org/en/documents/udhr/>,

⁶ Տես՝ <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>:

⁷ Տես՝ http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/3ED3878A-2EF3-4A69-9CB2-12DF881CA0DE/0/ARM_CONV.pdf

⁸ Տես՝ <http://journal.zakon.kz/4468440-sudebnyj-kontrol-za-rassledovaniem-s..html>

⁹ Տես՝ «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», հեղինակային խումբ՝ Ա.Սկրտունյան, Դ.Ավետիսյան և այլք., ընդհանուր խմբագիր՝ Վ.Ենգիբարյան, -Երևան, Ասողիկ, 2010, էջեր 60-61:

Գործի քննության այս փուլում դատարանի առաջնահերթ խնդիրն է ապահովել դատավարությանը մասնակցող անձանց իրավունքների իրացումը, պաշտպանել նրանց քրեական հետապնդման մարմինների անօրինական գործողություններից կամ վերահսկողություն իրականացնել նախնական քննության մարմինների գործունեության նկատմամբ¹⁰: Այսինքն՝ մինչդատական վարույթում դատարանը վերահսկողություն է իրականացնում օրենքների կատարման և քրեական դատավարության տվյալ փուլին մասնակցող անձանց իրավունքների ու օրինական շահերի ապահովման նկատմամբ: Քրեական դատավարության այս փուլում դատարանի գործունեությունն առավելապես կապված է նախնական քննության մարմինների գործողությունների օրինականության և որոշումների հիմնավորվածության նկատմամբ իրականացվող վերահսկողության հետ:

Դատական վերահսկողությունը՝ որպես իրավական գործունեության ինքնուրույն տեսակ, անհրաժեշտ է դիտարկել սոցիալական վերահսկողության տարատեսակ հանդիսացող դատավարական վերահսկողության լույսի ներքո: «Վերահսկողություն» հասկացությունը սահմանվում է որպես «ստուգում» կամ «հաշվետվության պահանջում»¹¹, նոմինալ սահմանման համաձայն՝ վերահսկողությունը (ֆրանս. controle) ցուցակ է, որը վարվում է երկու օրինակով: Օժեգովի մեկնաբանությամբ՝ վերահսկողությունն ստուգումն է, ստուգման կամ հսկողության նպատակով իրականացվող մշտական դիտարկումը: Ստուգումը, ըստ լեզվաբանի, ենթադրում է որևէ մանի ճշմարտացիության մեջ համոզվելը, ստուգման կամ վերահսկողության նպատակով ուսումնասիրելը¹²: Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ վերահսկողությունը կարող ենք սահմանել որպես գործառույթ, որը կապված է ստուգման, դիտարկման և համապատասխանեցման հետ:

Հասարակական, այդ թվում՝ իրավական նորմերով կարգավորվող հարաբերությունների վերահսկողության գործառույթն առկա է այն դեպքում, երբ իրավասու մարմինները և պաշտոնատար անձինք կիրառելով կազմակերպարավական միջոցներ և ձևեր՝ պարզում են.

- համապատասխանում է, արդյոք, մարմինների և անձանց գործունեությունն օրենքին և նրանց առջև դրված խնդիրներին,

¹⁰ Տես՝ Лазарева В. А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара: Самарск. ун-т, 1999. Теория и практика судебной защиты в уголовном процессе. Самара: Самарск. ун-т, 2000; Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: Моногр. Нижний Новгород: Нижегородск. правовая акад., 2002; Володина Л. М. Исторические проблемы с занск. гос. ун-т, 2004; Азаров В. А., Таричко И. Ю. Функция судебного контроля в истории, теории и практике судебного контроля в уголовном процессе, Казань 2004, էջեր 421-425; Гуськова А. П. Право на судебную защиту: история и современность, էջեր 429-433:

¹¹ Տես՝ Тарасов А. М. Технология государственного (президентского) контроля: элементы эффективности // Право и политика. 2001. № 12, էջ 51:

¹² Տես՝ Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд., доп. М., Азбуковник, 1999, էջեր 292, 605:

- կառավարվող օբյեկտների նկատմամբ կառավարման սուբյեկտների ներգործության ինչ արդյունքներ են առկա,

- նպատակներից և դրանց հասնելու միջոցներից ինչ շեղումներ են առկա, ինչ միջոցներ են ձեռնարկվել վերոնշյալ շեղումների կանխման և դրանց համար մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելու ուղղությամբ¹³:

Կառավարման ընդհանուր տեսությունը վերահսկողական գործառույթների իրականացումը դիտում է որպես կառավարման գործընթացի գլխավոր փուլերից մեկը, որի ընթացքում պարզվում են իրականացված միջոցառումների հետևանքները և ստուգվում է սահմանված ձևաչափերին դրանց համապատասխանությունը, ինչի արդյունքում հնարավոր է ուրվագծել, թե վերահսկվող գործունեության կայունացմանը, շտկմանն ու, ի վերջո, արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված ինչ միջոցառումներ է անհրաժեշտ իրականացնել: Վերահսկողական գործունեության շրջանակներում դրսևորվում է «շտկման» գործառույթը, որը հնարավորություն է տալիս փոփոխել իրավիճակը, «տեղադրել» այն թույլատրելի մոդելի շրջանակներում¹⁴:

Դատարանի քրեադատավարական գործունեության սոցիալական էությունն առանձնահատուկ հասարակական հարաբերությունների կարգավորումն է քրեադատավարական իրավունքի նորմերի միջոցով: Ինչպես հայտնի է, յուրաքանչյուր իրավական կարգավորում, ի վերջո, «ավարտվում է» առանձնահատուկ ակտի կայացմամբ, որում ամփոփվում են իրավական նորմի կիրառման արդյունքները: Իրավակիրառումը քրեական դատավարությունում կոնկրետ գործի, իրավիճակի լուծումն է, օրենքի, ընդհանուր իրավական նորմի կիրարկումը կոնկրետ անձանց և իրավիճակների նկատմամբ: Իրավակիրառման գործընթացում իրավակիրառող սուբյեկտը միջամտում է իրավունքի և օրենքի իրացման բնական ընթացքին հետևյալ դեպքերում`

- առկա է վեճ սուբյեկտիվ իրավունքների և իրավաբանական պարտականությունների առկայության ու ծավալի վերաբերյալ.

- եթե անհրաժեշտ է պարզել որևէ անձի իրավունքների կամ պարտականությունների գործողության պահը և դադարման փաստը.

- եթե անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված կարգով վերահսկողություն իրականացնել իրավունքների ձեռքբերման և պարտականությունների սահմանման իրավաչափության նկատմամբ¹⁵:

¹³ *Տևս` Беляев В. П. Контроль как форма юридической деятельности и гарантия законности // Право и политика. 2004. № 2, էջ 17:*

¹⁴ *Տես` նույն աշխատությունը, էջ 17:*

¹⁵ *Տես` Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д-ра. юрид. наук, проф. В. С. Нерсесянца. М., НОРМА, 2002, էջ 425:*

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ քրեադատավարական հարաբերությունների կարգավորման նկատմամբ իրավակիրառողի (քննարկվող դեպքում՝ դատարանի) միջամտության վերոնշյալ դեպքերից առաջինը հանդիսանում է միջամտություն առկա կամ ենթադրյալ իրավական վեճի փաստացի լուծմանը, այսինքն՝ արդարադատություն «մաքուր ձևով», քանի որ դատարանի կողմից վերջնական որոշման կայացումը՝ լինի դա ամբողջ գործի կամ դրա առանձին կոնֆլիկտային իրավիճակի քննության կապակցությամբ, հանդիսանում է արդարադատության իրականացում: Ինչ վերաբերում է վերոնշյալ դեպքերից երկրորդին, ապա, հիրավի, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը սահմանող նորմերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ քրեական դատավարության բոլոր մասնակիցները դատարանի համապատասխան որոշման կայացման պահից ձեռք են բերում որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ: Բացի դրանից, դատարանը վերահսկողություն է իրականացնում իրավունքների ձեռքբերման և պարտականությունների սահմանման իրավաչափության նկատմամբ՝ այդպիսով ապահովելով վերոնշյալ դեպքերից երրորդի իրականացումը:

Իրավունքի կիրառումը կարելի է պայմանականորեն բաժանել մի քանի փուլի՝ գործի փաստական հանգամանքների վերհանում, իրավական հիմքի պարզում, գործի լուծում (իրավակիրառ ակտի կայացում): Հաճախ առաջին փուլը՝ գործի փաստական հանգամանքների վերհանումը, կարող է իրականացվել մի մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից, իսկ գործով վերջնական ակտ կայացվել մեկ այլ մարմնի կամ պաշտոնատար անձի կողմից:

Իրավակիրառ ակտը պետական-իշխանական ակտ է, որն իրականացվում է իրավասու սուբյեկտի կողմից կոնկրետ գործով՝ նպատակ ունենալով պարզել սուբյեկտիվ իրավունքների կամ իրավաբանական պարտականությունների առկայությունը կամ բացակայությունը և սահմանել դրանց չափը՝ համապատասխան իրավական նորմերի հիմքով¹⁶: Իրավակիրառ ակտի առանձնահատկությունների շարքում ընդգծվում է դրա ապահովվածությունը պետական հարկադրանքի միջոցներով: Հետևաբար, կարող ենք ասել, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում նախնական քննության մարմինների կողմից դատարան ներկայացվող միջնորդություններն իրավակիրառ ակտ չեն հանդիսանում: Հետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազն այս դեպքում միայն խնդրում են դատարանին կիրառել օրենքի դրույթները: Իրավունքի կիրառման ակտի բոլոր, այդ թվում՝ պետական հարկադրանքի միջոցներով ապահովման հնարավորության հատկանիշներով օժտված է դատարանի համապատասխան

¹⁶ Տես՝ նույն աշխատությունը, էջ 428:

որոշումը, այսինքն՝ հենց դատարանն է կայացնում քրեական դատավարության մասնակիցների համար որոշակի հետևանքներ (կալանավորում, իրավունքները սահմանափակող քննչական և դատավարական գործողությունների կատարում և այլն) առաջացնող դատավարական ակտ¹⁷:

Քրեական դատավարությունը դատական իշխանության իրականացման ձևերից մեկն է: Դատական իշխանությունը՝ որպես իրավական պետության հիմնական կառուցվածքային միավոր, չի կարող հանգեցվել կոնկրետ քրեական գործերի քննությանը: Արդարադատության իրականացմանն ուղղված գործունեությունը խնդիրների և բովանդակության իմաստով՝ առավել լայն, իսկ քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության առումով առավել բազմազան է դառնում, ինչն իր արտահայտությունն է գտել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության համար դատարանն օժտված է լայն իրավական հնարավորություններով ոչ միայն բուն քրեական դատավարության ընթացքում, այլ նաև մինչդատական վարույթում, քանի որ դատախազի, քննիչի և հետաքննության մարմնի գործողությունների և որոշումների առնչությամբ դատարանին վերապահված են վերահսկողական և թույլատրական լիազորություններ: Դատարանին, փաստորեն, հնարավորություն է ընձեռված կանխել մինչդատական վարույթում օրինականության խախտումները և դրանով իսկ ապահովել քրեական դատավարության սուբյեկտների և այլ անձանց իրավունքները և օրինական շահերն այնքանով, որքանով դրանք խախտվել են պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործողություններով և որոշումներով: Քրեական դատավարությունում դատարանի այս դերակատարությունը պայմանավորված է քրեադատավարական օրենսդրության մեջ ամրագրված սկզբունքներում արտահայտված սահմանադրական դրույթներով:

Քրեական դատավարության սկզբունքները ՀՀ Սահմանադրությունում և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված հիմնադրույթներ են, որոնց համաձայն՝ քրեական գործերի քննությունը և լուծումը պետք է իրականացվեն արդարության, մարդասիրության, ժողովրդավարության և օրինականության վերաբերյալ համամարդկային պատկերացումներին համապատասխան:

Դատավարության սկզբունքները կանխորոշում են դրա խնդիրները, էությունը և բովանդակությունը, բնութագրում են դրա կարևորագույն հատկանիշները, դատավարական կարգավորման առարկան և մեթոդը: Դատավարության բոլոր

¹⁷ Տես՝ «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», հեղինակային խումբ՝ Ա.Սկրտովյան, Դ.Ավետիսյան, և ուրիշ., ընդհանուր խմբագիր՝ Վ.Ենգիբարյան, -Երևան, Ասողիկ, 2010, էջեր 61-67,

սկզբունքները կոչված են ապահովելու դատավարության կազմակերպման այնպիսի ձև, որի պարագայում կբացառվեն անօրինական և անհիմն մեղադրանքը, քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց իրավունքների խախտումները և կապահովվի արդեն խախտված իրավունքների ժամանակին վերականգնումը: Հասկանալով սկզբունքներից յուրաքանչյուր նշանակությունը, դրանց փոխկապվածությունը և անձի իրավունքների պաշտպանությանը միտված լինելը՝ այստեղ կընդգծվեն, սակայն, դրանցից մի քանիսը միայն, որոնք ազդել են քրեական դատավարության կառուցվածքի և գործով վարույթն իրականացնող մարմինների և քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց փոխհարաբերությունների վրա:

Քրեադատավարական իրավունքի տեսության մեջ մրցակցային դատավարությունը բնութագրվում է դատարանից անկախ, երկու վիճող կողմերի առկայությամբ: Այդ կողմերից մեկն իրականացնում է մեղադրանքի (քրեական հետապնդման), մյուսը՝ պաշտպանության գործառույթ: Կողմերի մրցակցության անհրաժեշտ նախապայման է հանդիսանում նրանց հավասար դատավարական իրավունքներով օժտելը: Մրցակցային վարույթում դատարանի անկախությունը նշանակում է, որ այն չի կարող իրականացնել ոչ մեղադրանքի, ոչ պաշտպանության գործառույթ: Գործի քննության ժամանակ դատարանի խնդիրն է ներկայացված մեղադրանքի քննությունը՝ վեճի լուծումը: Այդ ընթացքում դատարանն իրավասու չէ ստանձնելու կողմերի գործառույթների իրականացումը, իսկ կողմերն էլ իրավունք չունեն միջամտելու դատարանի կողմից իր գործառույթի իրականացմանը:

Մրցակցությունը՝ որպես քրեական դատավարության սկզբունք, հանդիսանում է դրա կազմակերպման ձև, հիմք և միջոց, վարույթի գոյության եղանակ: Լինելով դատական քննության կազմակերպման միջոց՝ մրցակցությունը միաժամանակ հանդիսանում է ապացույցների հետազոտման և գնահատման, դատավարության մասնակիցների կողմից սեփական կամ ներկայացվող շահերի պաշտպանության միջոց և գործունեության երեք ինքնուրույն ուղղությունների իրականացում: Այդ հանգամանքը պետք է հաշվի առնվի քրեական դատավարության ընթացքում, քանի որ ամբողջ վարույթը կառուցված է այնպես, որ դատական քննության ընթացքում ապահովվի նույն փաստերի վերաբերյալ դատավարության մասնակիցների տեսակետների փոխազդեցությունը, հատումը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև բախումը: Այս ընթացքում պետք է ապահովվի ապացուցման գործընթացի հետ առնչություն ունեցող անձանց՝ ապացուցման ժամանակ քննարկվող բոլոր հարցերի կապակցությամբ սեփական տեսակետն արտահայտելու և օրինական միջոցներով և եղանակներով այդ տեսակետը պաշտպանելու հնարավորությունը: Այս իմաստով մրցակցությունն իրենից ներկայացնում է ապացույցների հետազոտման միջոց,

դատավարության մասնակիցների կողմից իրենց իրավունքների իրացում և պարտականությունների կատարում:

Ընդհանրացնելով՝ կարող ենք ասել, որ՝

- մրցակցային դատավարությունը բնութագրվում է երեք հիմնական՝ մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների առկայությամբ.

- նշված գործառույթներն անկախ են մեկը մյուսից.

- մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթները (ֆունկցիաները) տարանջատված են ըստ դրանք իրականացնող քրեական դատավարության սուբյեկտների գործունեության ուղղությունների:

Մրցակցությունը ենթադրում է դատարանի առջև կողմերի դատավարական հավասարություն: Դա նշանակում է, որ նրանք օժտված են իրենց պնդումները և պահանջները հիմնավորելու, ինչպես նաև մյուս կողմի փաստարկները ժխտելու հավասար հնարավորություններով: Այն, ինչ իրավունք ունի անելու դատախազը մեղադրանքը հիմնավորելու համար, նույնն իրավասու է անել պաշտպանության կողմը՝ առաջադրված մեղադրանքը հերքելու համար: Այսինքն՝ մեղադրանքը և պաշտպանությունը՝ որպես ինքնուրույն դատավարական գործառույթներ, առանձնանում են և տարբերակվում դատարանի գործունեությունից:

Դատավարական գործառույթների տարբերակումը և դատարանի առջև կողմերի իրավահավասարությունը բնավ չի ենթադրում մեղադրողի և մեղադրյալի փաստացի հավասարություն: Լինելով հավասար իրենց դատավարական իրավունքներով՝ նրանք իրավասու են միջնորդել դատարան կանչելու իրենց կողմից նշված վկաներին և ձեռք բերել ապացույցներ, մասնակցել մյուս կողմի ներկայացրած ապացույցների հետազոտմանը, այնուամենայնիվ, մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերը չեն կարող հավասարեցվել ապացուցման պարտականության առումով:

Մինչդատական վարույթում պաշտպանության կողմը չի կարող ամբողջությամբ հավասարեցվել մեղադրանքի կողմի հետ, քանի որ դատավարական այս փուլի բոլոր որոշումները կայացվում են այն սուբյեկտի կողմից, ով քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով իրականացնում է քրեական հետապնդման գործառույթ: Այստեղ չի կարելի հաշվի չառնել այն հանգամանքը, որ իրենց անմեղությունն ապացուցելու պարտականությունից կասկածյալը և մեղադրյալը պաշտպանված են անմեղության կանխավարկածով:

Իսկ ինչպիսի՞ն պետք է լինի դատարանի դերը մրցակցային վարույթում, դատարանը պե՞տք է, արդյոք, ակտիվ լինի, և ի՞նչ ասել է՝ դատարանի ակտիվություն, կարո՞ղ է, արդյոք, դատարանի ակտիվությունը համատեղելի լինել մրցակցության սկզբունքի իրականացման հետ: Սխալ կլիներ միանշանակ պնդել, որ դատարանի պասիվությունը մրցակցության կարևորագույն հատկանիշն է, իսկ

դատարանի ակտիվությունը միշտ չէ, որ պետք է դիտել դատարանի կողմից գործի բազմակողմանի քննության և դատավճռի կայացման համար անհրաժեշտ ապացույցներ հավաքելու հետ կապված հետախուզական գործունեություն: Պատճառը թերևս այն է, որ ակտիվությունը, որը կապված է քրեական հետապնդում հարուցելու կամ իրականացնելու հետ, և ակտիվությունը, որը կապված է կողմերի հավասարության պահպանման և այդ սահմաններում ճշմարտության բացահայտմանն աջակցելու հետ, չի նույնացվում: Սակայն դատարանի պասիվությունը պետք չէ ընկալել որպես դատարանի դահլիճում տեղի ունեցածի նկատմամբ վերջինիս անտարբերություն և դատական վարույթի արդյունքների զուտ արտացոլում դատավճռում: Այս իմաստով ՀՀ դատարանների համար առավել բնութագրական է այն, որ նրանք ազատված են իրենց ոչ բնորոշ՝ մեղադրանքի կողմից ներկայացված ապացույցներում առկա բացերի լրացման, գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու, քրեական գործ հարուցելու և այլ գործառույթների իրականացումից: Չհանդիսանալով մեղադրանքի կամ պաշտպանության կողմ՝ դատարանը հետազոտում է ներկայացված նյութերը, և այդ հետազոտության ընթացքում նա իրավասու է նաև սեփական նախաձեռնությամբ հարցեր տալ, նշանակել փորձաքննություններ, իրականացնել այլ դատավարական գործողություններ առկա ապացույցներն ստուգելու համար:

Դատարանը կարող է և պետք է ակտիվ լինի և աջակցի իրենց իրավունքներն իրացնելիս կողմերի հավասարության ապահովմանը: Դրա հետ մեկտեղ, դատարանի ակտիվության դրսևորումը, որն ուղղակիորեն բխում է նրա լիազորություններից, պետք է այնպիսին լինի, որ դատարանն այդ ընթացքում հանդես չգա մեղադրանքի կամ պաշտպանության կողմում: Դա հատկապես կարևորվում է դատարանի կողմից միջնորդությունների լուծման ժամանակ: Չպետք է ստեղծվի այնպիսի իրավիճակ, երբ դատարանը մեղադրանքի կողմի միջնորդությունը բավարարի և առանց բավարար հիմքերի մերժի պաշտպանության կողմի միջնորդությունը, հատկապես այն դեպքում, երբ նախկինում այդ միջնորդությունը մերժվել է քննիչի կողմից: Իրավամբ, մրցակցության սկզբունքին չի հակասում դատարանի կողմից այնպիսի հանգամանքների պարզումը, որոնք, նրա կարծիքով, բավականաչափ չեն հետազոտվել կողմերի կողմից: Այն դեպքերում, երբ դատարանը գտնում է, որ որևէ հանգամանք չի պարզվել, այն պետք է իրավունք ունենա պարզելու այդ հանգամանքը՝ ապահովելու համար գործի քննության արդարացիությունը և օբյեկտիվությունը: Եվ դա բնական է, քանի որ «արդարադատություն» հասկացությունն էթիմոլոգիական առումով նշանակում է «իրավացի» դատական քննություն, որն իրենում ամփոփում է արդարությունը:

Ասվածը, սակայն, չի նշանակում, որ դատարանը և կողմերի ձգտումները միտված են գործով ճշմարտության բացահայտմանը: Օրենսդիրը դատարանին «ազատել» է այս պարտականությունից, ավելին՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում կանխատեսվում է դատարանի կողմից գործով կայացվող ակտի բնույթը, այդպիսի դեպքերից են, մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանի կողմից քրեական գործով վարույթը դադարեցնելը: Ամբաստանյալի և պաշտպանի նպատակը գործով ճշմարտության վերհանումը չէ: Եթե դատախազը չի ապացուցում ամբաստանյալի մեղավորությունը, ապա վերջինս համարվում է անմեղ: Եթե դատախազը չի կարողացել ապացուցել ամբաստանյալի մեղքը կամ վերջինիս պաշտպանը ոչ ձեռնհաս է եղել, ապա չի նշանակում, որ դատարանը պետք է ստանձնի նրանց պարտականությունների կատարումը, յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պետք է ձեռնպահ մնա ինչպես մեղադրական, այնպես էլ պաշտպանական բնույթի հարցադրումներից:

Դատարանի և կողմերի ակտիվությունը չպետք է հակադրվեն, փոխարինեն մեկը մյուսին: Եթե գործի ընթացքը կողմերի, առաջին հերթին՝ մեղադրանքի կողմի, ջանքերի արդյունք է, ապա գործի վարույթը դատարանի հիմնական խնդիրն է: Դատարանն է կրում գործի քննության արդարությունն ապահովելու պարտականությունը: Դատական քննության արդարությունն ապահովվում է ինչպես ներպետական, այնպես էլ միջազգային իրավական նորմերով, որոնց թվին է դասվում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը: Նշված հոդվածի համաձայն. «1. Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Դատավճիռը հրապարակվում է դռնբաց նիստում, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ՝ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը:

2. Յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան:

3. Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

ա. իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին,

բ. բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար,

գ. պաշտպանելու իրեն անձամբ կամ իր ընտրած դատապաշտպանների միջոցով կամ, եթե նա բավարար միջոցներ չունի դատապաշտպանի ծառայության դիմաց վճարելու համար, ունենալու անվճար նշանակված դատապաշտպան, երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը,

դ. հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալու, որ այդ վկաները ենթարկվեն հարցաքննության, և իրավունք ունենալու՝ իր վկաներին կանչելու ու հարցաքննելու միևնույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցմունք տված վկաները,

ե. օգտվելու թարգմանչի անվճար օգնությունից, եթե ինքը չի հասկանում դատարանում գործածվող լեզուն կամ չի խոսում այդ լեզվով»:

Դատական քննության արդարությունը ենթադրում է նաև դատարանի կողմից գործի՝ ողջամիտ ժամկետում քննություն, այսինքն՝ առանց չհիմնավորված ձգձգումների, իսկ այն գործերով, որոնցով անձը գտնվում է կալանքի տակ, պետք է քննվեն առաջնահերթության կարգով: Դատական քննության վերոնշյալ պայմանների ապահովման պարտականությունը դրված է դատարանի վրա: Ուստի, եթե գործի քննության ընթացքում առաջանում են անհավասար կամ անարդար պայմաններ, որոնք հղի են գործի քննության միակողմանիությանը, դատարանը պարտավոր է վերականգնել կողմերի իրավահավասարությունը, օգնել վերհանել գործի քննության համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները:

Այսինքն՝ ապացույցների հավաքման և ստուգման գործընթացին դատարանի մասնակցությունը չի հանգեցնում նրա՝ ապացուցման սուբյեկտ դառնալուն, քանի որ ապացույցներ հավաքելը դատարանի համար պարտականություն չի հանդիսանում և չի ձևավորում մեղադրանքի և պաշտպանության ապացուցողական բազան: Այլ կերպ ասած՝ նրցակցային դատավարության շնորհիվ դատարանը հանդես է գալիս որպես արդարադատություն իրականացնող մարմին, որը կոչված է իրականացնելու գործի

լուծման գործառույթ (ֆունկցիա) և ծանրաբեռնված չէ այլ խնդիրներով և պարտականություններով¹⁸:

Քրեական դատավարության տեսության մեջ առանձնացվում են մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության օբյեկտ և առարկա հասկացությունները: Նման դատական վերահսկողության օբյեկտ են հետաքննության մարմնի, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունն իրականացնող մարմինների որոշումներն ու գործողությունները:

Դատական վերահսկողության առարկա են համարվում նշված սուբյեկտների որոշումների և գործողությունների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Այսինքն՝ դատարանի խնդիրն է ստուգողական գործունեության արդյունքում պարզել և գնահատել այդ որոշումների և գործողությունների օրինականության ու հիմնավորվածության հատկանիշները:

Որոշումները՝ որպես դատական ստուգման օբյեկտ, պետք է լինեն օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված, ժամանակին, ճիշտ, նպատակահարմար, գրագետ, տրամաբանական: Այս հատկանիշների համակցությունն ընդհանրացված տեսքով դրսևորվում է օրինականության և հիմնավորվածության օրենսդրական ընդհանուր պահանջում: Հետևաբար, դատական ստուգման առարկան օրինականության և հիմնավորվածության պահանջներին որոշումների համապատասխանության պարզաբանումն է: Ասվածը վերաբերում է նաև «գործողություններին» և «անգործությանը»:

Այսպիսով՝ այս ինստիտուտի առարկան են կազմում անձի և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը, ինչպես նաև հետաքննության և նախաքննության մարմինների կողմից ընդունվող որոշումների ու կատարվող գործողությունների (անգործության) օրինականությունը¹⁹: Հարկ է նշել, որ տեսական այս մոտեցումն իր ամրագրումն է ստացել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում, մասնավորապես, Լ. Ջարյանի վերաբերյալ թիվ ԵԿԴ/0081/11/09 գործով 2010 թվականի փետրվարի 12-ին ընդունված որոշման 13-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է. «Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթում անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիքներից մեկն է և դատախազական հսկողության հետ համատեղ կոչված է ապահովելու նախաքննության մարմնի գործողությունների ու որոշումների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Մինչդատական վարույթի նկատմամբ իրականացվող դատական վերահսկողությունը, սակայն, դատախազական

¹⁸ Տես՝ «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», հեղինակային խումբ՝ Ա.Սկրտունյան, Դ.Ավետիսյան և այլք., ընդհանուր խմբագիր՝ Վ.Ենգիբարյան, -Երևան, Ասողիկ, 2010, էջեր 92-100:

¹⁹ Տես՝ [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195 West pravo 2001 2\(4\)/19.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195 West pravo 2001 2(4)/19.pdf)

հսկողության համեմատ ունի իր խնդիրներով պայմանավորված առանձնահատկություններ, որոնք իրենց հերթին պայմանավորում են վերահսկողության օբյեկտի (առարկայի), վերահսկողության իրականացման ընթացակարգի (դատավարական ձևի), ընդունվող որոշումների և դրանց իրավական նշանակության տարբերությունները:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ իրականացվող դատախազական հսկողության և դատարանի վերահսկողության շրջանակներում քննվող բողոքների արդյունքում խախտված իրավունքների վերականգնման ձևերն ու եղանակները տարբեր են: Համապատասխան բողոքի քննության արդյունքում դատարանն անձի խախտված իրավունքը և ազատությունը վերականգնում է ոչ թե մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնին դատավարական որոշակի գործողություններ կատարելու ցուցում տալով կամ նրանց որոշումները վերացնելով, ինչպես առկա է դատախազական հսկողության պարագայում, այլ թույլ տրված օրինախախտումը վերացնելու և անձի խախտված իրավունքներն ու ազատությունները վերականգնելու վերաբերյալ իրավասու մարմնի (պաշտոնատար անձի) պարտականությունը սահմանելով (...):»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը, դատախազական հսկողության և գերատեսչական վերահսկողության հետ համեմատած, ունի մի շարք առավելություններ: Մասնավորապես, դատարանի ու դատավորի կարգավիճակը, նրանց գործառույթները կապված չեն մինչդատական վարույթի որակի հետ, չեն ենթադրում պատասխանատվություն հանցավորության դեմ պայքարի և հանցագործությունների բացահայտման համար: Հարկ է նշել, որ այս ոլորտում առկա է հետխորհրդային պետությունների իրավական համակարգերին բնորոշ մեկ հատկանիշ, մասնավորապես, այս ոլորտի օրենսդրական դաշտի մի մասն են կազմում սահմանադրական դատարանների որոշումները: Այդ նույն միտումն առկա է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում, մասնավորապես, սկսած 2006 թվականից ՀՀ սահմանադրական դատարանն ընդունել է մի շարք որոշումներ, որոնք վերաբերում են այս ոլորտի նորմատիվ-իրավական ակտերի սահմանադրականության հարցին և նպաստել են օրենսդրական դաշտի կատարելագործմանը²⁰:

Ընդհանուր տեսական մոտեցման համաձայն՝ դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ ենթադրում է նախնական քննություն և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների, դատախազի՝ օրենքով նախատեսված որոշումների ու գործողությունների դեմ բերված բողոքները,

²⁰ Տես՝ օրինակ՝ 2009 թվականի դեկտեմբերի 7-ի ՍԴՈ-844, 2010 թվականի նոյեմբերի 28-ի ՍԴՈ-926, 2010 թվականի նոյեմբերի 21-ի ՍԴՈ-930 որոշումները, և այլն,

դրանց օրինականությունը և հիմնավորվածությունը դատական նիստում քննության ու լուծման միջոցով ստուգելն ու դիտարկելը, ինչպես նաև դատարանի կողմից կայացված որոշումների հիման վրա մարդու սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները՝ դատավարական հարկադրանքի կիրառմամբ, սահմանափակել թույլատրելը:

Այսպիսով, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը յուրահատուկ է: Այն իրականացվում է ոչ միայն ավանդական ձևով՝ դատավարության մասնակիցների կողմից մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինների որոշումների ու գործողությունների (անգործության)՝ դատարանում բողոքարկման ձևով, այլև մարդու և քաղաքացու որոշ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակում թույլատրելու տալու միջոցով:

Դատական վերահսկողության նպատակն է վերականգնել դատավարության մասնակցի խախտված իրավունքը, ազատությունը և օրինական շահը, կանխել, վերացնել և չեզոքացնել թույլ տրված անօրինականության վնասակար հետևանքները և դրանով իսկ իրականացնել քրեական դատավարության խնդիրները:

Քրեական դատավարության տեսության մեջ դատավարության մասնակիցների իրավունքների և ազատությունների պահպանման նկատմամբ դատական վերահսկողությունը լայն իմաստով հասկացվում է վերստուգիչ (ռեկզիոն)՝ նախնական և հետագա դատավարական ձևերով:

Վերստուգիչ դատական վերահսկողությունը Հայաստանի քրեական դատավարությունում արտահայտվում է դատական նիստ նշանակելու և գործն առաջին ատյանի դատարանում քննելու, դատավճիռները վերաքննության կարգով քննելու, ինչպես նաև վճռաբեկ վարույթների ձևերով: Այդպիսի վերահսկողությունը բխում է քրեական դատավարության փուլային կառուցվածքից, իրականացվում է յուրաքանչյուր քրեական գործով մինչդատական ամբողջ վարույթի նկատմամբ և պայմանավորված չէ ինչ-որ մեկի դիմումով կամ բողոքով: Այն, այսպես ասած, անխուսափելի է (բացառությամբ վերաքննության և վճռաբեկության փուլերի):

Նախնական դատական վերահսկողությունը միջոց է անհատի սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների անհիմն սահմանափակումները կանխելու համար: Այս տեսակի դատական վերահսկողությունը ենթադրում է, որ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինը կամ պաշտոնատար անձն ինչ-որ որոշում ընդունելու կամ կատարելու համար պետք է ստանա դատարանի թույլտվությունը:

ՀՀ Սահմանադրության մի շարք հոդվածների դրույթները վերարտադրված են քրեական դատավարության գործող օրենսգրքում՝ որպես քրեական դատավարության սկզբունքներ: Խոսքն անձի անձեռնմխելիության, բնակարանի անձեռնմխելիության, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային և հեռագրա-

կան ու այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի, գույքի անձեռնմխելիության մասին է: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ գլխի նորմերը սահմանում են, որ դատարանը քննում է.

– քննչական գործողություններ (բնակարանի խուզարկություն, բանկային, նոտարական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների ստացման համար խուզարկություն կամ առգրավում նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակում) կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունները,

– օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ կատարելու (գործողություններ, որոնք կապված են քաղաքացիների նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հետ) վերաբերյալ միջնորդությունները,

– անձի սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունները (կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելը, կասկածյալներին, մեղադրյալներին և այլ անձանց, որոնց հոգեկան վիճակը թույլ չի տալիս նրանց ներգրավել որպես մեղադրյալ, բժշկական հաստատություններում տեղավորել՝ դատահոգեբանական, դատահոգեբուժական կամ դատաբժշկական փորձաքննություն կատարելու համար):

Հետագա դատական վերահսկողությունը, ըստ քրեական դատավարության օրենսգրքի, արտահայտված է նրանում, որ հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների անօրինական ու անհիմն որոշումները և գործողությունները կարող են բողոքարկվել դատարան:

Դատական վերահսկողության թվարկված տեսակներից (ձևերից) յուրաքանչյուրն ունի իր խնդիրներով պայմանավորված առանձնահատկություններ: Այդ առանձնահատկություններն իրենց հերթին պայմանավորում են յուրաքանչյուր վերահսկողության օբյեկտի (առարկայի), իրականացման ընթացակարգի (դատավարական ձևի), ընդունվող որոշումների և դրանց իրավական նշանակության տարբերությունները, որոնք արտացոլված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում²¹:

Դատական վերահսկողությունը՝ որպես քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության եղանակ, ունի մեծ նշանակություն, քանի որ այն կատարում է քրեական հետապնդման մարմիններին զսպող գործոնի դեր, ապահովում է խախտված իրավունքների արագ և արդյունավետ

²¹ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 226-231

վերականգնման հնարավորություն և, վերջապես, թույլ է տալիս մինչդատական վարույթ ներմուծել մրցակցության որոշ տարրեր, որոնք միջնորդությունը, բողոքն արդարացիորեն քննելու և լուծելու երաշխիքներ են: Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ դատական վերահսկողության ինստիտուտն անհատի շահերի պաշտպանությունն ապահովող գործուն միջոց է:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը երաշխիք է անհատի դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի համար, որովհետև այն հնարավորություն է տալիս մինչև դատական քննությունը արագ և արդյունավետ կերպով վերականգնել խախտված իրավունքը:

Դատական վերահսկողությունը, ներմուծելով մրցակցության տարրեր մինչդատական վարույթում, երաշխիք է նաև որոշումների ու գործողությունների դեմ բերված բողոքների արդարացի քննության ու լուծման համար²²:

Դատական վերահսկողության հասկացության, առարկայի և գործողության սահմանների, ինչպես նաև դատախազական հսկողության հետ վերջինիս հարաբերակցության գիտական մշակումը ոչ միայն տեսական, այլ նաև գործնական նպատակներ է հետապնդում: Նախնական քննության ընթացքում դատարանի կողմից իրականացվող գործունեությունը հետապնդում է միայն քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության, դրանց խախտումը կամ սահմանափակումը բացառելու նպատակ: Բանն այն է, որ այս փուլում քրեական դատավարությունն իրականացվում է նախնական քննության մարմինների կողմից՝ օրենքով նախատեսված դատավարական գործողությունների միջոցով՝ և քաղաքացիների իրավունքների սահմանափակումը հնարավոր է վերջիններիս իրականացման ժամանակ: Թերևս այդ պատճառով է, որ քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության խնդիրը հանդնկնում է նախնական քննության մարմինների գործողությունների օրինականության և հիմնավորվածության ստուգման հետ: Իր դրսևորման ձևով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն արտահայտվում է նախնական քննության մարմինների առանձին գործողությունների և որոշումների օրինականության նկատմամբ վերահսկողության իրականացմամբ, սակայն դա բնավ չի նշանակում, որ դատարանը վերահսկողական գործառույթներ է իրականացնում հետաքննության մարմնի, քննիչի և դատախազի գործունեության նկատմամբ:

Դատարանն իրավունքի պաշտպանության և պահպանության մարմին է՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ով՝ քաղաքացին, պաշտոնատար անձը,

²² Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 226-231:

հասարակական կազմակերպությունը, թե օրենսդիր կամ գործադիր մարմինն է ուսնձգում այդ իրավունքի դեմ:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ չի կարելի, սակայն, քրեական գործով վարույթի ընթացքում առաջացող բոլոր, այդ թվում՝ դատարանի մասնակցությամբ ծագող իրավական հարաբերությունները դիտարկել մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների հարաբերակցության ենթատեքստում: Բողոքների քննության ընթացքում ծագող իրավական հարաբերությունների առարկա է հանդիսանում ոչ թե մեղավորության և պատժի, այլ կայացվող միջանկյալ որոշումների և կատարվող գործողությունների օրինականության և հիմնավորվածության հարցը:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն արդարադատության գոյության առանձնահատուկ ձև է: Ծիշտ է, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը չի հանդիսանում արդարադատություն՝ դասական իմաստով հաշվի առնելով դրա վերջնական արդյունքը՝ գործի լուծումն ըստ էության: Որոշման դատական կարգով բողոքարկումը նշանակում է դրան անհամաձայնություն, վեճի առաջացում, որի լուծման իրավասությունը դատարանի բացառիկ իրավասությունն է: Նույն կերպ դատարանն արդարադատություն է իրականացնում այն դեպքում, երբ դատարանի կողմից քննության է առնվում կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ միջնորդությունը կամ այն դեպքում, երբ բողոքարկվում է նախնական քննության մարմնի որոշման կամ գործողության օրինականությունը: Նշված հարցերը դատարանի կողմից քննարկվում և լուծվում են օրենքով սահմանված կարգով, կողմերի մասնակցությամբ: Ինչ վերաբերում է առանձին քննչական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ դատարանի թույլտվության ընթացակարգին, ապա այդ հարցերի քննության առանձնահատկությունը պայմանավորված է նախաքննական գաղտնիքի և քննության օպերատիվության պահպանման անհրաժեշտությամբ: Թերևս այդ պատճառով է, որ դատական միստին մասնակցելու իրավունք ունեն միայն դատախազը կամ քննիչը, իսկ պաշտպանության կողմն այդ իրավունքից զրկված է:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոգրյալը՝ կարող ենք ասել, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում իրականացվող դատական քննությունը, որոշ բացառություններով, պարունակում է արդարադատության տարրեր: Անձի կալանավորման և առանձին քննչական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ թույլտվություն տալով, ինչպես նաև նախնական քննության մարմինների գործողությունների և որոշումների դեմ բերված բողոքները քննելով՝ դատարանը կարող է միջամտել նախնական քննության, գործի

փաստական հանգամանքների վերհանման ընթացքին, իր որոշումներով ազդել նախնական քննության մարմինների վրա:

Մինչդատական վարույթում դատարանի գործունեությունն էպիզոդիկ բնույթ է կրում և իրականացվում է ոչ թե դատարանի հայեցողությամբ, այլ դատավարությանը մասնակցող անձանց դիմումների կամ բողոքների առկայության պայմաններում: Դատական որոշումն անհրաժեշտ է օրենքով սահմանված դատավարական գործողությունների կատարման համար, մնացյալ դեպքերում նախնական քննության մարմիններն ինքնուրույն են: Այն, որ հետաքննության մարմնի և քննիչի կողմից որոշ քննչական գործողությունների կատարման թույլտվությունը տալիս է դատարանը, բնավ չի նշանակում, որ դատախազը պատասխանատու չէ այդ գործողությունների կատարման կապակցությամբ կայացվող որոշումների օրինականության և հիմնավորվածության համար: Կարելի է ասել, որ մինչդատական վարույթում դատարանը միայն օրենքով սահմանված դեպքերում է հետևում, որպեսզի նախնական քննության մարմինները դուրս չգան իրավական դաշտի սահմաններից: Ուստի, որքան ակտիվ լինի դատախազն իր լիազորությունների իրականացման ժամանակ, այնքան քիչ կլինեն դատավարության մասնակիցների կողմից դատարան բողոք ներկայացնելու առիթները:

Դատարանը վերահսկողություն չի իրականացնում նախնական քննության ընթացքի նկատմամբ: Այն չի միջամտում գործի քննությանը, քրեական դատավարության ընթացքին, նույնիսկ բողոքարկվող որոշման կայացման կամ գործողության կատարման նպատակահարմարությանը: Այս հարցերը գտնվում են գործի քննություն իրականացնող մարմինների բացառիկ լիազորությունների սահմաններում: Անգամ որևէ քննչական գործողության անօրինականության դեմ բողոքի առկայության պայմաններում՝ դատարանը չի անդրադառնում այդ քննչական գործողության կատարման անհրաժեշտության և նպատակահարմարության հարցին: Ահա այս պատճառով է, որ դատական վերահսկողությունը չի կարող դիտվել որպես նախնական քննության օրինականության նկատմամբ հսկողության իրականացում:

Արդարադատությունը հանդես է գալիս որպես հասարակության մեջ ծագող կոնֆլիկտների լուծման, քաղաքացիների իրավունքների և ազատությունների, քաղաքացիական հասարակության և պետության շահերի պաշտպանության առավել վստահելի և քաղաքակիրթ միջոց ոչ միայն դատավորների անկախության ուժով, այլ նաև շնորհիվ առանձնահատուկ դատավարական գործընթացի, հստակ սահմանված կարգի և քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված ձևի: Դատավարական ձևը պետական գործունեության իրավական ձևի տարատեսակ է, իսկ դրա արժեքն այն է, որ ստեղծում է քրեական գործով վարույթի մանրամասն կանոնակարգված,

կայուն, իրավաբանորեն որոշակի, խիստ պարտադիր իրավական ռեժիմ, ինչը համապատասխանում է քրեական դատավարության խնդիրներին և սկզբունքներին:

Դատական ընթացակարգն այսչափ կարևորվում է այն պատճառով, որ վերջինիս համար սկզբունքային հանդիսացող շատ դրույթներ ունեն սահմանադրական նորմերի կարգավիճակ, ինչպես նաև ամրագրված են մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ միջազգային իրավական ակտերում:

Դատական ընթացակարգի առանձնահատկությունը (հրապարակայնությունը, բանավորությունը, կողմերի հավասարությունը, մրցակցությունը և այլն), վարույթն իրականացնող պետական այլ մարմինների գործունեության ձևերից ունեցած սկզբունքային տարբերությունները հանրաճանաչ են և ինքնին ենթադրելի: Դատական քննության՝ օրենքով սահմանված ընթացակարգը հանդես է գալիս որպես արդարադատության ապահովմանն ուղղված գործունեության անբաժան մաս, այդ թվում՝ քրեական դատավարության մինչդատական փուլում: Դատական ընթացակարգում դրսևորվում է «ձևի և բովանդակության անխզելիությունը»:

Դատական քննությունը լուրջ երաշխիք է ինքնիրավչության դեմ, արդար դատական որոշման կայացումն ապահովող միջոց, որի իրավունքն ունի յուրաքանչյուր ոք և քաղաքացի: Դատարանի կողմից իր վերահսկողական և թույլատրական լիազորությունների իրականացման՝ օրենքով սահմանված ընթացակարգը հիմնված է մրցակցության սկզբունքի վրա, սակայն հարցն այն է, թե որքանով է այդ մրցակցային սկզբունքը դրսևորվում:

Այսպես, կողմերի մասնակցությամբ իրականացված դատական քննության արդյունքում են լուծվում մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու հետ կապված հարցերը, ինչպես նաև քննարկվում են նախնական քննության մարմինների որոշումների և գործողությունների դեմ ներկայացված բողոքները: Վերոնշյալ հարցերի և բողոքների քննարկումն իրականացվում է կողմերի հավասարության, բանավորության և հրապարակայնության սկզբունքների պահպանմամբ:

Դատական ընթացակարգի վերոնշյալ պայմանները թույլ են տալիս պաշտպանության կողմին կասկածի տակ դնել մեղադրանքի կողմի ներկայացրած ապացույցների թույլատրելիությունը, միջնորդության հիմնավորման համար դրանց բավար լինելը և դրանով իսկ նպաստել դատարանի կողմից հիմնավորված և արդարացի որոշումների կայացմանը: Դատական քննության բանավորությունը և հրապարակայնությունը անձի իրավունքների խախտման դեմ պայքարի գլխավոր գործիքներից են: Ինչ վերաբերում է նախնական քննության մարմինների կողմից առանձին քննչական գործողությունների կատարման թույլտվություն տալուն, ապա

այդ հարցի քննարկումն իրականացվում է դռնփակ դատական նիստում, առանց այն անձանց մասնակցության, ուն իրավունքներն ու օրինական շահերը սահմանափակվում են նշված որոշումներով, և դա արդարացված է այդ քննչական գործողությունների բնույթից և նշանակությունից ելնելով:

Հանցանք կատարած անձի բացահայտման խնդրի առկայությունը, մի կողմից, և անօրինական ու չհիմնավորված մեղադրանքից և իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումից անձի պաշտպանության պարտականությունը՝ մյուս կողմից, ավելի են խորացնում մինչդատական վարույթում մրցակցության սկզբունքի ընդլայնման և կողմերի դատավարական հնարավորությունների հավասարակշռման անհրաժեշտությունը:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն անձի իրավունքների և նախնական քննության մարմինների գործունեության մեջ թույլ տրված խախտումների կանխարգելմանն ուղղված դատական գործունեություն է, որն իրականացվում է օրենքով սահմանված կարգով, քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց դիմումների, բողոքների և միջնորդությունների հիման վրա²³:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հայեցակարգային հիմնախնդիրները:

Քրեական դատավարության տեսության մեջ քրեական դատավարության մինչ-դատական փուլերում դատական վերահսկողության օբյեկտի (ոլորտի) հիմնախնդրի լուծումը միանշանակ չէ: Ներկայում այդ հարցի առումովում գոյություն ունեն երեք հիմնական տեսակետներ: Արմատական մոտեցման կողմնակիցները պաշտպանում են ընդհանրապես դատական վերահսկողության անսահմանափակ կիրառման սկզբունքը քրեական դատավարությունում՝ ընդհանրապես, և՛ մինչդատական վարույթում մասնավորապես: Ավելի զգուշավորներն առաջարկում են դատական վերահսկողության ոլորտ ներառել միայն անձի որոշ սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման հարցերի քննարկումը, ինչպես նաև նախնական քննության մարմինների ու դատախազի այն որոշումներն ու գործողությունները, որոնք արգելք են հանդիսանում գործի հետագա ընթացքի համար: Երրորդ մոտեցման կողմնակիցները նախազգուշացնում են, որ նախնական քննության նկատմամբ դատական վերահսկո-

²³ Տես՝ «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», հեղինակային խումբ՝ Ա.Սկրտովյան, Դ.Ավետիսյան և այլք, ընդհանուր խմբագիր՝ Վ.Ենգիբարյան, -Երևան, Ասողիկ, 2010, էջեր 108-114:

դությունը ոչ միայն կազմալուծում է քննությունը, այլև նսեմացնում է արդարադատության հեղինակությունը:

Հայրենական գիտնականներն առաջարկում են հիմնախնդրի արդյունավետ լուծման համար առաջնորդվել հետևյալ սկզբունքներով.

– դատական պաշտպանությունն անհատի իրավունքների և ազատությունների կարևորագույն համընդհանուր երաշխիքն է,

– մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ձևերը դատական պաշտպանության իրավունքի կարևոր բաղադրատարրերն են,

– դատական վերահսկողության իրավական կարգավորումը և բուն իրականացումը չպետք է հանգեցնեն արդարադատության և քրեական հետապնդման գործառույթների միախառնման,

– դատական վերահսկողությունը չպետք է հետապնդի նախնական քննությունը, դատավարական գործունեության այլ տեսակները ղեկավարելու նպատակ,

– դատական վերահսկողությունը պետք է նպաստի քրեական դատավարության բոլոր խնդիրների իրականացմանը, այդ թվում՝ հանցագործությունների բացահայտմանը, անձի, հասարակության և պետության՝ հանցագործություններից պաշտպանությանը²⁴:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության հիմնախնդիրներից մեկն էլ դատական վերահսկողության կազմակերպական ապահովումն է, այսինքն՝ դատական իշխանության մարմինների համակարգում պետք է ստեղծվեն այդ գործառույթն ապահովող կառույցներ:

Այստեղ խնդիրն այն է, թե դատական վերահսկողության սուբյեկտը ով պետք է լինի, մասնավորապես, արդյո՞ք դատական վերահսկողության համար անհրաժեշտ է ստեղծել հատուկ դատարան կամ նշանակել հատուկ դատավոր, թե այդ գործառույթը կարող է իրականացնել ընդհանուր իրավասության դատարանի տարածքային դատավորը: Միջազգային փորձը վկայում է, որ այս երկու լուծումներն էլ բավականին լայն կիրառություն ունեն: Ըստ էության, ավելի հարմար ու շահավետ տարբերակ է, երբ դատական համակարգն առանց փոփոխության ենթարկելու դատական վերահսկողությունն իրականացվում է ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից, որոնք քննում և լուծում են քաղաքացիական և քրեական գործերը: Սակայն վերջինս էլ իր հերթին հանգեցնում է մի շարք խնդիրների: Մասնավորապես, դատավորները չպետք է մասնագիտանան, օրինակ, միայն կալանքի կիրառման կամ քննչական գործողությունների սանկցիավորման գործերով, քանի որ անխուսափելի է

²⁴ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 230-231:

դատավորի և իրավապահ մարմինների «շաղկապումը»: Բացի դրանից, տեսական գրականության մեջ շատ է խոսվում ըստ էության քրեական գործեր քննող դատավորներին մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելուց «հեռացնելու» անհրաժեշտության մասին, քանի որ նման պայմաններում, երբ միևնույն դատավորը քննում է այն գործը, որով խափանման միջոց է կիրառել, դատավարությունը մեղադրական բնույթ կրելու լրացուցիչ խթան է ստանում:

Անկախ այն հանգամանքից, թե դատական համակարգի մեջ մտնող որ դատարանն է իրականացնելու դատական վերահսկողությունը, այս ոլորտի օրենսդրական կարգավորումը պետք է համապատասխանի արդարադատության բոլոր չափանիշներին՝ դատարանների անկախությանը, անկողմնակալությանը, մրցակցությանը, հրապարակայնությանը, և այլն²⁵:

Այսպիսով՝ դատական վերահսկողությանը ևս բնորոշ է դատարանի անկախության սկզբունքը, որն այս դեպքում դրսևորվում է երկու իմաստով: Առաջին՝ դատարանը՝ որպես արդարադատության մարմին, անկախ է և՛ մեղադրանքի ու քրեական հետապնդման մարմիններից, և՛ պաշտպանության կողմի ներկայացուցիչներից: Այս հանգամանքը ենթադրում է դատարանի անկողմնակալությունը և օբյեկտիվությունը: Երկրորդ՝ դատական վերահսկողության դեպքում դատարանը պետք է անկախ լինի նաև մինչդատական վարույթի վերաբերյալ իր կայացրած որոշումներից:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական նախնական վերահսկողությունը դրսևորվում է նրանով, որ քրեադատավարական օրենքը սահմանում է միայն դատարանի որոշմամբ կատարվող քննչական գործողությունների և կիրառվող դատավարական հարկադրանքի միջոցների շրջանակը:

Իրենց բնույթով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության այս դրսևորումները նախնական են և ունեն խիստ կարևոր նշանակություն: Առաջին՝ այդպիսի դատական վերահսկողությունն ավելի օրինապահ է դարձնում գործով մինչդատական վարույթն իրականացնող անձին և մեծացնում է քննչական գործողություն կատարելու կամ դատավարական հարկադրանքի միջոց կիրառելու՝ իր որոշման նկատմամբ այդ անձի պատասխանատվությունը: Երկրորդ՝ այդ ընթացակարգը պարտավորեցնում է դատարանին ստուգել մինչդատական վարույթն իրականացնող անձի գործողությունների ու որոշումների օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Հետևաբար՝ դա քրեական դատավարությունում օրինականության ապահովման գործունե երաշխիք է: Երրորդ՝ այդ ինստիտուտը լրացուցիչ երաշխիք է մար-

²⁵ Stu՝ [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2\(4\)/19.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0195_West_pravo_2001_2(4)/19.pdf)

դու և քաղաքացու մի շարք սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների ապահովման համար:

Ղատական վերահսկողության այս ձևերի առկայությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ պայմանավորված է ՀՀ Սահմանադրության համանման պահանջների ամրագրմամբ: Ընդ որում, այդ սահմանադրական դրույթները քրեական դատավարության օրենսգրքում վերարտադրված են որպես քրեական դատավարության սկզբունքներ՝ անձի անձեռնմխելիություն, բնակարանի անձեռնմխելիություն, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային և հեռագրական ու այլ հաղորդումների գաղտնիություն (քր. դատ. օր. հոդվածներ 11-14): Որպես քրեական դատավարության այդ սկզբունքների իրացման երաշխիք՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ գլուխը կարգավորում է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության իրականացման այդ տեսակներից յուրաքանչյուրի իրացման ընթացակարգը:

Այսպիսով, քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքները սահմանափակող քննչական գործողությունների կատարման և դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման նկատմամբ դատական վերահսկողությունը դրսևորվում է դրանց անցկացման օրինականության, թույլատրելիության և բավարար հիմքերի ստուգմամբ, որի արդյունքում դատարանը թույլ է տալիս դրանք կատարել (կիրառել) որոշմամբ նշված ժամկետներում ու կարգով, սահմանում է այն անձանց շրջանակը, ում վրա դրանք տարածվում են, և այլն²⁶:

Հարկադրանքի միջոցների շարքում առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում կալանավորումը: Կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու դեպքում անձին պահում են կալանքի տակ օրենքով նախատեսված տեղերում և պայմաններում՝ քրեական գործով վարույթի ընթացքում նրա ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելու և դատավճռի կատարումն ապահովելու նպատակով: Խափանման այս միջոցը սահմանափակում է մարդու ազատության և անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքը (ՀՀ Սահմանադրության հոդվ. 16): Որպես այդ իրավունքի երաշխիք՝ ՀՀ Սահմանադրությունը սահմանում է, որ մարդը կարող է կալանավորվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով: Սահմանադրական այս նորմերի գործողության հետևանքով, նախ՝ անձի անձեռնմխելիությունը դիտարկվում է որպես քրեական դատավարության սկզբունք (քր. դատ. օր. հոդվ. 11): Երկրորդ՝ քրեական դատավարության մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը

²⁶ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջ 231-236:

տարածվում է նաև կալանքի՝ որպես մարդու ազատությունը սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի կիրառման վրա:

Կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու նկատմամբ իրականացվող դատական վերահսկողությունը նախնական է: Այսինքն՝ այն կիրառվում է միայն դատարանի թույլտվությամբ՝ դատախազի կամ քննիչի միջնորդության հիման վրա համապատասխան որոշում կայացնելու միջոցով: Նման վերահսկողությունը կոչված է կանխելու անհատի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի անհիմն սահմանափակումները:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կալանքն անձի ազատությունն էականորեն սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի միջոց է, օրենսդիրը միշտ ձգտում է լրացուցիչ և առանձին կարգավորման ենթարկել կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի ընտրության դատավարական ընթացակարգը:

Այդպիսի լրացուցիչ կարգավորումը երաշխիք է անձին պետական իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց ինքնիրավ գործողություններից և չարաչափումներից պաշտպանելու համար, որպեսզի ոչ ոք անօրինական կամ առանց անհրաժեշտության չենթարկվի այնպիսի խիստ դատավարական հարկադրանքի միջոցի, ինչպիսին կալանքն է²⁷:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը տարածվում է նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեության նկատմամբ: Վերջինիս խնդիրն է նախաքննության մարմիններին ապահովել դատավարական և, նախևառաջ՝ քննչական գործողությունների ավելի արդյունավետ կատարմանը նպաստող տեղեկատվությամբ: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության յուրահատուկ բնույթը որոշակի բարդություններ է առաջացնում դրա իրավական հիմքերի մշակման, այդ գործունեության իրականացման օրինականության երաշխիքների հուսալի համակարգի ստեղծման համար: Հետևաբար, օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը կարիք ունի օրենսդրական հստակ կարգավորման, որը պետք է ստեղծի այդ գործունեության օրինականությունը երաշխավորող կառուցակարգեր: Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության օրինականության երաշխիքներից են դատախազական հսկողությունն ու դատական վերահսկողությունն այդ գործունեության նկատմամբ²⁸:

²⁷ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան, և այլն, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 236-243:

²⁸ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 243-249:

Գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է, որ դատարանի որոշմամբ են կատարվում այն օպերատիվ-հետախուզական գործողությունները, որոնք կապված են քաղաքացիների նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հետ: Իր բնույթով լինելով նախնական դատական վերահսկողության դրսևորումներից մեկը՝ նշված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների նկատմամբ դատական վերահսկողության առկայությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում՝ պայմանավորված է ՀՀ Սահմանադրության մեջ ամրագրված նորմով, համաձայն որի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունք, որը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ:

Քրեական դատավարության մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը, շատ կողմերով լինելով սկզբունքորեն նոր երևույթ մեր իրականության մեջ, էականորեն զարգացրեց մարդու իրավունքների և ազատությունների դատավարական երաշխիքների ինստիտուտը: Դատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության օբյեկտը (ոլորտը) կարելի է բնորոշել որպես «անսահման»: Ասվածը չի վերաբերում մինչ այժմ քննարկած նախնական դատական վերահսկողության ձևերին: Դրանց առանձնահատկությունն այն է, որ կիրառվում էին միայն քրեադատավարական օրենքում նշված կոնկրետ հարկադրանքի միջոցների, քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների նկատմամբ: Հետևաբար, նախնական դատական վերահսկողության ոլորտը սահմանափակ է: Բայց ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում տեղ գտած կարգավորման համաձայն՝ այսպես կոչված, հետագա դատական վերահսկողությունը քրեական դատավարության մինչդատական փուլերում չի սահմանափակվում, քանի որ, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290 հոդվածի, կասկածյալը, մեղադրյալը, պաշտպանը, տուժողը, քրեական դատավարության մասնակիցները, այլ անձինք իրավունք ունեն դատարանում բողոքարկել հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշումները, ինչպես նաև նրանց գործողություններն ու անգործությունը, որոնք օրինական ու հիմնավոր չեն և խախտում են քրեական դատավարությանը ներգրավված անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը կամ ցանկացած այլ կերպ խոչընդոտում կամ սահմանափակում են դրանց իրականացումը:

Այսպիսով, հետագա դատական «միջամտությունը» նախնական քննության, դատախազության, օպերատիվ-հետախուզական մարմինների գործունեությանը՝ ոչն-

չով սահմանափակված չէ: Դատարանը պարտավոր է քննել ցանկացած բողոք՝ բերված դատավարության նշված սուբյեկտների որոշումների և գործողությունների դեմ:

Այսպիսով, հետագա դատական վերահսկողության նման կառույցը ըստ էության երաշխավորում է քրեական դատավարությանն այս կամ այլ կերպ մասնակից դարձած բոլոր անձանց իրավունքների պաշտպանությունը գործով մինչդատական վարույթի բոլոր փուլերում: Այդպիսի պաշտպանությունը լիովին համապատասխանում է դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքին, ինչպես նաև անձի իրավունքները, ազատությունները և արժանապատվությունը հարգելու՝ քրեական դատավարության ընդհանուր սկզբունքին²⁹:

---

²⁹ Տես՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)», Հեղին. խումբ՝ Ս.Դիլբանդյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս.- Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջեր 249-235:

ԲԱԺԻՆ 2.

ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ՝ ԸՍՏ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ

Յուրաքանչյուր երկրում գոյություն ունեցող քրեադատավարական հարաբերությունների համակարգն այն օբյեկտիվ հիմքն է, որի վրա զարգանում է քրեական դատավարության իրավունքը: Ինչպես ամբողջ քրեադատավարական օրենսդրության, այնպես էլ դրա առանձին ինստիտուտների իմաստավորումը և կատարելագործումն օբյեկտիվորեն անհնարին է առանց դրանց պատմական արձատները հաշվի առնելու: Սակայն յուրաքանչյուր ոլորտի իրավական կարգավորում կամայական գործընթաց չէ, այլ այն միշտ պետք է հաշվի առնի կամ արտահայտի տվյալ ժամանակահատվածում հասարակական կյանքի օբյեկտիվ իրողությունները: Դա հատկապես կարևորվում է Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող դատաիրավական բարեփոխումների այս փուլում քրեադատավարական նոր օրենսդրության մշակման և ձևավորման աշխատանքներն իրականացնելիս:

Այս առումով ՀՀ քրեական դատավարության գործող օրենսգրքի համակարգային գաղափարախոսությանն առնչվող, մի շարք դեպքերում՝ դրա ներքին տրամաբանությունը խախտող փոփոխությունները, ինչպես նաև հասարակական հարաբերությունների մշտական զարգացումը հանգեցրել են այնպիսի իրավիճակի, որի պայմաններում 1998 թվականի օրենսգիրքն իր փիլիսոփայությամբ և տրամաբանությամբ, կառուցվածքով և ներուժով, ինտեգրված և չինտեգրված ինստիտուտներով, առաջադիմական և ոչ արդիական դրույթներով, խայտաբղետ և հակասական պրակտիկայով օբյեկտիվորեն ի վիճակի չէ համապարփակ կարգավորման ենթարկել քրեական գործերի քննության և լուծման ընթացակարգը, այդ գործընթացի շրջանակներում ապահովել հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը, հետևաբար՝ նաև քրեական դատավարության խնդիրների լուծումն ու նպատակներին հասնելը:

Ուստի ներկայում առկա են բոլոր այն օբյեկտիվ նախադրյալները (իրավական, տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և այլն), որոնց ամբողջությունը թույլ է տալիս խոսել ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի մշակման անհրաժեշտության մասին: Ըստ այդմ, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգը (այսուհետ՝ Հայեցակարգ) արձանագրել է, որ անցած տասնամյակի ընթացքում ունեցած արդյունքների ամփոփման, քաղած դասերի վերլուծության և թույլ տրված սխալ-

ների ուղղման տրամաբանական ավարտը պետք է լինի հայեցակարգային հիմքերի վրա դրված, գիտատեսական հիմնավորումներով հագեցած և գործնական փորձով ամրապնդված քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի մշակումն ու ընդունումը: Դրանով հանդերձ, հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության պահանջները և ՀՀ միջազգայնորեն ստանձնած պարտավորությունները, ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծի (այսուհետ՝ Նախագիծ) մշակման հիմքում պետք է ընկած լինի **երկու հիմնարար չափանիշ՝ համարձակ նորարարությունը և չափավոր պահպանողականությունը**: Այն առաջին հերթին ընկալվում է որպես ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության զարգացման հաջորդ փուլում կիրառվելիք գաղափարների, ինստիտուտների փորձարկման (ապրոբացիայի) միջոց: Այս առումով Նախագծի մշակումը դիտարկվում է որպես ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության բնականոն զարգացման յուրահատուկ փուլ, ինչը պետք է հնարավորություն ընձեռի խուսափել թռիչքած և ցնցումներից և ապահովել համեմատաբար ավելի սահուն անցում մեկ համակարգից մյուսին (Հայեցակարգի 1.13-1.14-րդ կետեր):

Այս համատեքստում առանձնակի կարևորություն է ստանում այն հարցը, թե ՀՀ քրեական դատավարության ապագա օրենսգրքում ինչպիսի իրավական կարգավորում է ստանալու մինչդատական վարույթը: Նախագծի հիմքում ընկած հայեցակարգային հիմնարար մոտեցման համաձայն՝ ՀՀ քրեադատավարական համակարգը պետք է ընթանա մինչդատական վարույթի պարզեցման, հնարավորինս բեռնաթափման ուղիով: Դրա վերջնական նպատակն է մեր երկրում ներդնել դատարանակենտրոն դատավարության համակարգ: Իհարկե, այդ համակարգին անցումը պետք է լինի աստիճանական՝ առանց վնասելու քրեական դատավարության զարգացման կոնկրետ ժամանակահատվածում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության կառուցակարգերը: Այդ առնչությամբ Նախագծի ընդունումը դիտվում է որպես անցումային փուլ վերը նշված վերջնական նպատակին հասնելու ճանապարհին: Ուստի սույն աշխատության շրջանակներում այդ տեսանկյունից կներկայացվեն ապագա օրենսգրքում մինչդատական վարույթի հետ կապված հայեցակարգային հիմնական մոտեցումները և դրանցով պայմանավորված՝ օրենսդրական լուծումները:

Նկատի ունենալով վերը շարադրված հայեցակարգային մոտեցումը՝ Նախագծում մինչդատական վարույթի նպատակ է համարվում հանրային մեղադրանքի գործերով պարզել հանցագործության հատկանիշները, հայտնաբերել հանցանք կատարած անձին, նրա նկատմամբ հարուցել քրեական հետապնդում, բազմակողմանի, լիակատար

և օբյեկտիվ քննություն կատարելու միջոցով ստեղծել քրեական վարույթը դատարանում քննելու և լուծելու համար անհրաժեշտ նախադրյալներ ու պայմաններ, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով հաստատել քրեական հետապնդման ենթարկված անձի անմեղությունը կամ քրեական վարույթը շարունակելու անհնարինությունը:

Ըստ այդմ, մինչդատական վարույթի բովանդակությունը կազմող իրավահարաբերությունների և գործողությունների ամբողջությունը պետք է ապահովի քննության օպերատիվությունը, արագությունն ու արդյունավետությունը, ինչը ենթադրում է դատավարական գործառույթների հստակ տարանջատում՝ անձի իրավունքների և ազատությունների առավելագույն պահպանման պայմաններում:

Վերոգրյալի հիման վրա սահմանված է, որ մինչդատական վարույթն իրականացվում է նախաքննության միջոցով: Հետաքննությունը կոչված է օժանդակելու նախաքննության առջև դրված խնդիրների լուծմանը: Նախաքննությունն ու հետաքննությունը գտնվում են դատախազական հսկողության, իսկ մինչդատական վարույթն ամբողջությամբ՝ դատական վերահսկողության ներքո:

Նախաքննությունն սկսվում է հանցագործության մասին հաղորդում ստանալու պահից և ավարտվում քրեական վարույթը դատարան ուղարկելով կամ այն կարճելով: Նախաքննության բովանդակությունը մինչդատական վարույթի նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ գործողությունների կատարումն է և որոշումների ընդունումը:

Այս առումով պետք է նշել, որ նոր օրենսգրքի բնորոշ գծերից է այն, որ վերացվել է քրեական գործի հարուցման (նյութերի նախապատրաստման) փուլը: Այն ներառվել է նախաքննության, որպես մինչդատական վարույթի իրականացման միակ եղանակի, բովանդակության մեջ:

Նախաքննություն կատարելու բացառիկ լիազորությունը պատկանում է քննիչին, որով նա իրականացնում է քննության իր գործառույթը: Նախաքննության օրինակականության նկատմամբ դատախազական հսկողության պայմաններում՝ քննիչն օժտված է հարաբերական դատավարական ինքնուրույնությամբ, որոշում է գործի քննության ընթացքը, ինքնուրույն ընդունում է որոշումներ և կատարում գործողություններ, ինչպես նաև իրավասու է դատախազի հանձնարարությունները կամ որոշումները բողոքարկել վերադաս դատախազին՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում կասեցնելով դրանց կատարումը կամ առանց դրանց կատարումը կասեցնելու:

Նախաքննությունն իրականացվում է երկու ձևով՝ ընդհանուր և պարզեցված կարգով: Ընդհանուր կարգով իրականացվում են ծանր և առանձնապես ծանր

բոլոր հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթները, ինչպես նաև միջին ծանրության առանձին հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթները: Պարզեցված նախաքննության կարգով իրականացվում են ոչ մեծ ծանրության բոլոր հանցագործությունների, ինչպես նաև միջին ծանրության առանձին հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթները:

Պարզեցված նախաքննության առանձնահատկությունն այն է, որ այստեղ ապացուցման առարկան նեղացվում է: Այն ներառում է միայն հանցակազմի հատկանիշները և անձի առնչությունը հանցագործությանը: Ապացուցման առարկան կազմող մյուս հանգամանքները հաստատվում են դատարանում: Իհարկե, նշված իրավակարգավորումները չպետք է իրականացվեն մինչդատական վարույթի ընթացքում անձի իրավունքների և օրինական շահերի երաշխիքների հաշվին:

Նախաքննությունն ավարտվում է մեղադրական եզրակացությունը (պարզեցված նախաքննության դեպքում՝ մեղադրական ակտը) դատախազին ուղարկելով կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնելով:

Չետաքննությունը մինչդատական վարույթում նախաքննության ընթացքում կիրառվող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների, գաղտնի քննչական գործողությունների և դրանց հետ կապված իրավահարաբերությունների ամբողջությունն է: Չետաքննության նպատակն է նպաստել մինչդատական վարույթի խնդիրների լուծմանը, օժանդակել բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ նախաքննություն կատարելուն: Չետաքննության մարմինը կատարում է նաև դատարանի հանձնարարությունները:

Չամաձայն Նախագծի ընդհանուր մասի՝ հետաքննության մարմինն օպերատիվ-հետախուզական գործառույթներ իրականացնող ստորաբաժանման ղեկավարը (հետաքննության մարմնի պետ) և աշխատակիցներն են (հետաքննիչ), որոնք քննիչի հանձնարարությամբ իրավասու են մինչդատական վարույթի շրջանակներում կատարելու օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ և գաղտնի քննչական գործողություններ: Այլ կերպ՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը ներառվել (ինկորպորացվել) է քրեական դատավարության օրենսգիրք՝ այն նույնացնելով հետաքննության հետ:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը քրեական դատավարության օրենսգիրք ներառվելը և քրեական վարույթի ընթացքում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման գործընթացը հետաքննություն անվանելը նպատակ է հետապնդում այն դարձնել ավելի կանխատեսելի և կարգավորված, ինչպես նաև ներառել դատախազական հսկողության տիրույթ, ինչը քրեական ընթացակարգի շրջա-

նակներում անձի իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման կարևոր գրավական է:

Քրեական վարույթի ընթացքում հետաքննությունը կատարում են այն մարմինները, որոնք օրենքով իրավասու են իրականացնել օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն: Վերջինս դատավարական բնույթ կարող է ստանալ միայն նախաքննություն կատարող անձի՝ քննիչի նախաձեռնությամբ, երբ նա նախաքննության խնդիրներից ելնելով համապատասխան հանձնարարություններ է տալիս օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն (հետաքննություն) իրականացնող մարմիններին կամ անձանց:

Հետաքննության շրջանակներում քննիչի հանձնարարությամբ իրականացվող առանձին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները համարվում են գաղտնի քննչական գործողություններ (օրինակ՝ հեռախոսային խոսակցությունները լսելը, նամակագրությունը վերահսկելը, ներքին դիտումը և այլն), որոնց արդյունքները ապացուցողական նշանակություն են ստանում միայն դատավարական բոլոր երաշխիքների ապահովման պայմաններում (դատարանի որոշում, քննիչի գրավոր հանձնարարություն, օրենքով սահմանված ընթացակարգ և այլն):

Հետաքննության ծավալները սահմանափակված են մինչդատական վարույթի շրջանակներով: Հետաքննությունը կարող է իրականացվել միայն նախաքննությունն սկսելուց հետո և ինքնըստինքյան վերջանում է նախաքննության ավարտով:

Հետաքննության օրինականության նկատմամբ իր հսկողական լիազորությունն իրացնելիս դատախազն իրավասու է ստուգել գաղտնի քննչական գործողությունների (օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների) իրականացման հիմքերը, պայմանները և կարգը: Սակայն դատախազական հսկողության օբյեկտ չեն հանդիսանում օպերատիվ գործունեության մեթոդները և հնարքները (օրինակ՝ գործակալների հավաքագրման ձևերը, նրանց տվյալները, ստացված տեղեկատվության մշակումը և այլն):

Քրեական հետապնդման հարուցումը: Հայեցակարգում առանձնակի տեղ է հատկացված դատախազի՝ քրեական հետապնդման հարուցման լիազորության իրացման իրավական կանոնակարգմանը: **Քրեական հետապնդում հարուցելն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին քննիչի որոշման հաստատումն է հսկող դատախազի կողմից:**

Քրեական հետապնդումը վարույթի շարժիչ ուժն է, քանի որ դրա հետագա իրականացումից կամ հրաժարումից են կախված վարույթի ընթացքը և բովանդակությունը: Քրեական հետապնդում հարուցելը նախաքննության շրջադարձային ենթափուլ է:

Քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է: Դատախազը պետության քրեական քաղաքականությունն իրացնող և դրա համար պատասխանատու պաշտոնատար անձ է, որին է պատկանում քրեական գործերով քրեական հետապնդման տնօրինման իրավասությունը, այսինքն՝ քրեական հետապնդում հարուցելու, ինչպես նաև դրանից ձեռնպահ մնալու բացառիկ լիազորությունները: Հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողության գործառույթի սահմանման պայմաններում դատախազությանը մեկ այլ՝ քրեական հետապնդում հարուցելու գործառույթի վերապահումը վկայում է քրեական դատավարությունում դրա բացառիկ նշանակության մասին: Սահմանադրությունը տարանջատելով քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազական հսկողության գործառույթից նպատակ է հետապնդել նշել առաջինի առանձնահատուկ նշանակությունը: Այսինքն՝ քրեական հետապնդման հարուցում պետք է դիտել մինչդատական վարույթում այնպիսի դատավարական գործողության կատարումը կամ որոշման ընդունումը, որը, դուրս լինելով դատախազության հսկողական լիազորությունների շրջանակից, բեկումնային կլինի մինչդատական վարույթի համար և կկանխորոշի քրեական դատավարության հետագա ընթացքը:

Քրեական դատավարության համար կենտրոնական նշանակություն ունեցող այնպիսի ակտի կայացման գործում, ինչպիսին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումն է, դատախազը չի կարող դրվագային դերակատարում ունենալ:

Քրեական հետապնդման հարուցման նույնացումը որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման հաստատման հետ՝ պայմանավորված է ինչպես մինչդատական վարույթի, այնպես էլ ամբողջ քրեական դատավարության համար դրա ունեցած նշանակությամբ և կենտրոնական տեղով: Այդ պահից ներկայացվում է սկզբնական պաշտոնական մեղադրանքը: Թեև այն գործի հետագա քննության ընթացքում կարող է փոփոխվել և կատարելագործվել, սակայն նույնիսկ իր սկզբնական տեսքով գործի հետագա քննության համար ունի հսկայական կազմակերպական և ուղղորդիչ նշանակություն: Որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման նշանակությունն ընդգծում է նաև այն հանգամանքը, որ հենց այդ պահից է ի հայտ գալիս մինչդատական վարույթի կենտրոնական մասնակիցը՝ մեղադրյալը, որի հետ են կապվում քրեադատավարական հետագա բոլոր հարաբերությունները³⁰:

³⁰ Նշված տեսակետը գերակշռում է նաև ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ (տես, օրինակ, А.Г. Халиупин. Уголовное преследование как функция прокуратуры Российской Федерации (проблемы осуществления в условиях правовой реформы). М., 1997, 15-16 էջեր, Գ.Ս. Ղազինյան, Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնախնդիրները Հայաստանում, Երևան, 2001, էջեր 265-279 և այլն):

Այսպիսի մոտեցումը բխում է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայից և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքից: Մասնավորապես, եվրոպական դատարանն Իսկուբետ ընդդեմ Բելգիայի գործով 28.10.1999թ.-ի որոշման մեջ ուղղակիորեն նշել է. «Կոնվենցիայի հոդված 6-ը կիրառվում է այն դեպքում, երբ «քրեական մեղադրանքը» ներկայացվել է որոշակի անձի, այսինքն՝ այն բանից հետո, երբ այդ անձը «պետական իշխանության իրավասու մարմնի կողմից պաշտոնապես տեղեկացվել է իր կողմից քրեորեն պատժելի իրավախախտում կատարելու վերաբերյալ ենթադրության առկայության մասին»³¹: Եվ ընդհակառակը՝ «մեղադրանքը» բացակայում է ոստիկանական քննություն հարուցելու (նկատի է առնվում այն իրավիճակը, երբ հանցանք կատարած անձը դեռևս հայտնի չէ), վկաների հարցաքննություն կամ այլ գործողություններ կատարելու դեպքում, որոնք շահագրգիռ անձի վրա ուղղակի ազդեցություն չեն գործում³²:

Առաջարկվող օրենսդրական իրավակարգավորումը հնարավորություն է տալիս հրաժարվել «կասկածյալ» սուբյեկտից և միասնական դատավարական կարգավիճակ սահմանել քրեական հետապնդման ենթարկված անձի համար: Ինչ վերաբերում է մինչև քրեական հետապնդման հարուցումը կատարվող քննչական և այլ դատավարական գործողություններին, ապա դրանք դիտվում են որպես քրեական հետապնդման հարուցման նախապատրաստություն, քանի որ վերջիններս նույնպես ուղղված են քրեական հետապնդման հարուցման համար անհրաժեշտ հիմքերի հայտնաբերմանը: Նման պարագայում, իհարկե, հանցանքի կատարման մեջ կասկածվող անձն օգտվում է մեղադրյալի համար սահմանված բոլոր իրավունքներից: Այս տրամաբանությունն է ընկած նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի հիմքում, որը պարտադրում է քրեական դատավարության շրջանակներում անձի իրավունքների սահմանափակման առաջին իսկ պահից երաշխավորել վերջինիս դատավարական իրավունքները և առաջին հերթին՝ պաշտպանության իրավունքը (տես, օրինակ, Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության³³, 15.07.1982թ., և այլն):

Վերոգրյալի առնչությամբ, հանցագործություն կատարելու կասկածանքի բավարար հիմքերի առկայության դեպքում բերման ենթարկված անձանց իրավունքների ե-

³¹ Stu` Escoubet v. Belgium, 28 October 1999, Application no. 26780/95:

³² Stu` А.Татоян. Расследование дела в системе уголовно-процессуальных функций (сравнительно-правовой анализ). Ереван, 2007, 145-149 էջեր:

³³ Stu` Eckle v. Germany, 15 July 1982, Application no. 8130/78:

րաշխավորման հետ կապված որոշակի դիրքորոշում է արտահայտել նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ.Միքայելյանի վերաբերյալ որոշման մեջ³⁴:

Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված՝ բերվածի իրավական վիճակը համապատասխանում է «քրեական մեղադրանքի» ներկայացման կոնվենցիոն պահանջին՝ Եվրոպական դատարանի բովանդակային մեկնաբանմամբ: Ուստի բերվածի կարգավիճակի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով (նախնական և կարճաժամկետ բնույթը)՝ բերվածը (այսինքն՝ անձ, որի նկատմամբ արդեն կան քրեական մեղադրանքի տարրեր) պետք է օժտված լինի առնվազն այնպիսի իրավունքներով, որոնք բնորոշ են մեղադրյալին կամ կասկածյալին (օրինակ՝ իմանալու իրեն արգելանքի վերցնելու պատճառը, հրավիրելու իր փաստաբանին, լռելու իրավունքները և այլն):

Այնուհետև, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է. «Այնքանով, որքանով վերաբերելի են (*mutatis mutandis*), նշված իրավունքներով և երաշխիքներով օժտված են նաև ոստիկանությունում կամ քրեական հետապնդման այլ մարմնում գտնվող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող այն անձինք, որոնք կարող են ողջամտորեն ենթադրել, որ (1) իրենց ազատությունը սահմանափակված է կամ իրենք ազատությունից զրկված են, և, միաժամանակ, որ (2) իրենք կասկածվում են հանցագործության մեջ» (կետ 22):

Վերոգրյալի հետ կապված՝ քաղաքացի Վ.Ի.Մասլովի բողոքի հիման վրա 2000 թվականի հունիսի 27-ի որոշմամբ համանման իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև Ռուսաստանի Դաշնության սահմանադրական դատարանը³⁵:

Քրեական հետապնդման հարուցման վերը նշած մոդելն իր արտացոլումն է գտել արևելաեվրոպական որոշ երկրների քրեադատավարական օրենսգրքերում: Մասնավորապես, Լատվիայի քրեական դատավարության օրենսգրքի համաձայն՝ քրեական հետապնդումը հարուցվում է քննությունից հետո, երբ ապացույցների որոշակի համակցության հիման վրա որոշում է կայացվում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին (402 և 403 հոդվածներ): Ավելին, առանձին հատուկ վարույթների առկայության դեպքում երբեմն քրեական հետապնդման հարուցումը կապվում է գործը դատարան ուղարկելու հետ (Լատվիայի քր. դատ. օր-ի 431 հոդվածի 3-րդ մաս): Քրեական հետապնդում հարուցելու իրավունքը պատկանում է դատախազին (Լատվիայի

³⁴ Տես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների ժողովածու, 2009թ., 2010թ. առաջին կիսամյակ, Երևան, 2010թ., 299-311 էջեր:

³⁵ Տես՝ <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=10199>:

քր. դատ. օր-ի հոդվածներ 39, 402, 403): Սլովակիայի քր. դատ. օր-ի 160 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե հաստատվում է, որ հանցագործությունը կատարվել է և հիմքեր կան հավատալու, որ այն կատարել է կոնկրետ անձը, քննություն իրականացնողն անհապաղ քրեական հետապնդում է հարուցում:

Քրեական հետապնդում հարուցելու հետ է կապվում դատավարական ժամկետների մեծ մասի ընթացքը և հաշվարկը (քրեական հետապնդման, քրեական վարույթը կասեցնելու, կալանավորման ժամկետները): Նախաքննության ընթացքում կիրառվող ժամկետների հաշվարկն առավելապես պետք է կապված լինի քրեական հետապնդում հարուցելու հետ:

Քրեական հետապնդման ժամկետի կիրառումը չի կարելի կապել կալանավորման ժամկետի հետ, քանի որ քրեական հետապնդման ժամկետները ընթանում են անկախ անձի նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցից:

Քրեական հետապնդման հարուցումը դատախազի կողմից քննիչի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը հաստատված համարելը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ քննիչն է անմիջականորեն քննում գործը և որպես մեղադրյալ ներգրավելու գաղափարը հասունանում է հենց քննիչի մոտ: Քննիչին նման իրավասությունից զրկելն էականորեն կսահմանափակի վերջինիս ինքնուրույնությունը և քննիչին կվերածի զուտ մեխանիկական գործառույթներ իրականացնողի: Բացի դրանից, որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում կայացնելու իրավունքի վերապահումը դատախազին՝ գործնականում արդարացված չէ, քանի որ դատախազն այդ որոշումը, որպես կանոն, տեխնիկապես ինքը չի կայացնում (շարադրում):

Քրեական հետապնդում հարուցելու սահմանադրական գործառույթի բաղկացուցիչ մասն է հանդիսանում դատախազի հայեցողական քրեական հետապնդման լիազորությունը: Համաձայն դրա՝ արարքի վտանգավորության աստիճանը (ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ), մեղադրյալի անձը և մի շարք այլ հանգամանքներ (գործուն զղջալ, վնասը հատուցել և այլն) հաշվի առնելով՝ դատախազն իրավունք ունի չհարուցել քրեական հետապնդում կամ որոշակի պայմանների առկայության դեպքում դադարեցնել հարուցված քրեական հետապնդումը: Նշված ինստիտուտը ենթադրում է օրենսդրական մշակվածության բարձր աստիճան և անհրաժեշտ իրավական երաշխիքներով ապահովվածություն, մասնավորապես, տուժողի կողմից դատախազի համապատասխան որոշումը դատարան բողոքարկելու հնարավորություն:

Հայեցակարգում տեղ գտած այսպիսի մոտեցման հիման վրա հայեցողական քրեական հետապնդման հետ կապված՝ Նախագծի ընդհանուր մասում տեղ է գտել

հետևյալ բովանդակությամբ իրավակարգավորումը. «Դատախազն իրավունք ունի չհարուցել քրեական հետապնդում, եթե առաջին անգամ ոչ մեծ ծանրության հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձը ներկայացել է մեղայականով, աջակցել է հանցագործության հանգամանքների բացահայտմանը, հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է հանցագործությամբ պատճառված վնասը» (հոդված 32): Դրա հետ մեկտեղ, Նախագիծը սահմանել է, որ դատախազի՝ վերը նշված հայեցողական լիազորությունը չի կարող իրականացվել, եթե դրա դեմ առարկում է առերևույթ հանցագործությունից տուժած անձը: Փոխարենը, քրեական հետապնդում չհարուցելու մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել հանցագործությունից տուժած անձի կամ նրա ներկայացուցչի կողմից:

Քննիչի, դատախազի և քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի գործառույթները մինչդատական վարույթի ընթացքում:

Մինչդատական վարույթում քննիչի, դատախազի և քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի (Նախագծում այս սուբյեկտները կոչվում են քրեական վարույթի հանրային մասնակիցներ) գործառույթների հստակ իրավակարգավորումը մինչդատական վարույթի արագությունն ու օպերատիվությունը երաշխավորող կարևորագույն պայմաններից է: Նախագծում քրեադատավարական գործունեության այդ սուբյեկտների փոխհարաբերությունների կանոնակարգման հիմքում դրվել է գործառույթային տարանջատման սկզբունքը: Մասնավորապես, **քննիչի, դատախազի և քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի փոխհարաբերությունների առանցքը սուբյեկտ-գործառույթ-լիազորություն շղթան է: Մեկ սուբյեկտը չպետք է միջամտի մյուսի գործառույթի իրականացմանը կամ կրկնօրինակի այն:** Միաժամանակ, նշված սուբյեկտների լիազորությունները պետք է օրգանապես բխեն նրանց գործառույթներից և սահմանվեն այն հաշվով, որպեսզի ապահովեն հակակշիռների կառուցակարգեր, այլ ոչ թե ձևավորեն ենթակայության հարաբերություններ:

Մինչդատական վարույթում քննիչի միակ գործառույթը քննության իրականացումն է, նախաքննություն կատարելը: Այս գործառույթի իրականացման շրջանակներում քրեական վարույթի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության համար քննիչը լիազորված է ինքնուրույն ուղղություն տալ քննությանը, ընդունել անհրաժեշտ որոշումներ և իրականացնել համապատասխան քննչական և այլ դատավարական գործողություններ: Քննիչը պատասխանատու է նախաքննության ընթացքի, իր ընդունած որոշումների և իրականացրած գործողությունների համար: Քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունը նշանակում է նաև, որ իրավունք ունի դատախազի հանձնարարությունները և որոշումները բողոքարկել վերադաս դատախազին, ինչ-

պես նաև հսկող դատախազին բողոքարկել քննչական ստորաբաժաննան ղեկավարի հանձնարարություններն ու որոշումները:

Նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողությունը ենթադրում է դատախազի կողմից օրենքի խախտումների բացահայտմանը, վերացմանը և նախազգուշացմանն ուղղված իր հսկողական լիազորությունների իրացում:

Թեև նախաքննությունը գրեթե ամբողջությամբ գտնվում է դատախազական հսկողության ներքո և քննիչի կողմից ընդունվող որոշումները և իրականացվող գործողությունները դատախազական հսկողության պարտադիր օբյեկտ են, սակայն հաշվի առնելով բացառապես քննիչի կողմից քննության գործառույթի իրականացման հանգամանքը և ելնելով քննիչի, որպես նախաքննություն իրականացնող պաշտոնատար անձի, օրինապահության կանխավարկածից, դատախազն իրավունք ունի ստուգելու միայն արդեն ընդունված որոշման կամ կատարված գործողության օրինականությունը, ինչպես նաև դրա արդյունքում ձեռնարկել օրինականության խախտումների վերացմանն ուղղված միջոցառումներ:

Նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողությունը ներառում է այնպիսի լիազորություններ, ինչպիսիք են քննիչին օրինականության խախտումների վերցմանն ուղղված հանձնարարություններ տալը, քննչական գործողությունների կատարմանը մասնակցելը, քննիչի անօրինական որոշումները վերացնելը, քննիչին վարույթից հեռացնելը, մեղադրական եզրակացությունը կամ մեղադրական ակտը հաստատելը և այլն: Դատախազը լիազորված է նաև ստուգել նյութերը, քննչական գործողությունների վերաբերյալ փաստաթղթերը, կարող է հեռացնել քննիչին վարույթից, սակայն չի կարող նոր անձ նշանակել և այլն: Դատախազն անհրաժեշտության դեպքում կարող է մասնակցել քննչական գործողություններին, քննիչին տալ պարտադիր կատարման ենթակա հանձնարարություններ:

Ելնելով դատախազի հսկողական գործառույթի արդյունավետ իրականացման և քննիչի դատավարական ինքնուրույնության ապահովման գաղափարից՝ դատախազը համաձայնություն է տալիս քննիչի միջնորդությունների դատավարական հարկադրանքի միջոցների վերաբերյալ, իսկ քննչական գործողությունների դեպքում՝ նա տեղյակ է պահվում այդ մասին: Դատախազն անհապաղ ազատում է ոչ իրավաչափ պահվող անձանց, վերացնում է իրավունքների ցանկացած ոչ իրավաչափ սահմանափակում և այլն:

Դատախազի և քննիչի փոխհարաբերությունների տեսանկյունից որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև **դատախազին քննիչի գործողությունների**

դեմ բերված բողոքները քննարկելու, նրան այդ բողոքների հեղինակներից բացատրություններ վերցնելու լիազորություն վերապահելը: Նման լիազորությունը բխում է նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու դատախազի սահմանադրական գործառույթից և կարող է իրացվել դատախազի հսկողական վարույթի շրջանակներում (քրեական վարույթից դուրս): Նշված բողոքների քննարկման ավարտին դատախազը հնարավորություն կունենա առանձին հանձնարարություններ տալու քննիչին՝ ուղղված քրեական վարույթի ընթացքում օրինականության խախտումների նախազգուշացմանը, դրանց վերացմանը: Դատախազին նշված լիազորության վերապահումը, սակայն, չի նշանակում, թե նա կարող է միջամտել քրեական գործով ապացուցման գործընթացին. այդ բողոքների քննարկումը չի կարող ներառել ապացուցման առարկայի հետ կապված հարցեր:

Այսպիսի մոտեցումը պայմանավորված է Հայեցակարգում տեղ գտած այն հիմնարար մոտեցմամբ, որ **դատախազական հսկողության սահմանադրական գործառույթի իրացումը չի նշանակում դատախազի կողմից քննության ընթացքի կանխորոշում կամ ուղղորդում, քննիչի փոխարեն որոշումների ընդունում կամ գործողությունների կատարում:** Նման մոտեցման պայմաններում անհարկի չի սահմանափակվի նաև քննիչի դատավարական ինքնուրույնությունը:

ՀՀ-ում մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինների գոյություն ունեցող համակարգի պայմաններում **քննչական ստորաբաժանման ղեկավարը պետք է օժտված լինի քննության գործընթացը կազմակերպելու և ապահովելու, այսինքն՝ գերատեսչական վերահսկողություն իրականացնելու գործառույթով, ինչը ենթադրում է իր ենթակայությամբ գործող քննիչների նկատմամբ մեթոդական, կազմակերպական աշխատանքների արդյունավետ իրականացման համար վերահսկողական լիազորությունների իրականացում:** Դրանք պետք է ուղղված լինեն քննիչի գործունեությանն օժանդակելուն:

Միաժամանակ, պետք է ելնել այն հիմնարար գաղափարից, որ քննչական ստորաբաժանման ղեկավարին որոշակի լիազորությունների վերապահումը չպետք է խախտի քրեական դատավարության սուբյեկտների գործառույթների ներդաշնակ հարաբերակցությունը և չպետք է հանգեցնի դատախազի փոխարինմանը քննչական ստորաբաժանման ղեկավարով: Պետք է բացառվեն նրանց միջև մրցակցությունն ու լիազորությունների կրկնությունը: Ընդ որում, քննչական ստորաբաժանման ղեկավարին ՀՀ քրեական դատավարության ապագա օրենսգրքով վերապահվելիք լիազորությունները պետք է ունենան խիստ որոշակի շրջանակ:

Մասնավորապես, քննության գործընթացը կազմակերպելու և ապահովելու նպատակով քննչական ստորաբաժանման ղեկավարը պետք է իրավունք ունենա՝ ա) քննիչին հանձնարարել նախաքննության կատարումը որոշմամբ. բ) միևնույն ստորաբաժանման շրջանակներում վարույթը մի քննիչից որոշմամբ հանձնել մյուսին. գ) վարույթից հեռացված քննիչին փոխարինել այլ քննիչով. դ) ինչպես սեփական նախաձեռնությամբ, այնպես էլ դատախազի հանձնարարությամբ ձևավորել քննչական խումբ. ե) հետևել քննիչի կողմից դատախազի հանձնարարությունների և քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի հանձնարարությունների կատարմանը, քրեական հետապնդման և կալանքի տակ պահելու ժամկետների պահպանմանը. զ) գործն ընդունել իր վարույթ և անձամբ կատարել նախաքննություն. է) քննիչին տալ իր գործառույթից բխող հանձնարարություններ: Ծանոթանում է գործի նյութերին, սակայն իրավունք ունի տալու միայն կազմակերպական բնույթի հանձնարարություններ: Ընդ որում, քննչական բաժնի պետը որոշումների ու հանձնարարությունների պատճեններն անհապաղ ուղարկում է դատախազին:

Դրա հետ մեկտեղ, քննչական ստորաբաժանման ղեկավարը քննիչին հանձնարարված վարույթի շրջանակներում չպետք է ընդունի որոշումներ կամ կատարի քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններ, վերացնի քննիչի որոշումները կամ նրան տա քննության ընթացքը կանխորոշող հանձնարարություններ:

Հետաքրքրական է, որ եվրոպական այն երկրներում, որտեղ հիմք է ընդունվել քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի կողմից միայն գերատեսչական վերահսկողության գործառույթ իրականացնելու մոտեցումը, քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի կարգավիճակի հետ կապված հարցերը նույնիսկ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորման առարկա չեն: Այս դեպքում քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի իրավական կարգավիճակի հետ կապված հարցերը լուծվում են համապատասխան գերատեսչություններին վերաբերող ակտերով: Հարցի լուծման նման տարբերակներ են որդեգրել այնպիսի երկրների քրեական դատավարության օրենսգրքեր, ինչպիսիք են Բուլղարիան, Էստոնիան, Լեհաստանը, Սլովակիան և այլն:

Պետք է նշել, որ դատախազի և քննչական ստորաբաժանման ղեկավարի գործառույթների տարանջատման իրավական կանոնակարգման նշված մոդելն առաջարկվում է նաև իրավաբանական գրականության մեջ³⁶:

³⁶ Տես, օրինակ, Գ.Ս.Ղազիսյան, նշված աշխատությունը, 319-334 էջեր, Օ. Դ. Жук. Уголовное преследование по уголовным делам об организации преступных сообществ (преступных организаций). М., 2004, 46-47 էջեր և այլն:

Ձերբակալում և կալանք: Հայեցակարգում, ինչպես նաև Նախագծում առանձնահատուկ տեղ է հատկացված դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման հիմքերին, պայմաններին և դատավարական կարգին: Այս հարցում մանրամասն համեմատական ուսումնասիրության են ենթարկվել ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ միջազգային պայմանագրերի պահանջները, ինչպես նաև միջազգային փորձը: Դա հատկապես դրսևորվել է ձերբակալման և կալանքի իրավակարգավորման հետ կապված:

Այստեղ, մասնավորապես, հիմք է ընդունվել այն մոտեցումը, որ նշված հարկադրանքի միջոցներն անձին ազատությունից զրկելու միասնական կառուցակարգի բաղադրատարրեր են, որոնք գտնվում են անքակտելի փոխադարձ կապի մեջ: Նախագծում ներդրվել է նաև habeas corpus³⁷ հիմնադրույթը, ըստ որի՝ գործում է ձերբակալման անօրինականության կանխավարկածը, քանի դեռ դատարանը չի հաստատել հակառակը, ինչպես նաև Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի պահանջներից, որոնք կոչված են անձին ապահովագրելու անհիմն ազատազրկումից:

Ձերբակալումն առանց դատարանի որոշման՝ անձի՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով սահմանված ազատության իրավունքի սահմանափակումն է: **Ձերբակալման նպատակը հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող անձին դատարան ներկայացնելն է:**

Դատավարական հարկադրանքի այս միջոցի կիրառումը դիտվում է որպես որոշակի իրավիճակից թելադրվող անխուսափելի միջոցառում, երբ անձի ֆիզիկական ներկայությունն անհրաժեշտ է առանձին դատավարական գործողություններ կատարելու և փաստաթղթեր ձևակերպելու համար: Բացի դրանից, անձը կարող է ազատությունից զրկվել միայն այն դեպքում, երբ արդեն առկա են հանցագործությանը նրա առնչությունը հաստատող փաստական տվյալներ, այլ ոչ թե անձին հարկավոր է ձերբակալել՝ հանցագործությանը նրա առնչությունը պարզելու համար: Այս կանոնն էապես մեծացնում է անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքի պաշտպանվածությունը:

Վերոգրյալով հանդերձ, ըստ Նախագծի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի՝ ձերբակալումը կարող է կիրառվել.

³⁷ Այս հիմնադրույթի՝ ՀՀ քրեական դատավարություն ներմուծման վերաբերյալ առաջարկ է ներկայացվել նաև ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի «Հայաստանում դատավարությունների դիտարկում» ծրագրի վերջնական զեկույցում (ապրիլ 2008 – հունիս 2009):

ա/ հանցանք կատարած լինելու՝ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում,

բ/ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար,

գ/ խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի նկատմամբ,

դ/ դատավարության մասնակցի (դատավարության մասնավոր սուբյեկտի), բացառությամբ պաշտպանի և ներկայացուցչի՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված դատավարական պարտականությունների կատարումն ապահովելու համար³⁸:

Ձերբակալման առաջին հիմքի հետ կապված, համաձայն Նախագծի 105-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ այդ հիմքով իրականացված ձերբակալումը չի կարող տևել 72 ժամից ավելի: Ձերբակալված անձին պետք է մեղադրանք ներկայացվի, և մեղադրյալը պետք է դատարան տարվի՝ նրա կալանավորման հարցը ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 60 ժամվա ընթացքում լուծելու համար: Հակառակ դեպքում անձը պետք է ազատ արձակվի:

Նման իրավակարգավորումն ինքնանպատակ չէ և պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ 12 ժամ ժամանակ պետք է տրամադրվի դատարանին՝ ձերբակալման օրինականությունն ստուգելու և կալանքի հարցը լուծելու համար: Սա կնպաստի ազատությունից զրկելու հետ կապված դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառման նկատմամբ դատական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացմանը: Սրա շնորհիվ անձի ազատության իրավունքը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի բնորոշմամբ, կդառնա իրական, այլ ոչ թե պատրանքային³⁹:

Նման իրավակարգավորման հետ է կապված ևս մեկ կարևոր հարց: Խոսքը վերաբերում է ձերբակալման և կալանքի հարաբերակցությանն այն առումով, թե ինչպես պետք է լուծվի անձի կալանավորման հարցը, եթե քրեական հետապնդման մարմնի կողմից թույլ է տրվել նրա ձերբակալման հետ կապված խախտում: Նախագիծը որդեգրել է այն մոտեցումը, որ **ձերբակալման հետ կապված խախտումները չեն կարող իրենց անդրադարձը չունենալ կալանավորման վերաբերյալ դատարանի որոշման վրա:** Մասնավորապես, եթե դատարանը

³⁸ Նախագծի նորամուծություններից է նաև այն, որ բերման ենթարկելը՝ որպես դատավարական հարկադրանքի միջոց, փոխարինվել է ձերբակալումով: Այսինքն՝ անձին վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար բերելու անհրաժեշտության դեպքում նա կհամարվի ձերբակալված: Նման իրավակարգավորումը կնպաստի որոշակի դատավարական գործողություններ կատարելու համար բերման ենթարկված անձանց իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման երաշխիքների ամրապնդմանը, ինչպես նաև կհամապատասխանի միջազգային չափանիշներին: Պետք է նշել, որ հարցի լուծման նկատմամբ այսպիսի մոտեցումը հավանության է արժանացել Նախագծի իրավական փորձաքննությունն իրականացրած միջազգային կազմակերպությունների ու փորձագետների կողմից:

³⁹ Տե՛ս՝ Prince Hans-Adams II v. Lichtenshtein, Application no. 42527/98, 12.06.2001.

կալանավորման հարցը լուծելիս պարզի, որ թույլ է տրվել ձերբակալման հետ կապված խախտում, ապա դա հիմք է կալանավորման վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու համար: Այսպիսի մոտեցումը համահունչ է այն հիմնարար մոտեցմանը, որ չի կարելի ձևական մոտեցմամբ միմյանցից բացարձակապես առանձնացնել քննարկվող երկու հարկադրանքի միջոցները և արձանագրել, թե դրանք մեկը մյուսի հետ որևէ առնչություն չունեն. հակառակը, սրանք հաջորդում են իրար, ազատությունից զրկման միասնական կառուցակարգի տարրերն են, և եթե մեկի դեպքում թույլ տրվի խախտում, ապա դա անխուսափելիորեն կազդի նաև մյուսի կիրառման իրավաչափության վրա:

Այսպիսի մոտեցումը տարբերվում է նրանից, որ տեղ է գտել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Գագիկ Միքայելյանի վերաբերյալ որոշման մեջ: Մասնավորապես, այդ որոշման 32-րդ կետի համաձայն՝ կալանավորման միջնորդությանը նախորդած ձերբակալման ընթացակարգի (ներառյալ՝ ժամկետի վերաբերյալ պահանջի) խախտումը կալանավորման միջնորդությունը մերժելու հիմք չէ, եթե հանցագործությանը մեղադրյալի առնչությունը և կալանավորման հիմքերի առկայությունը դատարանը համարում է հիմնավորված: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նման մոտեցում արտահայտելու համար հիմք է ընդունել ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2009թ. սեպտեմբերի 12-ի ՍԴՈ-827 որոշման մեջ հայտած հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Ձերբակալում» և «կալանավորում» ինստիտուտների՝ օրենսդրությամբ սահմանված նպատակների և հիմքերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ այդ ինստիտուտներն ունեն ինքնուրույն բովանդակություն, հետապնդում են միմյանցից ըստ էության տարբերվող նպատակներ, ունեն կիրառման միմյանցից էապես տարբերվող հիմքեր: Դրանցից յուրաքանչյուրն օրենսդիրն ընտրել է որպես ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 1-ին մասով մատնանշված առանձին նպատակների հասնելու ինքնուրույն դատավարական միջոց, և կիրառվում է տարբեր հիմքերի առկայությամբ: Հետևաբար, դրանցից յուրաքանչյուրը, առանց որևէ փոխապայմանավորվածության, փոխկապակցվածության և հաջորդականության, ինքնուրույնաբար կարող է կիրառվել, երբ առկա են դրանով հետապնդվող նպատակները և դրա կիրառման համար անհրաժեշտ հիմքերը: (...):» (6-րդ կետի 4-րդ պարբերություն)⁴⁰:

Այնուհետև, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է. «Ուստի կալանավորման միջնորդությունը քննելիս ձերբակալման ընթացակարգի խախտման փաստ

⁴⁰ Տե՛ս՝ <http://concourt.am/armenian/decisions/common/2009/index.htm>:

հայտնաբերելու յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է ձեռնարկել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված համապատասխան միջոցներ: Ձերբակալման առավելագույն ժամկետի խախտման պարագայում այդ միջոցները պետք է հանգեն հետևյալին.

ա) 72-ժամյա ժամկետի խախտման փաստի արձանագրում,

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360.1 հոդվածի հիման վրա լրացուցիչ որոշման կայացում, կամ, խախտումն ակնհայտ և կոպիտ լինելու դեպքում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա քրեական գործ հարուցելու միջնորդությամբ դատախազին դիմում,

գ) անօրինական ձերբակալման համար փոխհատուցում ստանալու պահանջով ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան դիմելու ընթացակարգի պարզաբանում:» (կետ 34)⁴¹:

Նախագծի բնորոշ առանձնահատկություններից է այն, որ Եվրոպական դատարանի, ինչպես նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքի (օրինակ՝ Ասլան Ավետիսյանի վերաբերյալ որոշումը) հիման վրա իրականացվել է կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու և կալանքի ժամկետի երկարացման հիմքերի իրավական տարանջատում: Մասնավորապես, Նախագծի համաձայն՝ կալանքի ժամկետը երկարացնելիս դատարանի առջև անհրաժեշտ է հիմնավորել նաև վարույթն իրականացնող մարմնի պատշաճ ջանասիրությունը, ինչպես նաև տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու անհրաժեշտությունը:

Հատկանշական է նաև այն իրավակարգավորումը, որ **կալանքը կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումն անհնարին է կամ անբավարար մեղադրյալի անօրինական վարքագիծը կանխելու համար:** Այսինքն՝ Նախագծի հիմքում ընկած է այն մոտեցումը, որ կալանքը բացառիկ խափանման միջոց է և կարող է կիրառություն ստանալ միայն բացառիկ դեպքերում:

Խափանման միջոցները կարող են կիրառվել միայն անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումը դատախազի կողմից հաստատվելուց (այսինքն՝ քրեական հետապնդում հարուցելուց) հետո:

Նախագծի հիմնական բնորոշ գծերից մեկը խափանման միջոցների շրջանակի ընդլայնումն է: Նոր խափանման միջոցների (ոստիկանությունում հաշվառվելը, տնա-

⁴¹ Տես՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների ժողովածու, 2009թ., 2010թ. առաջին կիսամյակ, Երևան, 2010թ., 299-311 էջեր:

յին կալանքը, ՀՀ-ից բացակայելու արգելքը և այլն) սահմանումը, ինչպես նաև գրավը որպես ինքնուրույն խափանման միջոց նախատեսելը պետք է նպաստեն իրավակիրառ պրակտիկայում անհիմն կամ հարկադրված կալանավորումների թվի կրճատմանը: Սրան կնպաստի նաև, որ Նախագծում ամրագրվել է կալանքի փոխարեն համակցությամբ այլընտրանքային խափանման միջոցներ կիրառելու հնարավորությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության ապագա օրենսգրքի հայեցակարգային ձեռքբերումներից է հրապարակայնության սկզբունքի տարածումը մինչդատական վարույթում դատարանի կողմից կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու միջնորդությունների քննարկման վրա:

Հրապարակայնության սկզբունքը նախատեսված է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայում: Այն կարևորելով հրապարակայնությունը՝ որպես արդարադատության իրականացման կարևոր և պարտադիր պայման, այն դիտել է որպես արդարացի դատական քննության իրավունքի բաղադրիչ: Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: Դատավճիռը հրապարակվում է դռնբաց նիստում, սակայն մամուլի ներկայացուցիչների և հանրության ներկայությունը կարող է չթույլատրվել ամբողջ դատաքննության կամ նրա մի մասի ընթացքում՝ ժողովրդավարական հասարակության մեջ բարոյականության, հասարակական կարգի կամ պետական անվտանգության շահերից ելնելով, երբ դա են պահանջում անչափահասների շահերը կամ կողմերի մասնավոր կյանքի պաշտպանությունը, կամ այնքանով, որքանով դա, դատարանի կարծիքով, հատուկ հանգամանքների բերումով խիստ անհրաժեշտ է, եթե հրապարակայնությունը կխախտեր արդարադատության շահերը»:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի երկրորդ մասն ամբողջապես նվիրված է հրապարակայնության սկզբունքին, քանի որ Կոնվենցիան հրապարակայնությունը դիտում է որպես արդարացի դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մաս և դրա ապահովման կարևորագույն երաշխիք: Քննարկվող սկզբունքի առանձնակի կարևորությունն ընդգծվել է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական ակտերում: Եվրոպական դատարանն իր մի շարք վճիռներում, մասնավորապես, նշել

է. «Յոդված 6(1)-ում ամրագրված՝ դատական մարմինների առաջ դատաքննության հրապարակային բնույթը դատավարության կողմերին պաշտպանում է գաղտնիության պայմաններում, հասարակական դիտարկումից դուրս արդարադատության իրականացումից: Մինչույն ժամանակ այն ստորադաս և վերադաս դատարանների նկատմամբ վստահության ապահովման միջոցներից է: Արդարադատության իրականացումը տեսանելի դարձնելով՝ հրապարակայնությունը նպաստում է Յոդված 6(1)-ի նպատակի, այն է՝ արդարացի դատաքննության նվաճմանը, որի երաշխիքը Կոնվենցիայի իմաստով ցանկացած ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար սկզբունքներից է»⁴²:

Հրապարակայնության սկզբունքին անդրադարձել է նաև ԱՄՆ Գերագույն դատարանը: Վերջինս իր որոշումներից մեկում իրավացիորեն նշել է, որ հրապարակային դատական քննությունը, մի կողմից, մեղադրյալին ստիպում է ձեռնպահ մնալ «դատարանը որպես մարդկանց վրա հարձակվելու գործիք» օգտագործելու փորձերից, մյուս կողմից՝ այն «դատական իշխանության հնարավոր չարաշահումները» զսպելու միջոց է»⁴³:

Մեր կարծիքով, դատարանն իր գործառույթները (այդ թվում՝ դատական վերահսկողության) հաջողությամբ կարող է իրականացնել միայն այն դեպքում, երբ հասարակության կողմից այն դիտվի որպես իր իրավունքների պաշտպանության գործուն կառուցակարգ՝ հիմնված արդարության վեհ գաղափարի վրա: Իսկ դատական իշխանության նկատմամբ հասարակության այդպիսի վերաբերմունք կարող է ձևավորվել միայն այն դեպքում, երբ դատարանն իրականացնի «թափանցիկ» գործունեություն՝ մի կողմից հասարակությանն ընձեռնելով իր գործունեությունը վերահսկելու հնարավորություն, մյուս կողմից՝ ապահովելով հաշվետվողականությունը նույն հասարակության առաջ:

Այս առումով, ՀՀ օրենսդրի որդեգրած մոտեցման համաձայն՝ քրեական գործերի քննության ընթացքում հրապարակայնության սկզբունքը կիրառություն է ստանում միայն դատական փուլերի ժամանակ: Մինչդատական վարույթում՝ կապված, քրեական հետապնդման մարմնի միջնորդությունների հետ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է, որ միջնորդությունը քննում է դատավորը՝ միանձնյա, դռնփակ դատական նիստում՝ միջնորդությամբ դիմած պաշտոնատար անձի կամ նրա ներկայացուցչի մասնակցությամբ (ՀՀ քր. դատ. օր. 283-րդ հոդվածի

⁴² St'u Axen v. Federal Republic of Germany, 8 December 1983, Series A no 72; Pretto v. Italy, 8 December 1983, Series A no 71; Sutter v. Switzerland, 22 February 1984, Series A no 74.

⁴³ Уильям Бернам. Правовая система Соединенных Штатов Америки. М., РИО "Новая юстиция", 2007, т. 507:

առաջին մաս): Նման իրավակարգավորման պարագայում, երբ միջնորդությունների քննությունն իրականացվում է փակ, հասարակական հսկողությունից դուրս, բարձրանում է դատարանի կողմից կամայական որոշումներ կայացնելու հավանականությունը: Այս մոտեցման հակառակորդները, որպես իրենց դիրքորոշման հիմնավորում, կարող են նշել նախաքննության գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունը, սակայն կարծում ենք, որ ճկուն մոտեցում դրսևորելու պարագայում նման խնդիր չի առաջանա: Գործնական աշխատանքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին միջնորդություն ներկայացնելիս վարույթն իրականացնող մարմինը բավարարվում է միայն համապատասխան հիմքերի առկայությունը նշելով, առանց դրա հիմքում կոնկրետ ապացույցներ դնելու: Ավելին, եթե նույնիսկ համապատասխան հիմքերի առկայությունը հիմնավորվում է կոնկրետ ապացույցներով, դրանք, որպես կանոն, նախաքննության ընթացքի վրա էական ազդեցություն ունենալ չեն կարող: Սակայն, ամեն դեպքում, դատարանին պետք է իրավունք վերապահել, երբ առկա է նախաքննության գաղտնիքը հրապարակելու վտանգ, որոշում կայացնել դռնփակ քննություն անցկացնելու մասին: Նման ընթացակարգն ինքնին դատավորի զգոնությունն ու պատասխանատվությունը բարձրացնող կարևոր երաշխիք է, և եթե անգամ դատարանը որոշում է կայացնում դռնփակ քննություն անցկացնելու մասին, դատարանի որոշումը պետք է հիմնավորված լինի: Կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին դատարանի որոշումը, ամեն դեպքում, պետք է հրապարակվի դռնբաց դատական նիստում, քանի որ այն չի բովանդակում այնպիսի տվյալներ, որոնք կարող են խախտել նախաքննության գաղտնիությունը:

Ապացույցներ և ապացուցում

Հայեցակարգային առաջարկությունները վերաբերում են ինչպես ապացույցների տեսակներին, այնպես էլ ապացուցման գործընթացին:

Առաջարկվում է հստակեցնել և կատարելագործել ապացույցների շրջանակը՝ սահմանելով կոնկրետ ապացույցի ձևավորման եղանակը:

Այս առումով անհրաժեշտ է կանոնակարգել տվյալ գործի մեղադրանքին առնչվող մեկ այլ քրեական վարույթով մեղադրյալի ցուցմունքների ստացման դատավարական կարգը: Ապացույցի այս տեսակը կարող է ձևավորվել միայն մեկ այլ քրեական վարույթով անցնող մեղադրյալի անմիջական հարցաքննության արդյունքում, ինչը պետք է բացառի նրա հարցաքննության արձանագրության մեխանիկական տեխափոխումը մեկ քրեական վարույթից մյուսը:

Արդարադատության շահի գերակա գաղափարը ենթադրում է դատավարության բոլոր մասնակիցների կողմից հարգալից վերաբերմունք արդարադատության նկատմամբ, ինչի անբաժան մասն են կազմում ոչ միայն դատավարական պարտականությունների պատշաճ կատարումը, այլև սուբյեկտիվ իրավունքներից բարեխիղճ օգտվելը և դրանք չարաշահելու անթույլատրելիությունը:

Այս համատեքստում Նախագիծը պետք է ձերբազատվի մեղադրյալի սուտ ցուցմունք տալու իրավունքից կամ սուտ ցուցմունքի համար պատասխանատվության անձեռնմխելիությունից: Նախևառաջ, դատավարության որևէ սուբյեկտ չպետք է վարույթն իրականացնող մարմնին, հատկապես դատարանին իրականությանն ակնհայտորեն չհամապատասխանող տեղեկություն տրամադրելու արտոնություն ունենա: Բացի դրանից, մեղադրյալին նման իրավունքի վերապահումը բացասաբար է անդրադառնում հենց նրա տված ցուցմունքի ապացուցողական նշանակության վրա, քանի որ գնահատող սուբյեկտն այն դիտարկում է անվստահության և անարժանահավատության նախապաշարունի պրիզմայով: Հետևաբար, մեղադրյալը պետք է իրավունք ունենա կամ պահպանել լռություն, կամ տալ ճշմարիտ ցուցմունքներ:

Ապացույցների շրջանակը պետք է ընդլայնվի՝ ներառելով ապացույցների այնպիսի տեսակ, ինչպիսին է փորձագետի ցուցմունքը:

Թեև ՀՀ քր. դատ. յր.-ը նախատեսում է փորձագետի հարցաքննության հնարավորությունը, սակայն փորձագետի հարցաքննության արձանագրությունը կհամարվի անթույլատրելի ապացույց, քանի որ ապացույցների տեսակները սահմանող ՀՀ քր. դատ. յր.-ի 104-րդ հոդվածում ապացույցի այդպիսի տեսակ նախատեսված չէ:

Փորձագետի հարցաքննության արձանագրությունը չի կարող դիտվել որպես փորձագետի եզրակացության բաղկացուցիչ մաս: Փորձագետի հարցաքննությունը կատարվում է վկայի հարցաքննության համար քր. դատ. օր-ով սահմանված կարգով, հարցաքննության մասին կազմվում է արձանագրություն, որի մեջ նշվում են փորձագետի ցուցմունքները և առաջադրված հարցերին նրա տված պատասխանները: Մինչդեռ փորձագետի եզրակացությունը ձևավորվում է փորձաքննության արդյունքում, որի կատարման կարգը սահմանված է ՀՀ քր. դատ. օր.-ով: Ավելին, արգելվում է փորձագետի եզրակացության փոխարինումը փորձագետի հարցաքննության արձանագրությամբ:

Փորձագետի հարցաքննության անհրաժեշտությունն իրավաբանական գրականության մեջ գրեթե չի վիճարկվում:

Օպերատիվ հետախուզական գործունեության տվյալներն ապացուցման գործընթացում կարող են կիրառվել այնքանով, որքանով համապատասխանում են ապացույցների հավաքմանը, ստուգմանը և գնահատմանը ներկայացվող պահանջներին:

Օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների ճանապարհով ստացված նյութերը որպես ապացույց թույլատրվում են, եթե. 1) դրանք ստացվել են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության իրականացումը կարգավորող օրենսդրությանը համապատասխան, 2) օրենքով սահմանված կարգով կատարված դատավարական գործողությունների ճանապարհով այդ տվյալները փոխարկվել են քրեադատավարական ապացույցների:

Քանի որ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը կարող է մարդու իրավունքների և ազատությունների խախտման պատճառ լինել, օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների հիման վրա ձևավորված ապացույցները ենթակա են բազմակողմանի և խորագնին ստուգման, նախևառաջ՝ թույլատրելիության տեսանկյունից: Նշված ապացույցների թույլատրելիության հարցի լուծման համար կարևոր է որոշել դրանց հիմքում ընկած օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների ստացման օրինականությունը:

Ինքնուրույն ապացուցողական նշանակություն կարող են ունենալ դատարանի որոշմամբ կատարվող օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների արդյունքները: Այդ գործողությունների ցանկը պետք է սահմանվի քրեական դատավարության օրենսգրքով: Սակայն այս ճանապարհով ստացված նյութերը ևս ենթակա են ստուգման թույլատրելիության տեսանկյունից՝ հիմնական շեշտադրումը դնելով համապատասխան օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման կատարման և արդյունքների ամրագրման օրինականության վրա:

Անհրաժեշտ է նախատեսել մինչդատական վարույթում պաշտպանության կողմի՝ որպես ապացույց առարկաներ և փաստաթղթեր ներկայացնելու իրավունքը: Վարույթ իրականացնող մարմինը պետք է ներկայացված ապացույցը կցի քրեական գործի նյութերին, սակայն իրավունք ունի գրավոր եզրակացություն կազմել ներկայացված ապացույցի թույլատրելիության և վերաբերելիության մասին:

Սրանով ընդլայնվում են մինչդատական վարույթում մրցակցության տարրերը՝ պաշտպանության կողմին իրավունք վերապահելով որպես ապացույց ներկայացնել առարկաներ և փաստաթղթեր, դատավարության մնացած մասնակիցներին էլ հնարավորություն է ընձեռվում մինչև գործը դատարան ուղարկելը ծանոթանալ նաև այդ ապացույցին, դրա վերաբերյալ հայտնել իրենց դիրքորոշումը:

Ապացույցների թույլատրելիության կանոնները պետք է խստացվեն և հստակ նախատեսվեն քրեական դատավարության օրենսգրքով:

Անթույլատրելի պետք է համարվեն մեղադրյալի այն ցուցմունքները, որոնք պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպքում տրվել են նրա բացակայությամբ, և եթե մեղադրյալը դրանք չի հաստատում դատարանում:

Օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված տվյալները չեն կարող որպես ապացույց օգտագործվել, եթե դրանք կամ դրանց հատկանիշները փոփոխելու վարկածը չի բացառվել:

Պետք է նախատեսվի, որ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների հիման վրա կատարված քննչական գործողությունների արդյունքները նույնպես անթույլատրելի են:

Անհրաժեշտ է նախատեսել ցուցմունքը դեպոնացնելու, մասնավորապես՝ մինչդատական վարույթի ընթացքում դատավորի ներկայությամբ անձին հարցաքննելու հնարավորություն: Նման հարցաքննությունը կարող է կատարվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում, երբ որոշակի հանգամանքների բերումով հետազայում անձի հարցաքննությունը դատարանում կարող է դժվարանալ կամ անհնարին լինել: Նման նախաձեռնությամբ կարող են հանդես գալ ինչպես քննիչը, այնպես էլ տուժողը և պաշտպանության կողմը:

Անհրաժեշտ է նախատեսել ձերբակալում կամ կալանավորում իրականացրած ոստիկանի հարցաքննության հնարավորություն: Եթե դատաքննության ընթացքում քննչական կամ այլ դատավարական գործողությունների արձանագրությունների հետազոտման արդյունքում պաշտպանության կողմը վիճարկում է համապատասխան արձանագրությունը, ապա պետք է իրավունք ունենա դատարանում հարցեր տալու քննչական գործողությունը կատարած պաշտոնատար անձին:

Նման կարգավորման պարագայում.

ա) կբարձրանա մինչդատական վարույթում քննչական գործողություն կատարող պաշտոնատար անձի պատասխանատվությունը,

բ) դատարանում կբարձրանա քննչական գործողության արձանագրության հետազոտման նշանակությունը,

գ) հնարավոր կլինի ապահովել քննչական գործողության բազմակողմանի հետազոտումը, բացահայտել անհստակությունները, վերհանել դրա հավաստիության վերաբերյալ կասկածները և ապահովել ապացույցի այդ տեսակի արդյունավետ ստուգումն ու օբյեկտիվ գնահատումը:

ԲԱԺԻՆ 3.

ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ԱՆՁԻ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հետախուզման մեջ գտնվող անձի կալանավորումը

Տ.Վահրադյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե մինչդատական վարույթի ընթացքում մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցի դատական քննարկմանը մեղադրյալի մասնակցության միակ եղանակը նրան դատարան տանելն է, թե մեղադրյալը կարող է նաև ներկայանալ ինքնակամ:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

(□)

գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար.

(□)

3. Սույն հոդվածի 1-ին կետի "գ" ենթակետի դրույթներին համապատասխան ձերբակալված կամ կալանավորված յուրաքանչյուր ոք անհապաղ տարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն և ունի ողջամիտ ժամկետում դատաքննության իրավունք կամ մինչև դատաքննությունն ազատ արձակվելու իրավունք: Ազատ արձակումը կարող է պայմանավորվել դատաքննության ներկայանալու երաշխիքներով

(...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ձերբակալվածը, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, ենթակա է ազատման, եթե՝ (...) լրացել է ձերբակալման սույն օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը, և դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու մասին որոշում չի կայացրել»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 129-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «(□) ձերբակալումը չի կարող տևել արգելանքի վերցնելու պահից 72 ժամից ավելի (□)»:

Մեջբերված միջազգային և ներպետական նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին

Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետով սահմանված «անհապաղությունը» ՀՀ քրեական դատավարության իմաստով ձերբակալման եռօրյա ժամկետն է, որից հետո անձը կա՛ն ազատ է արձակվում, կա՛ն մինչդատական վարույթ իրականացնող մարմնի միջնորդության հիման վրա՝ դատարանի որոշմամբ նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրվում է կալանքը (տե՛ս Տիգրան Վահրադյանի գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ LԴ/0197/06/08 որոշման 24-րդ կետը):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերության համաձայն՝ «Կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է անհապաղ քննման նախաքննության կատարման վայրի դատարանում, դատավորի կողմից միանձնյա՝ միջնորդություն ներկայացրած անձի, մեղադրյալի, նրա օրինական ներկայացուցչի, պաշտպանի մասնակցությամբ, եթե նա մասնակցում է գործին: Ժամանակին ծանուցված ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի կամ պաշտպանի չներկայանալը չի խոչընդոտում միջնորդության քննմանը: Դատարանը պարտավոր է դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին պատշաճ ձևով ծանուցել միջնորդություն ներկայացրած անձին, մեղադրյալին, նրա օրինական ներկայացուցչին, պաշտպանին, եթե նա մասնակցում է գործին»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին պարբերության վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «տարվում է դատավորի կամ այլ պաշտոնատար անձի մոտ, որն օրենքով լիազորված է իրականացնելու դատական իշխանություն» կոնվենցիոնալ պահանջը ՀՀ ներպետական իրավունքում արտացոլված է դատարանում կալանավորման միջնորդության քննարկմանը վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ գտնվող մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովելու՝ այդ մարմնի պարտականության մեջ: Այդուհանդերձ, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված «տարվում է արտահայտությունը մեկնաբանելով ինչպես նշված կոնվենցիայի, այնպես էլ ՀՀ ներպետական օրենսդրության տրամաբանության ենթատեքստում, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ մեղադրյալի ներկա գտնվելը դատարանում կարող է տեղի ունենալ ինչպես նախաքննության մարմնի կողմից նրան հարկադրաբար դատարան տանելով, այնպես էլ դատական նիստին մեղադրյալի ինքնական ներկայանալով: Կալանավորման հարցի քննարկմանը մեղադրյալի մասնակցությունն ազատությունից զրկելու օրինականության ապահովման հիմնական երաշխիքն է, որը չի կարող արհեստականորեն նեղացվել՝ ելնելով դատարանում անձի ներկայությունը ապահովելու դատավարական եղանակներից: Հետևաբար՝ մինչդատական վարույթի ընթացքում մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցի դատական քննարկմանը մեղադրյալը կարող է մասնակցել նաև ինքնական ներկայանալով (տե՛ս

Տիգրան Վահրադյանի գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ LԴ/0197/06/08 որոշման 25-27-րդ կետերը):

Տ.Վահրադյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե այն դեպքում, երբ հետախուզման մեջ գտնվող անձը հայտնվում է վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ, նա պետք է, արդյոք, անհապաղ տարվի դատավորի մոտ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 259-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն «(□) քննիչի որոշման հիման վրա, սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով, հետախուզվող մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել խափանման միջոց»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ պարբերության համաձայն «Հետախուզման մեջ գտնվող մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու միջնորդությունը դատարանը քննում է միջնորդությունը ներկայացրած անձի և հետախուզման մեջ գտնվող մեղադրյալի պաշտպանի մասնակցությամբ, եթե նա մասնակցում է գործին»:

Վերլուծության ենթարկելով մեջբերված քրեադատավարական դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ դրանք՝ հետախուզման մեջ գտնվող մեղադրյալի բացակայությամբ նրա նկատմամբ խափանման միջոցի ընտրության առումով, չեն բխում «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված՝ դատավորի մոտ անհապաղ տարվելու պահանջից: Նշված իրավանորմերը վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն են տալիս անձի նկատմամբ ազատությունից զրկելու հետ կապված խափանման միջոց ընտրել անձի բացակայության պայմաններում՝ առանց հնարավորություն ընձեռելու, որ հետախուզման արդյունքում հայտնաբերված անձը ներկայանա դատարան, և անձի կալանավորման հարցի քննարկումը տեղի ունենա իր ներկայությամբ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է նաև, որ քրեադատավարական օրենքում ամրագրված նման կարգավորումը կհակասի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասին և կոպտորեն կխախտի անձի ազատության իրավունքը, եթե հետախուզման մեջ գտնվող անձի ի հայտ գալուց հետո նա անհապաղ դատարանի առջև չներկայացվի:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնվում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վրա: Այսպես, անդրադառնալով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի կիրառմանը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Լադենտն ընդդեմ Լեհաստանի գործով վճռում նշել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ

հողվածի 3-րդ կետը չի նախատեսում որևէ հնարավոր բացառություն այն պահանջից, որ անձը ձերբակալվելիս կամ կալանավորվելիս պետք է բերվի դատավորի կամ այլ պաշտոնյայի մոտ (Ladent v. Poland, 2008թ., գանգատ թիվ 11036/03, կետ 75): Գարաբանն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է արտահայտել առ այն՝ որ դատարանը հեռակա որոշում է կայացրել անձին կալանավորելու մասին այն պայմաններում, երբ անձը թաքնվում էր արդարադատությունից և գտնվում էր միջազգային հետախուզման մեջ, չի հակասում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի դրույթներին: Սակայն թուրքմենստանից դիմումատուի վերադառնալուց և Ռուսաստանում ձերբակալվելուց հետո, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ կետի հիման վրա, նա պետք է անհապաղ հասցվեր դատավորի մոտ (Garabaev v. Russia, 2007թ., գանգատ թիվ 38411/02, կետ 101): Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել նաև այն մասին, որ ձերբակալված կամ կալանավորված անձանց ազատությունից զրկելու նկատմամբ դատական վերահսկողությունը կարևորագույն երաշխիք է ընդդեմ ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի և իրավակիրառ մարմինների կողմից իշխանության չարաշահման (տե՛ս McKay v. The United Kingdom, 2006թ., գանգատ թիվ 543/03, կետ 32):

Ուստի, կարևորելով քրեական դատավարության շրջանակներում ազատությունից զրկված անձին անհապաղ դատարան ներկայացնելու երաշխիքային նշանակությունը, ինչպես նաև հիմք ընդունելով ՀՀ իրավական համակարգում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի բարձրագույն իրավաբանական ուժը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ ներպետական օրենսդրության մակարդակում ազատության իրավունքի ապահովման անհրաժեշտ երաշխիք պետք է լինի հետախուզման մեջ գտնվող անձին հայտնաբերելուց հետո, արդեն նրա ներկայությամբ, նրա նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցի հարցի կրկնակի քննարկումը նախաքննության կատարման վայրի դատարանում: Դա հնարավորություն կտա նվազեցնել կամայական կալանավորման դեպքերը, ինչպես նաև կապահովի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ Հայաստանի Հանրապետության համար միջազգային պարտավորություն հանդիսացող պահանջների կատարումը: Հետևաբար, հետախուզման մեջ գտնվող անձին հայտնաբերելուց հետո նա պետք է անհապաղ (72 ժամվա ընթացքում) տարվի

դատավորի մոտ (տե՛ս Տիգրան Վահրադյանի գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ LԴ/0197/06/08 որոշման 30-34-րդ կետերը):

Գրավը՝ որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց

Տ.Վահրադյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե առաջին ատյանի դատարանը, կայացնելով Տ.Վահրադյանի նկատմամբ ընտրված կալանավորումը գրավով փոխարինելու վերաբերյալ որոշում, հակասել է, արդյոք, նախկինում իր կայացրած կալանավորման որոշմանը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Կալանավորումը և գրավը կարող են կիրառվել միայն մեղադրյալի նկատմամբ (□)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «(□) Գրավը համարվում է կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց և կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ ստացվել է դատարանի որոշումը մեղադրյալին կալանավորելու մասին»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Կալանավորումը, գրավը կիրառվում են միայն դատարանի որոշմամբ՝ քննիչի կամ դատախազի միջնորդությամբ (□): Գրավը կալանավորման փոխարեն դատարանը կարող է կիրառել նաև պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ (□)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Կալանավորման մասին որոշում կայացնելու հետ միաժամանակ դատարանը լուծում է մեղադրյալին գրավով կալանքից ազատելու հնարավորության հարցը և, ճանաչելով նման ազատման հնարավորությունը, նշանակում է գրավի գումարը:

Հետագայում դատարանը կարող է պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ վերանայել գրավի անթույլատրելիության կամ գրավի գումարի մասին որոշումը»:

Վերոշարադրյալ քրեադատավարական նորմերի վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ գրավը, լինելով կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց, կարող է կիրառվել միայն այն մեղադրյալի նկատմամբ, որի նկատմամբ առկա է խափանման միջոց կալանք ընտրելու մասին դատարանի որոշումը: Ուստի այս պարագայում եթե ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունի, որ Տ.Վահրադյանին կալանավորելու և կալանքը գրավով փոխարինելու մասին դատական ակտերի միջև առկա է հակասություն, ապա դրանով գործնականում անհնարին կդարձնի խափանման միջոց գրավի կիրառման հնարավորությունը՝ ընդհանուր իրավասության դատարաններին կաշկանդելով իրենց կայացրած կալանավորման որոշումներով: Մինչդեռ անձի ազատության կանխավարկածը և մինչդատական վարույթի նկատմամբ արդյունավետ դատական

վերահսկողությունը կարող են երաշխավորված լինել միայն այն պայմաններում, երբ կալանքը գրավով փոխարինելու հարցը լուծելիս դատարանը ազատ լինի:

Վերոգրյալի արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ անհիմն է բողոք բերած անձի պնդումն այն մասին, որ առկա է հակասություն առաջին ատյանի դատարանի կայացրած կալանավորման և գրավի մասին որոշումների միջև, այն չի բխում ոչ ներպետական իրավունքից, ոչ էլ դրա մասը կազմող միջազգային իրավունքի նորմերից: Առաջին ատյանի դատարանի կողմից դրսևորված մոտեցումն իրավաչափ է ինչպես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, այնպես էլ ՀՀ ներպետական օրենսդրության իմաստով (տե՛ս Տիգրան Վահրադյանի գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ LԴ/0197/06/08 որոշման 37-38-րդ կետերը):

Տ.Վահրադյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե խախտվել է, արդյոք, Տ.Վահրադյանի անմեղության կանխավարկածը, երբ նրան կալանավորելու մասին դատական ակտում նրա հանցանքը հիմնավորված է համարվել:

*ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի համաձայն՝
«Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:*

(...)»

*ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի համաձայն՝
«1. Հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:*

(□)

3. Հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա, այն պետք է հաստատվի գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

(□)

5. Կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվող խափանման միջոցները չեն կարող պարունակել պատժի տարրեր»:

Վերոշարադրյալ իրավադրույթների վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում կայացվող դատական ակտում, մասնավորապես Տ.Վահրադյանին կալանավորելու որոշման մեջ անձի մեղավորության հարցերի քննարկումը սահմանադրական և քրեադատավարական կարևորագույն սկզբունքի՝ անմեղության կանխավարկածի խախտում է: Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս առաջադրված

մեղադրանքում անձի մեղավորության հարցը քննարկման առարկա դարձնելով՝ խափանման միջոցը ձեռք է բերում պատժիչ նպատակ: Մինչդեռ խափանման միջոցը կիրառման նպատակով տարբերվում է պատժից:

Խափանման միջոցի կիրառման նպատակը քրեական գործի մինչդատական և դատական քննության ընթացքում կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը, ինչպես նաև դատավճռի կատարումն ապահովելն է: Մասնավորապես, կալանքի, որպես խափանման միջոցի, կիրառման վարույթը միտված չէ առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ փաստական տվյալների հավաքմանը, ստուգմանն ու գնահատմանը: Այդ վարույթի նշանակությունն այն է, որ քննարկվի և լուծվի կալանավորված անձին հասարակությունից ժամանակավորապես մեկուսացնելու և հսկողության ներքո պահելու անհրաժեշտության հարցը՝ ելնելով գործի քննության շահերից:

Այլ կերպ՝ կալանավորման նպատակն է՝ նախաքննության և դատական քննության բնականոն գործընթացի ապահովումը, քրեական գործի բնականոն քննությանը մեղադրյալի (կասկածյալի) դիմակայության կանխումը, դատավարական գործընթացին մեղադրյալի մասնակցության ապահովումը, ոչ թե նրան պատժելը կատարած հանցանքի, քննության ընթացքում դրսևորած ոչ պատշաճ վարքագծի համար:

Խափանման միջոցի մասին որոշումն ընդունվում է, եթե գոյություն ունեն այդ որոշումը պարտադրող հանգամանքներ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մաս), և եթե այդ հանգամանքները վերանում են, ապա քննիչը (դատարանը) մինչև գործն ըստ էության լուծելը պարտավոր է այդ որոշումը վերացնել: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված՝ մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները, որոնք կարող են առաջ բերել անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության հիմնական իրավունքի սահմանափակում, պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ ենթադրությունների վրա: Հակառակ դրան՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա՝ անձի հանցագործությունը հիմնավորված ճանաչելը հիմք է պատիժ կիրառելու համար: Ընդ որում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիման վրա՝ հանցագործության մեջ անձի մեղավորությունը պետք է հաստատվի «ողջամիտ ենթադրություններից» շատ ավելի բարձր ապացուցողական չափանիշով՝ վերաբերելի փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ Ս. Վահրադյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հարցը քննարկելիս նրա հանցանքը հիմնավորված ճանաչելով՝ դատարանը խափանման

միջոցին հաղորդել է պատժի տարրեր, ինչն արգելված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասով: Հետևաբար՝ Տ.Վահրադյանին կալանավորելու մասին դատական ակտում նրա հանցանքը հիմնավորված համարելը նրա անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքի խախտում է: Կալանավորումը, լինելով մեղադրյալի (կասկածյալի) դատավարական պատշած վարքագիծն ապահովող միջոց, կրելով ժամանակավոր և պայմանական բնույթ, չի կարող կանխորոշել հետագայում անձի մեղավորությունը մեղսագրված արարքում, առավել ևս՝ նշանակվող «արդարացի պատիժը» (տե՛ս Տիգրան Վահրադյանի գործով 2008 թվականի դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ LԴ/0197/06/08 որոշման 41-45-րդ կետերը):

Դատական քննության նախապատրաստման փուլում անձի կալանավորման հարցի քննարկումը

Վ.Մինասյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե առաջին ատյանի դատարանն իրավասու էր, արդյոք, Վ. Մինասյանի նկատմամբ խափանման միջոցի ընտրության հարցը լուծել քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «(□) Քրեական գործով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետի ընթացքը կասեցվում է այն օրը, երբ դատախազը քրեական գործն ուղարկում է դատարան, կամ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց վերացվում է»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Դատարան մուտք եղած քրեական գործը դատավորները սահմանված կարգով իրենց վարույթ են ընդունում, որի մասին կայացվում է որոշում»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը հետազոտում է գործի նյութերը և քրեական գործը վարույթ ընդունելու պահից 15 օրվա ընթացքում կայացնում հետևյալ որոշումներից մեկը՝

- 1) դատական քննություն նշանակելու մասին.
- 2) քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին.
- 3) քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին.
- 4) գործը մեղադրողին վերադարձնելու մասին.
- (...)
- 6) գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին.
- 7) ինքնաբացարկի մասին»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Որոշումներ կայացնելու հետ միաժամանակ, բացի գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին որոշումից, դատարանը պարտավոր է քննել մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցներ ընտրելու կամ չընտրելու և դրա տեսակի հիմնավոր լինելու կամ չլինելու հարցը՝ խափանման միջոցն ընտրված լինելու դեպքում»:

Վերոշարադրյալ իրավադրույթների վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ անձի վերաբերյալ քրեական գործը դատարան ուղարկվելու դեպքում, եթե մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը չի վերացվում, ապա դրա ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, և անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ ընտրված խափանման միջոցի ժամկետը երկարացնելու մասին դատարանի որոշման բացակայության պայմաններում անձը շարունակում է գտնվել անազատության մեջ մինչև քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը 15-օրյա ժամկետում կայացնի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկը և վերջիններիս կայացման հետ մեկտեղ լուծի խափանման միջոց ընտրելու կամ չընտրելու, իսկ խափանման միջոցն ընտրված լինելու դեպքում՝ դրա տեսակի հիմնավոր լինելու կամ չլինելու հարցը: Այլ կերպ՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության նշված կարգավորումից բխում է, որ գործը դատական քննության նախապատրաստելու փուլում կարող է առաջանալ այնպիսի իրավիճակ, երբ անձի ազատության իրավունքը կարող է սահմանափակվել, և անձը շարունակաբար կարող է գտնվել կալանքի տակ՝ առանց դատավարական հիմքի, այն է՝ խափանման միջոց ընտրելու մասին դատարանի որոշման (տե՛ս Վարդան Մինասյանի գործով 2009 թվականի ապրիլի 10-ին կայացված թիվ ՀՅՔԲԴՅ/0106/01/08 որոշման 22-րդ կետը):

Վ.Մինասյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ անձի կալանքի լուծման հարցին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Ոչ ոք չի կարող արգելանքի վերցվել և պահվել անազատության մեջ այլ կերպ, քան սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Կալանավորումը, գրավը կիրառվում են միայն դատարանի որոշմամբ՝ քննիչի կամ դատախազի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ՝ դատարանում քրեական գործը քննելիս (□)»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով

(□)

գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով, կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար, (□)»:

Հաշվի առնելով Ձեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումն այն մասին, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետից բխում է, որ անձի կալանքի հիմնավորումը սուսկ այն փաստով, որ գործը փոխանցվել է դատարան, չի կարող հանդիսանալ «օրինական» հիմք անձի կալանքը շարունակելու համար, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ Լիտվայի նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 6-րդ կետը (որի բովանդակությունն ամբողջովին համապատասխանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությանը), չի կարող օրինական հիմք լինել կալանքի կիրառման համար: Կալանքի ժամկետը սկզբունքորեն «օրինական է», եթե այն հիմնված է դատարանի որոշման վրա (JĖČIUS v. LITHUANIA, 2000թ., գանգատ թիվ 34578/97, կետեր 63 և 68), ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրողի կողմից գործը դատարան ուղարկված լինելու հիմքով անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետի կասեցումն անձի ազատության իրավունքի անօրինական սահմանափակում է: Ուստի ՀՀ քրեադատավարական օրենքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասում առկա կարգավորումը հակասում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ և 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասերին:

Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ այն դեպքում, երբ կալանքի երկամսյա ժամկետի ավարտին մնացել է 15 օրից քիչ ժամանակ, այսինքն՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկի կայացման ժամկետից պակաս ժամանակ, նախաքննական մարմինը գործը դատարան ուղարկելու հետ միաժամանակ պետք է լուծի նաև անձի կալանքի հարցը, այն է՝ պետք է անձին ազատ արձակի, եթե վերացել են նրան կալանքի տակ պահելու հիմքերը, կամ դատարանին միջնորդություն ներկայացնի կալանավորման ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ, եթե առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքերը: Հետևաբար՝ առաջին ատյանի դատարանն իրավասու էր քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշման կայացման հետ մեկտեղ լուծել Վ.Մինասյանի կալանքի հարցը, քանի որ դա բխում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման անհրաժեշտությունից (տե՛ս Վարդան

Մինասյանի գործով 2009 թվականի ապրիլի 10-ին կայացված թիվ ՅՅՔՐԴՅ/0106/01/08 որոշման 26-27-րդ կետերը):

Ենթադրաբար հանցագործություն կատարած լինելու հիմքով անձին ազատությունից զրկելու իրավական կառուցակարգերը

Գ.Միքայելյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե ՀՀ ոստիկանության բաժնում գտնվելու ընթացքում՝ նախքան ձերբակալման արձանագրությունը հայտարարելը, Գ. Միքայելյանն ուներ, արդյոք, դատավարական կարգավիճակ:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք: Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով»: Այնուհետև թվարկվում է անձին ազատությունից զրկելու իրավաչափ դեպքերի սպառիչ ցանկը, որոնց թվում է «հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը» (4-րդ կետ):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ բաժնում («Դատավարական հարկադրանքի միջոցները») ամրագրված են ենթադրաբար հանցագործություն կատարած լինելու հիմքով անձին ազատությունից զրկելու երկու ինքնուրույն միջոցներ՝ ձերբակալումը (17-րդ գլուխ՝ 128-133-րդ հոդվածներ) և խափանման միջոց կալանավորումը (18-րդ գլխի 137-142-րդ հոդվածներ):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ձերբակալումն անձի կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու նպատակով նրան արգելանքի վերցնելն է, հետաքննության կամ վարույթ իրականացնող մարմին բերելը, համապատասխան արձանագրություն կազմելը և այդ մասին նրան հայտարարելը՝ օրենքով որոշված վայրերում ու պայմաններում արգելանքի տակ կարճաժամկետ պահելու համար»:

Ձերբակալման և կալանավորման հարաբերակցության վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2009թ. սեպտեմբերի 12-ի ՍԴՈ-827 որոշման մեջ հայտնել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Ձերբակալում» և «կալանավորում» ինստիտուտների՝ օրենսդրությամբ սահմանված նպատակների և հիմքերի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ այդ ինստիտուտներն ունեն ինքնուրույն բովանդակություն, հետապնդում են միմյանցից ըստ էության տարբերվող նպատակներ, ունեն կիրառման միմյանցից էապես տարբերվող հիմքեր: Դրանցից յուրաքանչյուրն օրենսդիրն ընտրել է որպես ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 1-ին մասով մատնանշված առանձին նպատակների հասնելու ինքնուրույն դատավարական միջոց, և կիրառվում է տարբեր հիմքերի առկայությամբ:

Յետևաբար, դրանցից յուրաքանչյուրը, առանց որևէ փոխապայմանավորվածության, փոխկապակցվածության և հաջորդականության, ինքնուրույնաբար կարող է կիրառվել, երբ առկա են դրանով հետապնդվող նպատակները և դրա կիրառման համար անհրաժեշտ հիմքերը: (...)»:

Ղեկավարվելով Սահմանադրական դատարանի՝ վերը նշված իրավական դիրքորոշմամբ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը միաժամանակ ընդգծում է, որ ձերբակալումը և կալանավորումն ունեն էական ընդհանրություն ևս, այն է՝ երկուսն էլ հնարավորություն են տալիս հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի պարագայում դատավարական կարգավիճակ (կասկածյալի կամ մեղադրյալի) ունեցող անձին զրկել ազատությունից (պահել անազատության մեջ): Ընդ որում՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի բավարար աստիճանը ձերբակալման դեպքում ավելի ցածր է, քան կալանավորման դեպքում: Այդուհանդերձ, ձերբակալման ընթացակարգի յուրահատկությունը հաշվի առնելով՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածով անձին ազատությունից զրկելու կառուցակարգը կարող է ընդգրկել որոշակի տևողությամբ սկզբնական փուլ, որի ընթացքում անձը կարող է որևէ դատավարական կարգավիճակ չունենալ՝ պայմանավորված գործող քրեադատավարական օրենսդրության անբավարար որոշակիությամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածում ամրագրված բնորոշումից երևում է, որ ձերբակալման ընթացակարգը բաղկացած է միմյանց հաջորդող չորս գործողություններից.

- (1) անձին ազատությունից փաստացի զրկելը,
- (2) նրան իրավասու մարմին բերելը,
- (3) ձերբակալման արձանագրություն կազմելը,
- (4) այդ մասին նրան հայտարարելը:

Ուստի անձը կարող է ձերբակալվածի կարգավիճակ ստանալ վերջին՝ չորրորդ գործողությունը կատարելու պահից, այսինքն՝ քրեական հետապնդման մարմնում ձերբակալման արձանագրության մասին անձին հայտարարելու պահից:

Նախքան դա՝ անձը, փաստացի արգելանքի վերցվելով և քրեական հետապնդման մարմին բերվելով, դեռևս ձերբակալվածի կարգավիճակ չի կարող ունենալ, մինչդեռ նրան արգելանքի վերցնելու և վարույթն իրականացնող մարմին բերելու հիմքը հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածն է՝ զուգորդված նրա փախուստը կանխելու նպատակով: Ընդ որում, այստեղ կասկածի հիմնավորվածության աստիճանն էլ ավելի ցածր է, քան ձերբակալման դեպքում: Եթե բերված անձի նկատմամբ վարույթն իրականացնող մարմինը շարունակում և ավարտին է հասցնում ձերբակալման գործընթացը, ապա ՀՀ քրեական

դատավարության օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ նախադասության ուժով ձերբակալման ժամկետի հաշվարկն սկսվում է արգելանքի վերցնելու պահից, սակայն դա կատարվում է հետադարձ կարգով: Ուստի արգելանքի վերցված ու վարույթն իրականացնող մարմին բերված անձը, նախքան ձերբակալման արձանագրությունն իրեն հայտարարելը, չի կարող բավարար որոշակիությամբ գիտակցել իր կարգավիճակը: Ավելին, քանի դեռ արձանագրությունը կազմված չէ, նա կարող է ազատ արձակվել՝ այդպես էլ չստանալով ձերբակալվածի կարգավիճակ:

Վերոշարադրյալ վերլուծության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ազատությունից զրկելու քրեադատավարական կառուցակարգերը չեն սահմանափակվում «ձերբակալման» և «կալանավորման» ինստիտուտներով, այլ ներառում են նաև արգելանքի վերցվելու և վարույթն իրականացնող մարմին բերվելու կառուցակարգը: Համապատասխանաբար, մինչդատական վարույթում, «ձերբակալվածի» և «կալանավորվածի» կարգավիճակների հետ մեկտեղ, ազատությունից զրկված անձը կարող է ունենալ նաև նախնական իրավական վիճակ, որը պայմանականորեն կարելի է անվանել «բերվածի» կարգավիճակ:

Բերմանը հարաբերական ինքնուրույնություն տալու օրենսդրի մոտեցման մասին է վկայում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 180-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, որը նախքան քրեական գործի հարուցումը թույլատրելի գործողությունների շարքում ամրագրում է նաև «հանցագործություն կատարելու կասկածանքի բավարար հիմքերի առկայության դեպքում ... բերման ... ենթարկվել[ը]»:

Չնայած բերվածի կարգավիճակի կարճատևությանը՝ բերվածը պետք է օժտված լինի սահմանադրական և կոնվենցիոն համապատասխան երաշխիքներով: Մասնավորապես, համաձայն Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի՝ «Յուրաքանչյուր ոք, (...) նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի (...) արդարացի (...) դատաքննության իրավունք: (...)»: 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետն ամրագրում է հանցագործություն կատարելու մեջ յուրաքանչյուր մեղադրվողի նվազագույն իրավունքները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի հիման վրա՝ «քրեական մեղադրանք» հասկացությունը պետք է հասկացվի ոչ թե ձևական (փաստաթղթային), այլ բովանդակային (գործնական) իմաստով (Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի (Deweere v. Belgium) գործով վճիռ, 1980թ. փետրվարի 27, զանգատ թիվ 6903/75, կետ 44): Այսինքն՝ անձի նկատմամբ «մեղադրանքի» առկայության մասին կարող է վկայել նաև այնպիսի միջոցներ ձեռնարկելը, որոնք

ենթադրում են հանցագործության մեջ կասկածանքի առկայություն, ինչպես նաև էականորեն ներգործում են կասկածվող անձի դրության վրա (Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի (Eckle v. Germany) գործով վճիռ, 1982թ. հուլիսի 15, գանգատ թիվ 8130/78, կետ 73, Շուբինսկին ընդդեմ Սլովենիայի (Šubinski v. Slovenia) գործով վճիռ, 2007թ. հունվարի 18, գանգատ թիվ 19611/04, կետ 62, Գ.Կ.-ն ընդդեմ Լեհաստանի (G.K. v. Poland) գործով վճիռ, 2004թ. հունվարի 20, գանգատ թիվ 38816/97, կետ 98): Ընդ որում, մինչդատական վարույթի նկատմամբ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետերի կիրառման եղանակը պայմանավորված է տվյալ վարույթի առանձնահատկություններով (Շաբելնիկն ընդդեմ Ուկրաինայի (Shabelnik v. Ukraine) գործով վճիռ, 2009թ. փետրվարի 19, գանգատ թիվ 16404/03, կետ 52):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումների հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ բերվածի իրավական վիճակը համապատասխանում է «քրեական մեղադրանքի» ներկայացման կոնվենցիոն պահանջին՝ Եվրոպական դատարանի բովանդակային մեկնաբանմամբ: Ուստի բերվածի կարգավիճակի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով (նախնական և կարճաժամկետ բնույթը)՝ բերվածը պետք է օժտված լինի առնվազն հետևյալ իրավունքներով.

ա) իմանալու իրեն արգելանքի վերցնելու պատճառը (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին նախադասությունից, Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3(ա) ենթակետից),

բ) տեղեկացնելու իրեն բերման ենթարկելու մասին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ նախադասությունից),

գ) հրավիրելու իր փաստաբանին (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի 1-ին մասից),

դ) լռելու (բխում է ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի 1-ին մասից):

Համապատասխանաբար, քրեական հետապնդման մարմինը պարտավոր է ապահովել բերվածի իրավունքների իրականացումը՝ բերվածի իրավունքները գրավոր պարզաբանելու, նրան առնվազն մեկ զանգի հնարավորություն ընձեռելու, բերվածի փաստաբանի մուտքը չխոչընդոտելու եղանակներով: Այնքանով, որքանով վերաբերելի են, նշված նվազագույն իրավունքներով և երաշխիքներով օժտված են նաև ոստիկանությունում կամ քրեական հետապնդման այլ մարմնում գտնվող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող այն անձինք, որոնք կարող են ողջամտորեն ենթադրել, որ (1) իրենց ազատությունը սահմանափակված է կամ իրենք ազատությունից զրկված են, և, միաժամանակ, որ (2) իրենք կասկածվում են հանցագործության մեջ:

Ուստի, *Գ.Միքայելյանի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ ոստիկանության բաժնում գտնվելու ընթացքում՝ նախքան ձերբակալման արձանագրության մասին իրեն հայտարարելը, *Գ.Միքայելյանն* ուներ բերվածի կարգավիճակ (տե՛ս Գագիկ Միքայելյանի գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 որոշման 17-23-րդ կետերը):

Սինչդատական վարույթում ազատությունից զրկված անձի սահմանադրական իրավունքները

Գ.Միքայելյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե *Գ.Միքայելյանի* ազատության իրավունքը սահմանափակելիս մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից պահպանվե՞լ են, արդյոք, ՀՀ Սահմանադրությամբ և քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված երաշխիքները:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն

«(□) *Եթե ձերբակալված անձը ձերբակալման պահից 72 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չի կալանավորվում, ապա նա ենթակա է անհապաղ ազատ արձակման (□)»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 129-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն

«(□) *ձերբակալումը չի կարող տևել արգելանքի վերցնելու պահից 72 ժամից ավելի (□)»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 131¹-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն

«*Հանցանքը կատարելու մեջ կասկածվող անձին հետաքննության մարմին, քննիչի կամ դատախազի մոտ բերելուց հետո՝ երեք ժամվա ընթացքում, կազմվում է կասկածյալին ձերբակալելու մասին արձանագրություն, (□)»:*

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն

«*Ձերբակալվածը, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա, ենթակա է ազատման, եթե (□) լրացել է ձերբակալման սույն օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը, և դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու մասին որոշում չի կայացրել»:*

Մեջբերված իրավանորմերի վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը ենթադրում է ժամկետային տևողության և փաստաթղթային արձանագրման ուղղակի պահանջներ, որոնց թվին է դասվում ազատությունից զրկված անձին քրեական հետապնդման մարմին բերելուց առավելագույնը երեք ժամ հետո ձերբակալման արձանագրություն կազմելը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածից բխում է, որ անձի ձերբակալման գործընթացն ավարտված է համարվում անձին արգելանքի վերցնելուց, նրան վարույթն իրականացնող մարմին բերելուց և ձերբակալման արձանագրություն կազմելուց հետո կազմված արձանագրության մասին ազատությունից զրկված անձին հայտարարելու պարագայում (տե՛ս սույն որոշման

18-րդ կետը): Այսինքն՝ սույն հոդվածի իմաստով անձն օրենքով սահմանված կարգով ձերբակալված կարող է համարվել միայն այն դեպքում, երբ նրան ազատությունից զրկելը պատշաճ կերպով արձանագրվել է և նրան ծանոթացրել են կազմված արձանագրությանը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 131¹-րդ հոդվածի 1-ին մասի տառացի մեկնաբանության արդյունքում պարզվում է, որ օրենսդիրը ժամանակային սահմանափակման (առավելագույնը 3 ժամ) ենթարկել է միայն անձին ձերբակալելու մասին արձանագրության կազմումը, իսկ այդ մասին նրան հայտարարելու համար որևէ ժամկետ չի սահմանել: Այսինքն՝ վերոնշյալ հոդվածների տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող անձը մինչդեռ տական վարույթն իրականացնող մարմին բերվելուց անգամ երեք ժամ հետո կարող է ձերբակալվածի կարգավիճակ ձեռք չբերել և, հետևաբար, զրկվել այդ կարգավիճակից բխող իրավական երաշխիքներից, եթե վարույթն իրականացնող մարմինը նրան չհայտարարի կազմված ձերբակալման արձանագրության մասին:

Ելնելով վերոգրյալից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 128-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանել 131¹-րդ հոդվածի լույսի ներքո և ամրագրել, որ այն բանից հետո, երբ անձին քրեական հետապնդման մարմին բերելու պահից երեք ժամվա ընթացքում վարույթն իրականացնող մարմինը կկազմի կասկածյալին ձերբակալելու մասին արձանագրություն, այդ մարմինը պարտավոր է անհապաղ, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ առավելագույնը մեկ ժամվա ընթացքում դրա մասին հայտարարել ազատությունից զրկված անձին: Նման ժամկետային սահմանափակումը ողջամիտ է և բխում է ազատությունից զրկված անձի սահմանադրական իրավունքների ապահովման անհրաժեշտությունից: Նշված ժամկետային սահմանափակումից միակ իրավաչափ բացառությունը կարող է վերաբերել այն դեպքերին, երբ բերվածի ֆիզիոլոգիական վիճակը՝ ալկոհոլի, թմրամիջոցների կամ այլ թմրեցնող նյութերի ազդեցության տակ լինելը կամ այլ համարժեք վիճակը, քրեական հետապնդման մարմնին օբյեկտիվորեն զրկում է ձերբակալման արձանագրությունը բերվածին հայտարարելու հնարավորությունից: Այսպիսով, եթե քրեական հետապնդման մարմին բերվելուց չորս ժամ հետո ազատությունից զրկված անձին ձերբակալման արձանագրությունը չի հայտարարվի, ապա անձն օրենքի ուժով պետք է համարվի ձերբակալված և իրավունք ունենա օգտվել ձերբակալվածի համար օրենքով սահմանված երաշխիքներից, այդ թվում՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածով ամրագրված՝ 72 ժամվա ընթացքում դատարանի որոշմամբ չկալանավորվելու դեպքում անհապաղ ազատ արձակվելու իրավունքից:

9. *Միքայելյանի* գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ մեղադրյալ Գ.Միքայելյանը ՀՀ ոստիկանության Մաշտոցի բաժին բերման է ենթարկվել 2009 թվականի սեպտեմբերի 8-ին՝ ժամը 03.05-ին, նրան ձերբակալելու մասին արձանագրությունը կազմվել է 2009 թվականի սեպտեմբերի 8-ին՝ ժամը 23.30-ին: Նրա նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը դատարան է ներկայացվել 2009 թվականի սեպտեմբերի 11-ին՝ ժամը 19.00-ի սահմաններում, նրա նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրվել է ժամը 21-ի սահմաններում (տե՛ս որոշման 9-րդ կետը): Վերոգրյալից երևում է, որ Գ.Միքայելյանը ձերբակալման պահից 72 ժամվա ընթացքում դատարան չի տարվել և ոչ էլ ազատ է արձակվել, այսինքն՝ մինչդատական վարույթում ավելի քան 16 ժամ ապօրինի գտնվել է անազատության մեջ: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Գ.Միքայելյանի ազատության իրավունքը սահմանափակելիս մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից չեն ապահովվել օրենքով նախատեսված իրավական երաշխիքները, մասնավորապես, խախտվել է 72 ժամվա ընթացքում դատարան տարվելու կամ ազատ արձակվելու նրա իրավունքը (տե՛ս Գագիկ Միքայելյանի գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 որոշման 26-29-րդ կետերը):

Ձերբակալման առավելագույն տևողության խախտման պայմաններում անձին կալանավորելու հնարավորությունը

Գ.Միքայելյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, թե Գ.Միքայելյանի ձերբակալման 72-ժամյա օրինական տևողությունը լրանալուց հետո դատարան ներկայացված՝ նրան կալանավորելու միջնորդությունը կարող էր բավարարվել, եթե դատարանը գտնում էր, որ նրան կալանավորելու հիմքերն առկա են:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝
«(...) Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել կամ նրա ազատությունը սահմանափակել միայն (...) հետևյալ դեպքերում
(□)

3) հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում,
(...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խափանման միջոց (այդ թվում՝ կալանավորումը) կարող է կիրառվել «միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է՝

1. թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից.
2. խոչընդոտել մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն

գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով.

3. կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք.

4. խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց.

5. խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը»:

Մեջբերված իրավանորմերից ելնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ անձին կալանավորելու միջնորդությունը կարող է բավարարվել այն դեպքում, երբ միջնորդությունը ներկայացրած քրեական հետապնդման մարմնին հաջողվի դատարանի համար հանոզիչ հիմնավորել.

ա) անձին մեղսագրվող հանցագործությանը նրա առնչությունը (տվյալ հանցագործության կատարման մեջ հիմնավոր կասկածը) և

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը:

Այսպիսով, կալանավորման միջնորդությանը նախորդած ձերբակալման ընթացակարգի (ներառյալ՝ ժամկետի վերաբերյալ պահանջի) խախտումը կալանավորման միջնորդությունը մերժելու հիմք չէ, եթե հանցագործությանը մեղադրյալի առնչությունը և կալանավորման հիմքերի առկայությունը դատարանը համարում է հիմնավորված:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, ով, ի խախտումն սույն հոդվածի դրույթների, ձերբակալման կամ կալանավորման գոհ է դարձել, իրավունք ունի հայցի ուժով օժտված փոխհատուցման»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, ում սույն կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի ազատությունից ապօրինի զրկման կամ ապօրինի խուզարկության դեպքում օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով պատճառված վնասի հատուցման»:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների եւ ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»:

Մեջբերված իրավադրույթներում ամրագրված՝ մարդու հիմնարար իրավունքները, որպես անմիջականորեն գործող իրավունք, կիրառելու արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ձերբակալման օրինականությունը չի կարող դուրս մնալ դատական վերահսկողության շրջանակից, և հարկադրանքի այդ միջոցի կիրառման ընթացքում թույլ տրված խախտումները պետք է արժանանան համարժեք իրավական գնահատականի և հանգեցնեն համարժեք իրավական հետևանքների:

Հակառակ դեպքում կխախտվի ձերբակալվածի՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը:

Ուստի կալանավորման միջնորդությունը քննելիս ձերբակալման ընթացակարգի խախտման փաստ հայտնաբերելու յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պարտավոր է ձեռնարկել Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ սահմանված համապատասխան միջոցներ: Ձերբակալման առավելագույն ժամկետի խախտման պարագայում այդ միջոցները պետք է հանգեն հետևյալին.

ա) 72-ժամյա ժամկետի խախտման փաստի արձանագրում,

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360.1-րդ հոդվածի հիման վրա լրացուցիչ որոշման կայացում, կամ, խախտումն ակնհայտ և կոպիտ լինելու դեպքում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա քրեական գործ հարուցելու միջնորդությամբ դատախազին դիմում,

գ) անօրինական ձերբակալման համար փոխհատուցում ստանալու պահանջով ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան դիմելու ընթացակարգի պարզաբանում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1064-րդ հոդվածի համաձայն

«1. Ապօրինի դատապարտելու, քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, որպես խափանման միջոց կալանք կամ չքացակայելու մասին ստորագրություն կիրառելու, վարչական տույժի ենթարկելու հետևանքով պատճառված վնասը, օրենքով սահմանված կարգով, լրիվ ծավալով հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը՝ անկախ հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար անձանց մեղքից:

2. Քաղաքացուն (...) հետաքննության, նախաքննության, դատախազության մարմինների ապօրինի գործունեությամբ պատճառված վնասը, որը չի հանգեցրել սույն հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված հետևանքների, հատուցվում է սույն օրենսգրքի 1063 հոդվածում նախատեսված հիմքերով եւ կարգով:

(...)»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1063-րդ հոդվածի համաձայն

«Քաղաքացուն (...) պետական մարմինների, (...) կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողություններով (անգործությամբ)՝ (...) պատճառված վնասը հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը (...)»:

Անօրինական ձերբակալման համար փոխհատուցում ստանալու պահանջով ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան դիմելու ընթացակարգի արդյունավետ կենսագործումն ապահովելու նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ձերբակալման ընթացակարգի խախտման հիմքով հայցի քննությունը պետք է իրականացվի ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի ոչ թե 1063-րդ, այլ 1064-րդ հոդվածի հիման վրա: Այլ կերպ՝ անօրինական ձերբակալման զոհը պետք է օժտված լինի փոխհատուցում ստանալու իրավունքով՝ անկախ համապատասխան հետաքննության, նախաքննության, դատախազության և դատարանի պաշտոնատար

անձանց մեղքից: Հակառակ դեպքում, փոխհատուցման իրավունքը կարող է վերածվել պատրանքային և վերացական իրավունքի, քանի որ անօրինական ձերբակալման զոհի վրա անարդարացիորեն կորվի ապացուցման լրացուցիչ բեռ: Միևնույն ժամանակ, այդ հայցի քննությունը և լուծումը պետք է համապատասխանի ինչպես ՀՀ ներպետական օրենսդրությանը, այնպես էլ ՀՀ միջազգային պայմանագրերին և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ հիմնավորումները պայմանավորված են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում ձևավորված այն դիրքորոշմամբ, որ ազատությունից անօրինական զրկված անձի փոխհատուցման իրավունքը պետք է ապահովված լինի որոշակիության բավարար աստիճանով (*Սաքըքը և այլոք ընդդեմ Թուրքիայի (Sak and Others v. Turkey)* գործով վճիռ, 1997թ. նոյեմբերի 27, գանգատներ թիվ 23878/94 և այլն, կետ 60, *Ն.Ս.-ն ընդդեմ Իտալիայի (N.C. v. Italy)* գործով վճիռ, 2002թ. դեկտեմբերի 18, գանգատ թիվ 24952/94, կետ 52, *Ռեհբոկն ընդդեմ Սլովենիայի (Rehbock v. Slovenia)* գործով վճիռ, 2000թ. նոյեմբերի 11, գանգատ թիվ 29462/95, կետ 92):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մեջբերված դիրքորոշման, ինչպես նաև վերը շարադրված վերլուծության լույսի ներքո մեկնաբանելով *Գ.Միքայելյանի* գործի փաստերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ չի համարում *Գ.Միքայելյանին* անհապաղ ազատ արձակելու մասին բողոքաբերի փաստարկումն այն հիմքով, որ *Գ.Միքայելյանին* կալանավորելու մասին որոշում կայացնելու պահին նրա ձերբակալման ժամկետը լրացած է եղել: Ավելին, գործի փաստական հանգամանքների հիման վրա վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ առերևույթ հիմնավորված են եղել թե՛ իրեն մեղսագրվող հանցագործությանը *Գ.Միքայելյանի* առնչությունը և թե՛ կալանավորման հիմքերը: Մասնավորապես, որպես մեղադրյալի առնչությունը հիմնավորող ծանրակշիռ փաստարկ՝ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանները հաշվի են առել այն, որ առերևույթ գողություն կատարելիս *Գ.Միքայելյանը* բռնվել է ենթադրյալ գողության վայրի բնակիչների կողմից: Իսկ որպես կալանավորման հիմք՝ ստորադաս դատարանները հաշվի են առել այն, որ *Գ.Միքայելյանը* ենթադրյալ հանցանքը կատարել է փորձաշրջանի ընթացքում, ինչը ծանրակշիռ փաստարկ է նոր հանցանք կատարելու հնարավորության մասին ողջամիտ ենթադրություն կատարելու համար: Միևնույն ժամանակ, *Գ.Միքայելյանի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝ (ա) ճանաչել է *Գ.Միքայելյանի* անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման փաստը՝ նրան, առանց իրավական հիմքի, 72 ժամից շուրջ 16 ժամով ավելի երկար անազատության մեջ

պահելու մասով (տե՛ս սույն որոշման 29-րդ կետը), (բ) նշված խախտման փաստով կայացրել է լրացուցիչ որոշում՝ այն ուղարկելով իրավասու մարմիններին, ինչպես նաև (գ) արձանագրել է, որ Գ.Միքայելյանն ունի ձերբակալման ընթացակարգի խախտման համար քաղաքացիական դատավարության կարգով հատուցում ստանալու իրավունք՝ հաշվի առնելով սույն որոշմամբ շարադրված իրավական դիրքորոշումները (տե՛ս Գագիկ Միքայելյանի գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 որոշման 32-39-րդ կետերը):

Կալանավորման պայմաններն ու հիմքերը

Վ.Գևորգյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է, որ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայով երաշխավորված հիմնական իրավունքներից է (այս մասին առավել մանրամասն տե՛ս Ասլան Ավետիսյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի հոկտեմբերի 31-ի թիվ ԱՎԴ/0022/06/08 որոշման 18-րդ և 22-րդ կետերը), և այն կարող է սահմանափակվել միայն բացառիկ դեպքերում՝ օրենքով սահմանված կարգով: Ընդ որում, անձին ազատությունից զրկելու՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենքով թույլատրված հիմքերի ցանկը սպառնիչ է, հետևաբար՝ անձին ազատությունից զրկելը, որը տեղի չի ունենում օրենքով նախատեսված կարգով կամ սահմանված հիմքերի շրջանակում, կամայական է և անօրինական: Ուստի, անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է ապահովել այդ սահմանափակման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վրա, որի համաձայն՝ անձի ազատության իրավունքի երաշխավորման նպատակ է համարվում ազատությունից կամայականորեն զրկելուց անձի իրավական պաշտպանությունը (տե՛ս Թիմուրտաշն ընդդեմ Թուրքիայի (TIMURTASH v. TURKEY) գործով 2000 թվականի հունիսի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23531/94, կետ 103, Բազորկինան ընդդեմ Ռուսաստանի (BAZORKINA v. RUSSIA) 2006 թվականի հուլիսի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 69481/01, կետ 146, Կլիֆտն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (CLIFT v. THE UNITED KINGDOM) գործով 2010 թվականի հուլիսի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 7205/07, կետ 62):

Վ.Գևորգյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է հայտնել առ այն, որ անձի կալանավորումը կհամարվի օրինական և հիմնավորված միայն այն դեպքում, երբ հաստատվի՝

ա) անձի առնչությունն իրեն մեղսագրվող հանցագործությանը (հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը) և

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է Գ.Միքայելյանի գործով որոշման մեջ ձևավորված դիրքորոշումն այն մասին, որ. «(...) անձին կալանավորելու միջնորդությունը կարող է բավարարվել այն դեպքում, երբ միջնորդությունը ներկայացրած քրեական հետապնդման մարմնին հաջողվի դատարանի համար հանոզիչ հիմնավորել.

ա) անձին մեղսագրվող հանցագործությանը նրա առնչությունը (տվյալ հանցագործության կատարման մեջ հիմնավոր կասկածը) և

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը:

Այսպիսով, կալանավորման միջնորդությանը նախորդած ձերբակալման ընթացակարգի (ներառյալ՝ ժամկետի վերաբերյալ պահանջի) խախտումը կալանավորման միջնորդությունը մերժելու հիմք չէ, եթե հանցագործությանը մեղադրյալի առնչությունը և կալանավորման հիմքերի առկայությունը դատարանը համարում է հիմնավորված (...)» (տե՛ս Գագիկ Միքայելյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԱԴԴ/0085/06/09 որոշման 32-րդ կետը): Ջարգացնելով մեջբերված իրավական դիրքորոշումը՝ Վ.Գևորգյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելիս դատարանը պարտավոր է անդրադառնալ կալանավորման պայմանների և հիմքերի առկայությանը: Կալանավորման պայմանը փաստական տվյալներով հաստատված հանգամանքներ են, որոնց բացակայությունը բացառում է խափանման միջոցի կիրառումը: Կալանավորման պայմանների թվում հատուկ կարևորություն ունի անձի կողմից իրեն վերագրվող հանցագործությունը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, որի առկայությունը հավաստելուց հետո միայն հնարավոր է անդրադառնալ կալանավորման հիմքերին: Ավելին, եթե առկա չէ անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված՝ կալանավորման հիմքերի առկայության հարցի քննարկումն այլևս անիմաստ է:

Հիմնավոր կասկածի հետ մեկտեղ, կալանավորման պայմաններ են նաև համապատասխան քրեաիրավական որակմամբ հարուցված քրեական գործի առկայությունը, գործի նյութերում անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշման առկայությունը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 24-րդ հոդվածով սահմանված տարիքը, որոշակի խումբ անձանց համար, օրինակ՝ պատգամավորներ, դատավորներ, անձեռնմխելիության պարտադիր հաղթահարումը:

Մեկնաբանելով անձի ազատության սահմանափակման համար անհրաժեշտ պայմանը՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անձին ազատությունից զրկելու համար անհրաժեշտ է հիմնավոր կասկած առ այն, որ նա իրավախախտում է կատարել, ընդ որում՝ յուրաքանչյուր դեպքում կասկածը պետք է լինի ողջամիտ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշումը հիմնված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վրա, որի համաձայն՝ կալանքի հիմնավորվածության կարևոր տարրերից են կասկածների արժանահավատությունն ու բարեխղճությունը (տե՛ս Մյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (MURRAY v. THE UNITED KINGDOM) 1994 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14310/88, կետ 61):

Դիրքորոշում սահմանելով այն մասին, որ կասկածը պետք է լինի ողջամիտ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ «հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած» ձևակերպումը չի ենթադրում, որ մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հանցանքը տվյալ անձի կողմից կատարված լինելու բավարար ապացույցներ, ինչն ավելի բարձր ապացուցողական չափանիշ է: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է նաև, որ կասկածը հիմնավոր կհամարվի նաև ենթադրյալ հանցագործության հետ կասկածվող անձի օբյեկտիվ կապը հաստատող որոշակի տեղեկությունների ու փաստերի առկայության դեպքում, ընդ որում՝ անհրաժեշտ է ունենալ նաև բավարար հիմքեր՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում են այն ենթադրյալ հանցանքին, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է: Այլ կերպ՝ կասկածը կարող է համարվել հիմնավոր միայն այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնող պաշտոնատար անձը՝ քննիչը կամ դատախազը, կասկածվող անձի կատարած գործողությունների (անգործության) վերաբերյալ կներկայացնի տեղեկություններ, փաստեր կամ ապացույցներ, որոնք ուղղակիորեն կմատնանշեն նրա առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությանը, ինչպես նաև կհիմնավորեն, որ դեպքը, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է, համընկնում է իրեն վերագրվող հանցանքի դեպքի հետ: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ վարույթն

իրականացնող մարմնի կողմից ներկայացվող վերոնշյալ տեղեկությունները, փաստերը կամ ապացույցները պետք է հետազոտվեն մրցակցային դատավարության կանոնների պահպանմամբ, ինչը ենթադրում է, որ այդ տեղեկություններին, տվյալներին կամ ապացույցներին պետք է ծանոթանա նաև պաշտպանության կողմը:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոշարադրյալ դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացություն է արել այն մասին, որ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության քննարկման արդյունքներով դատարանը՝

ա) պետք է արձանագրի հիմնավոր կասկածի առկայությունը կամ բացակայությունը,

բ) պետք է պարզի կալանավորման մյուս պայմանների առկայությունը,

գ) այն դեպքում, երբ դատարանը կհանգի այն հետևությանը, որ վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած նյութերը բավարար են արձանագրելու, որ առկա է անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, և միաժամանակ կալանավորման մյուս պայմանները նույնպես առկա են, ապա պետք է կայացնի հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում այն մասին, թե արդյոք առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկը կամ մի քանիսը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերի առկայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունը ևս պետք է հիմնավորված լինի վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ներկայացված համապատասխան տեղեկություններով, փաստերով կամ ապացույցներով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի եզրահանգումը հիմնված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված իրավական դիրքորոշումների վրա, որոնց համաձայն՝ Կոնվենցիայի կալանավորման ժամանակ հարցաքննության նպատակը, համաձայն 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի, համարվում է քննության ընթացքի հետագա շարունակությունը՝ կասկածի հաստատման կամ հերքման նպատակով, որն այս փուլում, անկասկած, չի կարող համոզիչ լինել: Բայց և այնպես, կասկածը պետք է ունենա որևէ հիմնավորում (տե՛ս Բրոգանը և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (BROGAN AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM) գործով 1988 թվականի նոյեմբերի 29-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, կետ 53, և Սյուրեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (MURRAY v. THE UNITED KINGDOM) գործով 1994 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14310/88, կետ 55):

Կասկածը չի կարող հիմնված լինել սոսկ այն հավաստիացման վրա, որ առկա է ստույգ, բայց և գաղտնի տեղեկություն (տե՛ս Ֆոկսը, Քենբելն ու Հարթլին ընդդեմ

Միացյալ Թագավորության (FOX, CAMPBELL AND HARTLEY v. THE UNITED KINGDOM) գործով 1990 թվականի օգոստոսի 30-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 12244/86, 12245/86, 12383/86, կետ 32):

Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մեկնաբանության համաձայն՝ ողջամիտ կասկածի չափանիշը հիմնվում է «փաստերի կամ տեղեկությունների առկայության վրա, որոնք հնարավորություն կտային անաչառ դիտորդին եզրակացնելու, որ տվյալ անձը հնարավոր է, որ կատարած լիներ հանցանքը: Սակայն պարտադիր չէ, որ կասկածը հիմնավորող փաստերը բավարարեն այն նույն սանդղակը, որն անհրաժեշտ է անձի դատապարտումը կամ նրա նկատմամբ մեղադրանք առաջադրելը հիմնավորելու համար, քանի որ այդ փաստերը կարող են հայտնաբերվել ավելի ուշ՝ քրեական գործի քննության փուլում» (տե՛ս Կ.Ֆ.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (K.-F. v. GERMANY) գործով 1997 թվականի նոյեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 144/1996/765/962, կետ 57):

Ընդհանրացնելով վերոշարադրյալ դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ ազատությունից զրկելու համար անհրաժեշտ է հիմնավորված ողջամիտ ենթադրություն առ այն, որ անձը հանցանք է կատարել, ինչպես նաև առկա են մեղսագրվող արարքի իրական լինելը հավաստող բավարար ապացույցներ: Այդ կասկածները պետք է հիմնված լինեն օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված որոշակի փաստական տվյալների վրա, որոնք պետք է պատշաճ իրավական ընթացակարգի սահմաններում հետազոտվեն դատական քննության ընթացքում: Դատարանի հետևությունները հիմնավոր կասկածի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 17-23-րդ կետերը):

Մասնակցությունը կալանավորման հարցի քննարկմանը

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Դատական ստուգումը կատարվում է ռեմիակ դատական նիստում դատախազի և պաշտպանի մասնակցությամբ: Բողոքը քննելու օրվա մասին նախապես իրազեկ կողմի չհերկայանալը չի խոչընդոտում դատական ստուգումն իրականացնելուն: (□)»:

Մեջբերված քրեադատավարական նորմի վերլուծությունից ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացություն է արել այն մասին, որ որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելու կամ չընտրելու վերաբերյալ որոշման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգմանը դատախազի և պաշտպանի պարտադիր ներկայություն սահմանված չէ, սակայն ՀՀ վճռաբեկ դատարանը

պարտավոր է բողոքը քննելու օրվա և ժամի մասին նախապես իրազեկել ինչպես մեղադրանքի, այնպես էլ պաշտպանության կողմերին (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 27-րդ կետը):

Կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ որոշման հիմքում դրվող հանգամանքները

Վ.Գևորգյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածում որպես հանցագործության մեջ մեղադրվող անձի իրավունքների պաշտպանության երաշխիք նշվում է, որ ոչ ոքի չի կարելի պարտադրել իր դեմ ցուցմունք տալ կամ իրեն մեղավոր ճանաչել: Նշված իրավադրույթի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ խոսքը վերաբերում է գործի քննության ինչպես մինչդատական, այնպես էլ դատական փուլերին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 13-րդ կետից բխում է, որ իր մեղավորության կամ անմեղության մասին հայտարարելը մեղադրյալի իրավունքն է, որն իր հերթին բխում է ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված անմեղության կանխավարկածի սկզբունքից: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ուղղակի ամրագրում է, որ մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներից օգտվելը չպետք է մեկնաբանվի ի վնաս նրա և նրա համար առաջացնի որևէ անբարենպաստ հետևանք: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասը սպառնիչ սահմանում է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու թույլատրելի հիմքերը:

Մեջբերված վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով Վ.Գևորգյանի գործի հանգամանքները, մասնավորապես այն, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը մեղադրյալ Վ.Գևորգյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հիմքում դրել է նաև վերջինիս կողմից իրեն առաջադրված մեղադրանքը չընդունելու և իրեն մեղավոր չճանաչելու փաստը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, անտեսելով մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը, ինչպես նաև միջազգային պայմանագրով նրան տրված երաշխիքները, մեղադրյալի կողմից իր դատավարական իրավունքից օգտվելը գնահատել է որպես նրա հավանական անօրինական արարք կատարելու հիմնավորում, որպես այդպիսին գնահատելով նաև այդ գործով մյուս մեղադրյալների վարքագիծը: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն

արձանագրել է, որ նման հիմնավորումն ակնհայտորեն հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով նախատեսված պաշտպանության իրավունքին, ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածով ամրագրված անմեղության կանխավարկածի սկզբունքին, ինչպես նաև Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասով ամրագրված երաշխիքներին: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ մեղադրյալի կողմից իր անմեղության մասին հայտարարելը, ինչը տվյալ դեպքում դրսևորվել է մեղադրանքը չընդունելով և իրեն մեղավոր չճանաչելով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու հիմք դիտարկելու և մեղադրյալի կողմից մեղադրանքը չընդունելով պայմանավորված վերջինին ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված հիմնարար իրավունքից զրկելն իրավաչափ չէ: Նշված փաստարկումը սկզբունքորեն չի կարող դրվել անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության հիմքում (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով 2011 թվականի փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 31-34-րդ կետերը):

Մեկ այլ՝ *Հ.Խաչատրյանի* գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե իրավաչափ է եղել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից մեղադրյալ Հ.Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելիս որպես որոշման հիմնավորվածություն Հ.Խաչատրյանի վերաբերյալ քրեական գործը Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարան ուղարկելու և վերջինիս կողմից 2011 թվականի օգոստոսի 19-ին կայացված՝ «Քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին» որոշմամբ մեղադրյալի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը նույնը թողնելու հանգամանքները շարադրելը: Այս հարցի քննության կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է *Վ.Գևորգյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ «(...)Անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակման հիմքերը սահմանող՝ վերևում մեջբերված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակումը թույլատրվում է միայն բացառիկ դեպքերում՝ օրենքով սահմանված կարգով: Ընդ որում, անձին ազատությունից զրկելու՝ օրենքով թույլատրված հիմքերի ցանկը սպառիչ է, հետևաբար՝ անձին ազատությունից զրկելը, որը տեղի չի ունենում օրենքով նախատեսված կարգով, կամ սահմանված հիմքերի շրջանակում, կամայական է և անօրինական: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում

անհրաժեշտ է ապահովել այդ սահմանափակման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը» (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 18-րդ կետը):

Վ.Գևորգյանի գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումից բացի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է նաև Ա.Ճուղուրյանի գործով ձևավորված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ «(...) կալանավորման կիրառման հիմքերն ունեն կանխատեսական, մոտավոր բնույթ, քանի որ ենթադրում են ապագային վերաբերող իրադարձություններ: Ընդ որում, այդ կանխատեսող գործողություններն անհրաժեշտ է հիմնավորել քրեական գործով ձեռք բերված որոշակի նյութերով, որով էլ վերջին հաշվով որոշվում է կալանավորման կիրառման հիմնավորվածությունը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ կասկածների կամ ենթադրությունների վրա: Դա նշանակում է, որ կալանավորման կիրառման հիմքում բոլոր դեպքերում պետք է դրվեն որոշ փաստական տվյալներ: (...)» (տե՛ս Արամ Ճուղուրյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ՎԲ-132/07 որոշումը):

Մեջբերված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերլուծելով Հ.Խաչատրյանի գործի փաստական հանգամանքները, մասնավորապես այն, որ Հ.Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշումն անփոփոխ թողնելիս ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, անդրադառնալով Հ.Խաչատրյանի կալանավորման հիմքերին, ի թիվս մեղադրյալի կողմից նոր հանցանքներ կատարելու և պատասխանատվությունից խուսափելու հավանականության մասին հետևությունների, նշել է նաև այն, որ Հ.Խաչատրյանի վերաբերյալ քրեական գործն ուղարկվել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան, և վերջինիս կողմից 2011 թվականի օգոստոսի 19-ին կայացված՝ «Քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին» որոշմամբ մեղադրյալի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը թողնվել է նույնը:

Վերոնշյալ վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ նրան կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին որոշումներն անթույլատրելի է հիմնավորել այդ անձի վերաբերյալ քրեական գործը դատարան ուղարկված լինելու և դատարանի կողմից գործը դատական քննության նշանակելու փուլում կալանքի վերաբերյալ որոշում կայացված լինելու հանգամանքով, քանի որ

այդ հիմնավորումը չի բխում կալանավորման թույլատրելի հիմքերը սահմանող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներից: Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իրավասու չէր Հ. Խաչատրյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշման հիմքում դնել նրա վերաբերյալ քրեական գործը Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան ուղարկված լինելու և դատարանի կողմից 2011 թվականի օգոստոսի 19-ին կայացված՝ «Քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին» որոշմամբ Հ.Խաչատրյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը նույնը թողնելու հանգամանքները: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Հ.Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու հիմքերի շարքից հանել է նշված հանգամանքները (տե՛ս Հարույթուն Խաչատրյանի գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ՏԴԶ/0009/06/11 որոշման 20-23-րդ կետերը):

***Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական
վերահսկողության սահմանները հիմնավոր կասկածի որոշման
հարցում***

Հ.Խաչատրյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու հարցը քննարկելիս դատարանն իրավասու է, արդյոք, անդրադառնալ անձին առաջադրված մեղադրանքի էությանը և հիմնավորվածությանը: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է *Վ.Գևորգյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ. «(...) ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ կետի, Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ անձի կալանավորումը կհամարվի օրինական և հիմնավորված միայն այն դեպքում, երբ հաստատվի՝

ա) անձի առնչությունն իրեն մեղսագրվող հանցագործությանը (հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը) և

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը:

(...) [Կ]ալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելիս դատարանը պարտավոր է անդրադառնալ կալանավորման պայմանների և հիմքերի առկայությանը: Կալանավորման պայմանը փաստական տվյալներով հաստատված հանգամանքներ

են, որոնց բացակայությունը բացառում է խափանման միջոցի կիրառումը: Կալանավորման պայմանների թվում հատուկ կարևորություն ունի անձի կողմից իրեն վերագրվող հանցագործությունը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, որի առկայությունը հավաստելուց հետո միայն հնարավոր է անդրադառնալ կալանավորման հիմքերին:

(...)

Դիրքորոշում սահմանելով այն մասին, որ կասկածը պետք է լինի ողջամիտ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած» ձևակերպումը չի ենթադրում, որ մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է ունենալ հանցանքը տվյալ անձի կողմից կատարված լինելու բավարար ապացույցներ, ինչն ավելի բարձր ապացուցողական չափանիշ է: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ կասկածը հիմնավոր կհամարվի նաև ենթադրյալ հանցագործության հետ կասկածվող անձի օբյեկտիվ կապը հաստատող որոշակի տեղեկությունների ու փաստերի առկայության դեպքում, ընդ որում, անհրաժեշտ է ունենալ նաև բավարար հիմքեր՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում է այն ենթադրյալ հանցանքին, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է: Այլ կերպ՝ կասկածը կարող է համարվել հիմնավոր միայն այն դեպքում, երբ անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնող պաշտոնատար անձը՝ քննիչը կամ դատախազը, կասկածվող անձի կատարած գործողությունների (անգործության) վերաբերյալ կներկայացնի տեղեկություններ, փաստեր կամ ապացույցներ, որոնք ուղղակիորեն կմատնանշեն նրա առնչությունն իրեն վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությանը, ինչպես նաև կհիմնավորեն, որ դեպքը, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է, համընկնում է իրեն վերագրվող հանցանքի դեպքին» (տե՛ս Վահրամ Գևորգյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշման 19-րդ և 21-րդ կետերը):

Զարգացնելով մեջբերված դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ հիմնավոր կասկածը պետք է ապահովի անձի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի հիմնավորված և օրինաչափ սահմանափակումը, իսկ դատական վերահսկողությունը լինի երաշխիք այդ իրավունքի անհիմն սահմանափակումները կանխելու համար: Այսինքն՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանն իրավունք չունի անդրադառնալու մեղադրանքի էությանը, հիմնավորվածությանը, քանի որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը չի հետապնդում կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները հետազոտելու և դրանց քրեաիրավական գնահատական տալու

կամ տրված գնահատականը ստուգելու և համապատասխան որոշում կայացնելու նպատակ: Այդ հարցերը կարող են քննարկման առարկա դառնալ միայն գործն ըստ էության քննելու և լուծելու ընթացքում, այսինքն՝ հանդիսանում են արդարադատության իրականացման արդյունքում լուծման ենթակա հարցեր: Եթե մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանն անդրադառնա այդ հարցերին և որոշում կայացնի դրանց վերաբերյալ, ապա կխախտվի քրեական դատավարության փուլային կառուցվածքը, քրեադատավարական գործառույթների տարանջատման սկզբունքը, իսկ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը կվերածվի բուն արդարադատության իրականացման գործընթացի: Այլ խոսքով՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանը չպետք է այնպիսի հարցեր քննարկի և դրանց վերաբերյալ որոշումներ ընդունի, որոնք կազմում են հետագա դատական քննության առարկան (տե՛ս Հարություն Խաչատրյանի 2011 վերաբերյալ թվականի դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ՏԴ2/0009/06/11 որոշման 12-13-րդ կետերը):

**Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական
վերահսկողության հետ կապված առանձին հարցերի վերաբերյալ
ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումները**

**Քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ որոշման դեմ
բերված բողոքի դատական քննությունը**

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «(□) Քննիչի և հետաքննության մարմնի աշխատակցի գործողությունները և որոշումները կարող են բողոքարկվել համապատասխան դատախազին, դատախազի որոշումները և գործողությունները՝ վերադաս դատախազին (□): Սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում քրեական հետապնդման մարմնի գործողությունները և որոշումները կարող են բողոքարկվել դատարան»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը դրա պատճենն ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում կասկածյալի, մեղադրյալի, ամբաստանյալի, նրանց պաշտպանների, տուժողի, նրա ներկայացուցչի, քաղաքացիական հայցվորի, քաղաքացիական պատասխանողի կամ նրանց ներկայացուցիչների (...) կողմից (...) կարող է բողոքարկվել վերադաս դատախազին:

2. Դատախազը բողոքը ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում որոշում է կայացնում բողոքը մերժելու կամ բավարարելու մասին: Կայացված որոշման պատճենն անհապաղ ուղարկվում է բողոքը ներկայացնող անձին: Գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական

հետապնդումը դադարեցնելու հետ կապված բողոքը մերժելու մասին դատախազի որոշումը դրա պատճենն ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում կարող է բողոքարկվել դատարան»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«1. Հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները դատարան կարող են ներկայացվել կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների, այլ անձանց կողմից, որոնց իրավունքները և օրինական շահերը խախտվել են այդ որոշումներով և գործողություններով, և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից:

2. Սույն հոդվածի 1-ին մասում նշված անձինք իրավունք ունեն նաև դատարան բողոքարկել հանցագործությունների վերաբերյալ հաղորդումներն ընդունելուց, քրեական գործ հարուցելուց հետաքննության մարմնի, քննիչի և դատախազի հրաժարվելը, ինչպես նաև քրեական գործը կասեցնելու, կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումները՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում:

3. Բողոքը կարող է ներկայացվել վարույթն իրականացնող մարմնի գտնվելու վայրի դատարան այն մերժելու մասին տեղեկություն ստանալու կամ, եթե դրա վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել, բողոք ներկայացնելուց հետո մեկ ամսվա ժամկետը լրանալու օրվանից մեկ ամսվա ընթացքում:

(...):

5. Բողոքը ճանաչելով հիմնավորված՝ դատավորը որոշում է կայացնում անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականության մասին: Գտնելով, որ բողոքարկված գործողությունները կատարված են օրենքին համապատասխան, և անձի իրավունքները կամ ազատությունները խախտված չեն, դատարանը որոշում է կայացնում բողոքը մերժելու մասին: (...):»:

Թիվ ԵԱԴԴ/0009/11/10 որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծել է մեջբերված քրեադատավարական դրույթները և այս համատեքստում անդրադարձել այն հարցին, թե «Քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ որոշման դեմ բերված բողոքը քննելու վերաբերյալ որոշում» վերտառությունը կրող որոշում կայացնելու պարագայում առաջին ատյանի դատարանը պարտավոր է, արդյոք, ըստ էության քննության առնել բողոքը:

Բարձրացված հարցի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը հստակ սահմանում է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկան, այսինքն՝ մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինների այն որոշումների և գործողությունների (անգործության) շրջանակը, որոնք կարող են բողոքարկվել դատական կարգով: Բացի դրանից, սահմանվում են վերջիններիս բողոքարկման կարգը և այն ժամկետները, որոնց ընթացքում դատավարությանը մասնակցող անձինք կարող են դիմել դատարան՝ իրենց խախտված իրավունքները վերականգնելու համար: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանը նախևառաջ պետք է պարզի, թե՝

ա) բողոքարկված որոշումը կամ գործողությունը (անգործությունը) մտնում են, արդյոք մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկայի մեջ,

բ) բողոքաբերի կողմից պահպանվե՞լ են, արդյոք, այդ որոշման կամ գործողության (անգործության) բողոքարկման՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դատավարական ընթացակարգերը,

գ) բողոքաբերի կողմից պահպանվե՞լ են, արդյոք, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության թույլատրելի ժամանակային սահմանները,

դ) բողոքաբերն արդյո՞ք ուներ բողոք բերելու իրավասություն,

ե) առկա՞ է, արդյոք, բողոքին կցվող նյութերի ցանկը (դատավարական փաստաթղթերի պատճեններ, փորձագետի եզրակացություն, տեղեկանք և այլն),

զ) ստորագրվա՞ծ է, արդյոք, բողոքը:

Վերոնշյալ հանգամանքները պարզելուց հետո միայն դատարանը կարող է անդրադառնալ ներկայացված բողոքի հիմքերին, այն է՝ բողոքարկող անձի՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան դրույթներով հիմնավորված փաստարկներին: Ուստի, եթե դատարանը պարզում է, որ բողոքաբերի կողմից չեն պահպանվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված վերոնշյալ պահանջները, ապա, առանց անդրադառնալու բողոքի հիմքերին, դատարանը պետք է մերժի այն:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է *թիվ ԵԱԴԴ/0009/11/10* գործի փաստական հանգամանքները, մասնավորապես այն, որ առաջին ատյանի դատարանը քննիչի որոշման դեմ Հ.Մելքոնյանի բողոքը մերժել է դրա ժամկետանց լինելու պատճառաբանությամբ, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն էլ, իր հերթին, բեկանելով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը՝ արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանը, կայացնելով ներկայացված բողոքը քննելու վերաբերյալ որոշում, ըստ էության այն քննարկման առարկա չի դարձրել և բողոքը մերժել է՝ ժամկետի խախտմամբ ներկայացված լինելու պատճառաբանությամբ: Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ առաջին ատյանի դատարանը, իր ակտը վերնագրելով «Քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ որոշման դեմ բերված բողոքը քննելու վերաբերյալ որոշում» և պահպանելով մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության թույլատրելի ժամանակային շրջանակները, իրավացիորեն մերժել է այն՝ առանց ըստ էության անդրադառնալու բողոքի հիմքերին:

Բացի դրանից,

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Իրավական ակտի (...) վերնագիրը չի կարող օգտագործվել իրավական ակտի (...) մեկնաբանման համար»:

Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ չի գնահատել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի եզրահանգումն այն մասին, որ առաջին ատյանի դատարանը, իր ակտը վերնագրելով «Քրեական գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ որոշման դեմ բերված բողոքը քննելու վերաբերյալ որոշում», պարտավոր էր ըստ էության քննության առնել դիմող Հ.Սելքոնյանի բողոքը, այլ ոչ թե ժամկետանց լինելու հիմքով մերժել այն (տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԵԱԴԴ/0009/11/10 որոշման 11-15-րդ կետերը):

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության ենթակա որոշումները

4.Սահակյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի որոշումը, հետագա դատական վերահսկողության հնարավորության մասով, համապատասխանում է, արդյոք, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումներով սահմանված այն չափանիշին, որ հետագա դատական վերահսկողության ենթակա չեն այն որոշումները, որոնցում ենթադրաբար առկա խախտումները դատաքննության ընթացքում հնարավոր է վերացնել:

Քննարկվող որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է մինչդատական վարույթում անձի խախտված իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության խնդրի վերաբերյալ իր մի շարք որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Մասնավորապես, «Նարեկ» ՍՊԸ-ի գործով վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով դատական կարգով բողոքարկման ենթակա են մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինների գործողությունները և որոշումները, որոնք կայացվել են մինչև գործն ըստ էության լուծելու համար դատարան ուղարկելը: Սահմանելով հետագա դատական վերահսկողություն մինչդատական վարույթի նկատմամբ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասը հետաքննության և նախաքննության մարմինների որոշումների և գործողությունների դատական կարգով բողոքարկման որևէ սահմանափակում չի նախատեսում՝ կապված գործի քննության դատավարական փուլի հետ: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-

ին մասի իմաստով նախաքննության ավարտված լինելը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների դատական բողոքարկման համար: (...)» (տե՛ս «Նարեկ» ՍՊԸ-ի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԵԿԴ/0050/11/08 որոշման 22-րդ կետը):

Վ.Գրիգորյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասից հետևում է, որ դատական վերահսկողության առարկա կարող են լինել հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների բոլոր այն որոշումները և գործողությունները, որոնք խախտում են անձի իրավունքները և օրինական շահերը: Անձի իրավունքները և օրինական շահերը խախտելու դեպքում հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումները և գործողությունները դատական բողոքարկման առարկա լինելու հանգամանքն ուղղակիորեն բխում է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված՝ դատական պաշտպանության իրավունքից, (...)»:

(...) Եթե քրեական դատավարության օրենսգրքում հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների դատական կարգով բողոքարկման ուղղակի դեպք և կարգ սահմանված չէ, սակայն այդ որոշումները և գործողությունները խախտում են անձի իրավունքները և օրինական շահերը, ապա ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված՝ դատական պաշտպանության իրավունքի ուժով դրանք ենթակա են դատական կարգով բողոքարկման» (տե՛ս Վալերի Գրիգորյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի հուլիսի 25-ի թիվ ԵԿԴ/0031/11/08 որոշման 12-րդ կետը):

Վ.Գրիգորյանի գործով ձևավորված դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է *Վ.Մանուկյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկման ենթակա են նախնական քննության մարմինների այն որոշումները և գործողությունները (անգործությունը), որոնք խախտում են անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը, ինչը, սակայն, չի նշանակում, որ քրեական դատավարության այս փուլում դատական կարգով բողոքարկման ենթակա որոշումների շրջանակն անսահմանափակ է: Մինչդատական

վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկման ենթակա որոշումների շրջանակի հստակեցման նպատակով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սահմանել հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. գործի նախնական քննության փուլում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված որոշումներից զատ, դատարան կարող են բողոքարկվել քրեական հետապնդման մարմինների այն բոլոր որոշումներն ու գործողությունները (անգործությունը), որոնց բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն ըստ էության քննելիս անհնար է, կամ այն կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման» (տե՛ս Վարուժան Մանուկյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թվականի նոյեմբերի 5-ի որոշման 16-րդ կետը):

Վերլուծելով մեջբերված որոշումներում արտահայտված դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով կարող են բողոքարկվել հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բերված այն բողոքները, որոնք շոշափում են անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Ընդ որում, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով քննության ենթակա են այն բողոքները, որոնցում վկայակոչված որոշումների և գործողությունների (անգործության) հետևանքով թույլ տրված խախտումները, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան, չեն կարող վերացվել քրեական գործը դատարանում քննելիս՝ գործի դատական քննության փուլում, այդ թվում՝ վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով: Նշված կանոնից բացառություն են կազմում, թերևս, կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, փոփոխելու կամ վերացնելու մասին որոշումները, որոնց բողոքարկման իրավունքը չի կարող սահմանափակվել նախաքննության ավարտման պատճառաբանությամբ (տե՛ս Անուշ Ղավալյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ԵՔՐԴ/0299/01/08 որոշման 20-րդ կետը):

Մեջբերված վերլուծության լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ գնահատել է սույն գործի փաստական հանգամանքները, մասնավորապես այն, որ առաջին ատյանի դատարանը մերժել է ՀՀ ոստիկանության Արարատի մարզային քննչական բաժնի ավագ քննիչի 2010 թվականի հոկտեմբերի 5-ի որոշումը վերացնելու, նախաքննությունը վերսկսելու և լրացուցիչ քննչական գործողություններ կատարելու մասին պաշտպանի բողոքը: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, բեկանելով առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, մասնակիորեն բավարարել է պաշտպան

Լ.Մարտիրոսյանի բողոքը՝ այն ճանաչելով հիմնավորված և վարույթն իրականացնող մարմնին պարտավորեցնելով վերացնելու մեղադրյալ Կ.Սահակյանի իրավունքների և ազատությունների խախտումները: Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով տուժողի նկատմամբ դատաբժշկական հանձնաժողովային լրացուցիչ փորձաքննությունն նշանակելու, մեղադրյալի նկատմամբ դատաբժշկական լրացուցիչ փորձաքննությունն նշանակելու, վկաների և տուժողի հետ առերես հարցաքննություններ կատարելու, Կ.Սահակյանի նկատմամբ դատահոգեբանական փորձաքննությունն նշանակելու, քննչական փորձարարություն կատարելու, մեղադրյալ Կ.Սահակյանին ճանաչման համար տուժող Ռ.Եղիզարյանին ներկայացնելու միջնորդությունների մերժման արդյունքում նախաքննության մարմնի կողմից թույլ չեն տրվել մեղադրյալի իրավունքների և ազատությունների այնպիսի խախտումներ, որոնք հնարավոր չէ վերացնել դատաքննության ընթացում: Ավելին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից հետևում է, որ եթե նախաքննության ժամանակ փորձաքննություն չի նշանակվել, դատական քննության ժամանակ կողմերն իրավունք ունեն միջնորդել այն նշանակելու: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 351-րդ հոդվածից բխում է, որ ճանաչման ներկայացնելը և քննչական փորձարարությունը կարող են կատարվել դատական քննության ժամանակ: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Կ.Սահակյանի գործով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից կայացված որոշումը հիմնավորված չէ (տե՛ս Կարեն Սահակյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԱՎԴ/0002/11/10 որոշման 14-19-րդ կետերը):

Կ.Սահակյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե արդյոք դատախազը վճռաբեկ բողոքարկման իրավունք ունի:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, նախատեսելով դատավարության մասնակիցների վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքը, միաժամանակ բացառում է քրեական հետապնդման մարմինների կողմից վճռաբեկ բողոքարկումը: Իսկ համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 22-րդ կետի՝ դատախազը (մեղադրողը) քրեական հետապնդման մարմին է:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի համաձայն՝
«1. Քրեական դատավարությունն իրականացվում է մրցակցության սկզբունքի հիման վրա

(□)
5. Քրեական դատավարությանը մասնակցող կողմերը քրեական դատավարական օրենսդրությամբ օժտված են իրենց դիրքորոշումը պաշտպանելու հավասար հնարավորություններով: (□) »:

Վերլուծելով մեջբերված քրեադատավարական դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի

կարգավորումից բխում է, որ կողմերի մրցակցային իրավունքների, իրենց դիրքորոշումը պաշտպանելու հնարավորությունների սահմանափակումները կարող են հիմնավորվել բացառապես ողջամիտ իրավական շահերով: Մինչդեռ մրցակցային դատավարությունում մեղադրանքի կողմը ներկայացնող հիմնական սուբյեկտին, դատախազին վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքով չօժտելը պաշտպանության կողմի բոլոր սուբյեկտներին այդ իրավունքով օժտելու պայմաններում որևէ ողջամիտ իրավական շահով չի հիմնավորվում: Ուստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը՝ դատախազին վճռաբեկ բողոքարկման իրավունք չտրամադրելու մասով, հակասում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածին:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «(□) Նույն իրավական ակտի ընդհանուր և հատուկ մասերի միջև հակասության դեպքում գործում են ընդհանուր մասի դրույթները»:

Քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածն ամրագրված է օրենսգրքի ընդհանուր մասում, իսկ 404-րդ հոդվածը՝ հատուկ մասում, ուստի «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 5-րդ մասի հիման վրա՝ գործում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթը:

Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ դատախազի կողմից վճռաբեկ բողոքարկումն իրավաչափ է, և բողոքն այդ հիմքով չի կարող առանց քննության թողնվել (տե՛ս Կարեն Սահակյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԱՎԴ/0002/11/10 որոշման 20-23-րդ կետերը):

Քննիչի որոշման օրինականության ստուգումը

Է.Եղիմյանի գործով կայացված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե դիմողը պահպանել է, արդյոք, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ «...եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը՝ այն դեպքում, երբ քննիչի նկատմամբ բացարկը քննելիս դատախազն ըստ էության անդրադարձել է քննիչի վիճարկվող որոշման օրինականությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: (□) »:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև (□) հավասար պայմաններում,

արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք: (□) »:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր շահերին առնչվող քրեական գործի քննության իրավունք»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (□)»:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից է նաև դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովումը: Թեև դատարանի մատչելիության իրավունքն ուղղակիորեն սահմանված չէ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն այդ իրավունքը ճանաչել է որպես 6-րդ հոդվածի անբաժանելի տարր՝ գտնելով, որ եթե անձը զրկված է դատարանի մատչելիության իրավունքից, ուրեմն իմաստազուրկ է նաև արդար դատաքննության իրավունքը: Այսպես՝ *Գոլդերն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության* վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ արդարադատության մատչելիության իրավունքը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված իրավունքների անբաժանելի մասն է: Ընդ որում, այս եզրակացությունը հիմնված է 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին նախադասության տերմինաբանության վրա, որը մեկնաբանվել է այդ հոդվածի համատեքստում՝ հաշվի առնելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի նպատակն ու առարկան, ինչպես նաև իրավունքի համընդհանուր սկզբունքները (տե՛ս *Goldier v. The United Kingdom*, 1975 թվականի փետրվարի 21, գանգատ թիվ 4451/70, 28-րդ և 36-րդ կետեր):

Էյրին ընդդեմ Իռլանդիայի գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան ուղղված է նրան, որ երաշխավորի ոչ թե տեսական կամ պատրանքային իրավունքներ: Մասնավորապես դա վերաբերում է դատարանի մատչելիության իրավունքին՝ հաշվի առնելով այն կարևոր տեղը, որը ժողովրդավարական հասարակությունում ունի արդար

դատաքննության իրավունքը (տե՛ս Airey v. Ireland, 1979 թվականի հոկտեմբերի 9, գանգատ թիվ 6289/73, կետ 24):

Հիրշհորն ընդդեմ Ռումինիայի գործով վճռում Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ դատարան դիմելու իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է որոշակի սահմանափակումների ենթարկվել. դրանք թույլատրված են այն կանխադրույթի հիման վրա, որ դիմելու իրավունքն իր բնույթով պահանջում է Պետության կողմից սահմանված կարգավորման առկայություն: Այս առումով, Պայմանավորվող պետություններն ունեն հայեցողության որոշակի սահման, թեև Կոնվենցիայի պահանջների պահպանման կապակցությամբ վերջնական որոշումը կայացնում է [Եվրոպական] Դատարանը: Անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ կիրառված սահմանափակումներն անձին վերապահված դիմելու իրավունքն այնպես չեն սահմանափակում կամ նվազեցնում, որ խաթարվի իրավունքի բուն էությունը: Բացի դրանից, սահմանափակումը չի համապատասխանի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, եթե այն օրինական նպատակ չի հետապնդում, և եթե գործադրված միջոցի և հետապնդված նպատակի միջև առկա չէ համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն (Hirschhorn v. Romania, 2007 թվականի հուլիսի 26, գանգատ թիվ 29294/02, կետ 50):

Վերլուծելով մեջբերված սահմանադրական, օրենսդրական և կոնվենցիոն դրույթների, ինչպես նաև Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքը ՀՀ Սահմանադրությամբ և Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված հիմնարար իրավունք է: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ քրեական գործի մինչդատական վարույթի ընթացքում դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը, և վերահաստատել է *Ն.Միսակյանի* գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ «Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների շարքում առաջնային տեղ է գրավում դատական պաշտպանության իրավունքը, իսկ քրեական գործի մինչդատական վարույթի ընթացքում դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից է դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրներն են՝

- դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների, օրինական շահերի պահպանության ապահովումը,

- դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնումը մինչդատական վարույթում:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը դատավարական օրենքով նախատեսված միջոցների համակարգ է, որն ուղղված է դատական իշխանության սահմանադրական գործառույթների իրականացմանը գործի մինչդատական վարույթում՝ նպատակ ունենալով թույլ չտալ անձի իրավունքների և ազատությունների անօրեն և չհիմնավորված սահմանափակումներ, ինչպես նաև վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները:» (տե՛ս Ներսես Միսակյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի ապրիլի 10-ի թիվ ԱՐԴ1/0003/11/08 որոշման 12-րդ կետը):

Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը պետք է լինի իրական, այլ ոչ թե պատրանքային, այսինքն՝ անձն իր իրավունքների և ազատությունների, օրինական շահերի ենթադրյալ խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների շրջանակներում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Ընդ որում՝ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է բացառապես ձևական բնույթ ունենան, որպեսզի դիմողը հնարավորություն ունենա իրացնել Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքը: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքները: Բացի դրանից, դատարանի մատչելիության սահմանափակումը պետք է օրինական նպատակ հետապնդի, և գործադրված միջոցի (այսինքն՝ սահմանափակման) և սահմանափակմամբ հետապնդված նպատակի միջև պետք է առկա լինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Դատարանը լիազորված է իր նիստերում քննել և լուծել ստացված գործերը և նյութերը: Արդարադատություն իրականացնելուց հրաժարվելն անթույլատրելի է:

2. Դատարանի լիազորություններն են, մասնավորապես՝

1) ( ) օրենքով նախատեսված դեպքերում քննել և լուծել հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները: ( )»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 103-րդ հոդվածի համաձայն «1. Քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի գործողություններն ու որոշումները կարող են սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով բողոքարկվել դատավարության մասնակիցների կողմից: Քննիչի և հետաքննության մարմնի աշխատակցի գործողությունները և որոշումները կարող են բողոքարկվել համապատասխան դատախազին, դատախազի որոշումները և գործողությունները՝ վերադաս դատախազին, դատարանին՝ վերադաս դատարան: Սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքում քրեական հետապնդման մարմնի գործողությունները և որոշումները կարող են բողոքարկվել դատարան: (□)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները դատարան կարող են ներկայացվել կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների, այլ անձանց կողմից, որոնց իրավունքները և օրինական շահերը խախտվել են այդ որոշումներով և գործողություններով, և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Բողոքը կարող է ներկայացվել (□) այն մերժելու մասին տեղեկություն ստանալու կամ, եթե դրա վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել, բողոք ներկայացնելուց հետո մեկ ամսվա ժամկետը լրանալու օրվանից՝ մեկ ամսվա ընթացքում»:

Մեջբերված դրույթների վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացություն է արել այն մասին, որ օրենքով նախատեսված դեպքերում դատարանը լիազորված է քննել և լուծել քննիչի որոշումների և գործողությունների դեմ բողոքները, սակայն դատական պաշտպանության իրավունքի ծագման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի բավարարվի օրենքով սահմանված «...եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը: Ընդ որում՝ նշված որոշումների և գործողությունների դեմ բողոքները կարող են ներկայացվել դատարան, եթե տեղեկություն է ստացվել դատախազի կողմից բողոքը մերժելու մասին, կամ եթե դրա վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել:

Է.Եղիմյանի գործի նյութերի համաձայն՝ Է.Եղիմյանի՝ իր նկատմամբ կատարված ենթադրյալ հանցագործությունների մասին ՀՀ գլխավոր դատախազին ներկայացված հաղորդման կապակցությամբ ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժվել է՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Ի պատասխան Է.Եղիմյանի դիմումի, որով բացարկ էր հայտնվել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայության քննիչին՝ ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազ Կ.Փիլոյանը 2010 թվականի օգոստոսի 10-ի թիվ 33-88-10 գրությամբ Է.Եղիմյանին հայտնել է, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշումն օրինական է և այն վերացնելու հիմքեր չկան: Առաջին ատյանի դատարանը Է.Եղիմյանի բողոքը մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ բողոքաբերը քննիչի որոշումը չի բողոքարկել դատախազին: Վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի որոշումը թողնելով անփոփոխ, պատճառաբանել է, որ

Է.Եղինյանը ոչ թե քննիչի որոշումն է բողոքարկել, այլ, ընդհակառակը՝ քննիչին բացարկ է հայտնել, և քննիչի 2010 թվականի հուլիսի 16-ի որոշման օրինականությունն ստուգելու կապակցությամբ նա վերադաս դատախազին ընդհանրապես չի դիմել:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների վերլուծությունը ՀՀ վճռաբեկ դատարանին հանգել է այն եզրակացությանը արել այն մասին, որ ստորադաս դատարաններն անտեսել են ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազ Կ.Փիլոյանի 2010 թվականի օգոստոսի 10-ի թիվ 33-88-10 գրության բովանդակությունը, որով Է.Եղինյանին հայտնվել է, որ ստուգվել է ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում վերջինիս հաղորդման կապակցությամբ նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման օրինականությունը, այն օրինական է և վերացնելու հիմքեր չկան: Այսինքն, ստորադաս դատական ատյանները դիմող Է.Եղինյանի բողոքը մերժել են, ըստ էության, բացառապես ձևական նկատառումներով:

Վերլուծված փաստական հանգամանքները գնահատելով *Է.Եղինյանի* գործով ձևավորված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հիմնավորված և պատճառաբանված չեն ստորադաս դատական ատյանների հետևություններն այն մասին, որ սույն գործով դիմողը չի պահպանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ «...եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը: Անկախ Է.Եղինյանի դիմումի բովանդակությունից, դատախազի կողմից ըստ էության ստուգվել է քննիչի որոշման օրինականությունը, հետևաբար, ստորադաս դատարանների՝ քննիչի որոշումը դատախազին չբողոքարկելու վերաբերյալ, պատճառաբանությունը բացառապես ձևական բնույթ ունի, քանի որ դատախազական հսկողության այն գործառույթը, որը պետք է իրականացվեր քննիչի որոշման բողոքարկման դեպքում, տվյալ պարագայում իրականացվել է բացարկ հայտնելու մասին Է. Եղինյանի դիմումի քննության արդյունքում:

Արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ ստորադաս դատական ատյանները, բացառապես ձևական նկատառումներով մերժելով դիմող Է.Եղինյանի բողոքը, սահմանափակել են վերջինիս՝ արդար դատական քննության և դատարանի մատչելիության իրավունքները: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է նաև, որ դատարանների կողմից Է.Եղինյանի իրավունքների սահմանափակման ու այդ սահմանափակման նպատակի միջև առկա չէ համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն (տե՛ս Էրիկ Եղինյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ԼԴ/0008/11/10 որոշման 12-21-րդ կետերը):

**Քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող
դատապարտյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց
ընտրելը**

Յ.Աղեկյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե իրավաչափ է, արդյոք, դատարանի կողմից ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը փաստացի կրող դատապարտյալի նկատմամբ խափանման միջոց կալանքի կիրառումը:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝

«Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով.

ա) անձին օրինական կերպով կալանքի տակ պահելը իրավասու դատարանի կողմից նրան դատապարտելուց հետո,

(...)

գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով, կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար,

(...):»:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք: Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով: Օրենքը կարող է նախատեսել ազատությունից զրկում միայն հետևյալ դեպքերում՝

1) անձը դատապարտվել է հանցագործություն կատարելու համար իրավասու դատարանի կողմից,

(...)

4) առկա է հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա անհրաժեշտ է անձի կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու նպատակով.

(...):»:

Մեջբերված իրավական դրույթների վերլուծության արդյունքում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացություն է արել այն մասին, որ ինչպես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրությունը մեղադրական դատավճռով նշանակված պատիժը կրելու համար անձին անազատության մեջ պահելը և անձի ձերբակալումն ու կալանավորումը հավասարապես դիտում են անձին ազատությունից զրկելու հիմքեր:

Սինուլյն ժամանակ, թե՛ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայում, թե՛ ՀՀ Սահմանադրության մեջ կիրառված «ազատությունից զրկում» արտահայտությունը,

որպես կանոն, ենթադրում է այնպիսի իրավիճակ, երբ անձը նախապես ազատության մեջ է և իրավաչափ հիմքերի պայմաններում ու օրինական ընթացակարգի արդյունքում դադարում է ազատության մեջ լինելուց: Այլ կերպ՝ ազատությունից զրկումը ենթադրում է անձի վիճակի փոփոխություն: Նշված իրավական դիրքորոշման հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ որևէ իրավաչափ հիմքով (օրինակ՝ հանցագործության համար ազատազրկում պատժատեսակը փաստացի կրելու հիմքով) ազատությունից զրկված վիճակում գտնվող անձը չի կարող վերստին «զրկվել ազատությունից» հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի, նրա կողմից նոր հանցագործության կատարումը կամ փախուստը կանխելու հիմքերով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ իր կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումը հիմնվում է նաև ազատությունից զրկելու հիմքերի, ինչպես նաև կառուցակարգերի (կալանավորում՝ որպես խափանման միջոց, ու ազատազրկում՝ որպես պատժատեսակ) համեմատական բովանդակային վերլուծության վրա: Այսպես, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը և ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածը տարբերակում են այն դեպքերը, երբ անձին, պատժի կրման համար նախատեսված համապատասխան վայրում պահելով՝ ազատությունից զրկում են մեղադրական դատավճիռ կայացնելուց հետո, և երբ անձին ազատությունից զրկում են՝ ձերբակալելով կամ նախնական կալանքի վերցնելով: Ընդ որում, ձերբակալման կամ կալանավորման պարագայում կոնվենցիոն և սահմանադրական երաշխիքները գործում են այն իրավիճակներում, երբ ազատությունից զրկումը տեղի է ունենում անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում կամ երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար: Բոլոր դեպքերում, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետով և ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետով նախատեսված ազատության սահմանափակումները՝ ձերբակալումը կամ կալանավորումը, ի տարբերություն Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետում և ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում ամրագրված հանցագործություն կատարելու համար իրավասու դատարանի կողմից նշանակված ազատազրկման, ունեն պայմանական ու վարութային բնույթ:

Խափանման միջոց, այդ թվում կալանավորում կիրառելու հիմքերն ամրագրած՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Դատարանը, դատախազը, քննիչը կամ հետաքննության մարմինը խափանման միջոց կարող են կիրառել միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է՝

- 1) թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից,
- 2) խոչընդոտել մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի համար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառի չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով,
- 3) կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք,
- 4) խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց,
- 5) խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը»:

Ինչպես բազմիցս ընդգծվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումներում՝ կալանավորումը քրեական գործերի քննության ընթացքում կիրառվող խափանման միջոցներից ամենախիստն է (տե՛ս Արամ Ճուղուրյանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թվականի օգոստոսի 30-ի թիվ ՎԲ-132/07 որոշումը, Աղասի Հովսեփյանի վերաբերյալ 2010 թվականի մարտի 26-ի թիվ ԵԿԴ/0633/06/09 որոշման 10-րդ կետը): Այն առավելագույն չափով սահմանափակում է մարդու սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները, այդ թվում՝ այնպիսի կարևոր իրավունք, ինչպիսին ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքն է: Կալանավորման էությունն անձին հասարակությունից մեկուսացնելն է: Ինչպես ցանկացած այլ խափանման միջոց, կալանավորումը մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվում է քրեական գործի քննության ընթացքում նրա ոչ պատշաճ վարքագիծը (այսինքն՝ այն գործողությունները, որոնք ուղղված են քննությունից և դատից խուսափելուն, գործով ճշմարտության բացահայտմանը խոչընդոտելուն, ինչպես նաև հանցավոր գործունեությունը շարունակելուն) կանխելու նպատակով: Փաստորեն, կալանավորման կիրառումը նպատակ է հետապնդում քրեական գործով վարույթի ընթացքում կանխել անձի ոչ իրավաչափ վարքագիծը:

Կալանավորումը նաև խափանման բացառիկ միջոց է, քանի որ դրա կիրառման հետևանքով ազատությունից զրկվում է դատարանի դատավճռով դեռևս մեղավոր չճանաչված անձը: Ուստի վերոնշյալ բացառիկության չափանիշից բխում է, որ անձը պետք է ենթարկվի նախնական կալանքի հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

1. առկա է ողջամիտ կասկած, որ անձը կատարել է իրավախախտում, և
2. առկա են հիմնավոր պատճառներ կարծելու, որ ազատության մեջ գտնվելով նա կարող է՝
  - ա) դիմել փախուստի, կամ

- բ) կատարել նոր հանցագործություն, կամ
- գ) խոչընդոտել արդարադատության իրականացմանը, կամ
- դ) լուրջ վտանգ ներկայացնել հանրային կարգին:

Ինչ վերաբերում է դատարանի դատավճռով անձի նկատմամբ ազատազրկման ձևով պատիժ նշանակելուն, ապա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ նշված իմաստով «ազատազրկում» հասկացության բովանդակությունը բացահայտվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն «Ազատազրկումը որոշակի ժամկետով դատապարտյալին ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից մեկուսացնելն է»:

Ազատազրկման ինքնուրույն տեսակ է նաև ցմահ ազատազրկումը, որը նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն «Ցմահ ազատազրկումը դատապարտյալին ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից անժամկետ մեկուսացնելն է, որը (...) կարող է նշանակվել առանձնապես ծանր հանցագործությունների համար»:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի համաձայն «Որոշակի ժամկետով (...) ազատազրկման կատարումն ապահովում է ուղղիչ հիմնարկը»:

Ազատազրկման՝ որպես պատժի, էությունը դատապարտյալին արտաքին աշխարհից մեկուսացնելն է, որն իրականացվում է նրան հատուկ ազատազրկման վայրերում՝ ուղղիչ հիմնարկներում տեղավորելու միջոցով. ինչը փաստորեն դատապարտյալի ֆիզիկական մեկուսացումն է: Ազատազրկումը և ցմահ ազատազրկումը հանդիսանում են առավել խիստ քրեական պատիժներ, քանի որ դրանց կրումն ուղեկցվում է դատապարտյալի վրա դրված իրավական սահմանափակումների առավել մեծ ծավալով: Ազատազրկման կատարման դեպքում դատապարտյալի իրավական դրությունը՝ հասարակության այլ անդամների համեմատությամբ, խիստ սահմանափակվում է: Մասնավորապես, սահմանադրական, քաղաքացիական, աշխատանքային, ընտանեկան, ընտրական իրավունքներում և իրավունքի այլ ճյուղերում նրանց նկատմամբ օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով կիրառվում են հատուկ սահմանափակումներ: Դա առաջին հերթին վերաբերում է անձնական ազատությանը, նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության, անձնական կյանքի և բնակարանի անձեռնմխելիության, տեղաշարժման ազատության և այլ սահմանադրական իրավունքներին: Դատապարտյալը զրկվում է ազատ տեղաշարժվելու և բնակավայր ընտրելու իրավունքից, աշխատանքի ազատ ընտրության, հանգստի իրավունքից,

հարազատների և այլ անձանց հետ ազատորեն շփվելու իրավունքից և այլն: Ավելին, օրենսդիրը նախատեսել է նոր հանցագործության համար մեղադրվող դատապարտյալի իրավունքների սահմանափակման հատուկ արտադատական կառուցակարգ: Այսպես,

«Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Նոր հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող՝ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալները կարող են պահվել նույն հիմնարկների հատուկ սարքավորված տեղամասերում՝ այլ դատապարտյալներից մեկուսացված»:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացություն է արել առ այն, որ և՛ ազատազրկման ձևով պատիժ կրող, և՛ կալանքի տակ գտնվող անձը մեկուսացված է հասարակությունից, նրա որոշակի իրավունքներ սահմանափակված են, ինչը հնարավորություն է տալիս կանխել քրեական գործի քննության ընթացքում նրա ոչ պատշաճ վարքագիծը: Այս պարագայում նվազում են մեղադրյալի՝ դատական քննությանը չներկայանալու, արդարադատության իրականացմանը խոչընդոտելու և հետագայում իրավախախտումներ կատարելու ռիսկերը: Այլ կերպ՝ եթե անձը ազատազրկման ձևով պատիժ է կրում, ապա, ի տարբերություն ազատության մեջ գտնվող անձի, քննությունից և դատից խուսափելու, գործի պատշաճ քննությանը խոչընդոտելու կամ հանցավոր գործունեությունը շարունակելու նրա հնարավորություններն հնարավոր առավելագույն չափով սահմանափակված են:

Հետևաբար, ազատազրկում պատժատեսակը կրող անձին կալանավորելու միջնորդությունն, առարկայազուրկ է, քանի որ հայցվող խափանման միջոցի ծավալն արդեն իսկ առկա է:

Հ.Աղեկյանի գործի նյութերից հետևում է, որ երբ 2010 թվականի դեկտեմբերի 6-ին քննիչը միջնորդություն է հարուցել Հ.Աղեկյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորում կիրառելու մասին, վերջինս պատիժ է կրել «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկում և պատժից պետք է ազատվեր 2011 թվականի մարտի 19-ին: Փաստորեն, միջնորդություն հարուցելու պահին Հ. Աղեկյանը գտնվել է ուղղիչ հիմնարկում՝ անազատության մեջ, արտաքին աշխարհից մեկուսացված, զրկված ազատ տեղաշարժման, հարազատների և այլ անձանց հետ ազատորեն շփվելու իրավունքից և այլն: Այս իրավիճակում Հ.Աղեկյանը չէր կարող կատարել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված գործողությունները, որոնց դեպքում նրա նկատմամբ կարող էր կիրառվել խափանման միջոց՝ ընդհանրապես, և կալանավորում՝ մասնավորապես: Մանավանդ որ «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը հնարավորություն է տալիս նոր

հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող՝ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալների պահել նույն հիմնարկների հատուկ սարքավորված տեղամասերում՝ այլ դատապարտյալներից մեկուսացված: Այս պայմաններում առաջին ատյանի դատարանը մերժել է Հ.Աղեկյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին քննիչի միջնորդությունը: Վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը թողել է օրինական ուժի մեջ՝ պատճառաբանելով, որ Հ.Աղեկյանը տվյալ պահին գտնվում է անազատության մեջ, կրում է դատարանի կողմից իր նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը և բավարար հիմքեր չկան ենթադրելու, որ նա կարող է կատարել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված որևէ արարք:

Վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքները վերլուծելով Հ.Աղեկյանի գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լուսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անազատության մեջ գտնվող և դատարանի կողմից ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը կրող դատապարտյալ Հ.Աղեկյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելը հիմնավորված չէ (տե՛ս Հրաչիկ Աղեկյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի մայիսի 11-ի թիվ ԵԿԴ/0744/06/10 որոշման 14-25-րդ կետերը):

Քաղնակողմանի և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը

(ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի)

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է եղել հավաստել, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքները ոչ թե տեսական կամ պատրանքային են, այլ գործնական են և արդյունավետ (*İlhan v. Turkey* [GC], գանգատ թիվ 22277/93, 2000 թվականի հունիսի 27, կետ 91), Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի տարբեր հոդվածների համատեքստում սահմանվել են դատավարական պարտականություններ:

Ի՞նչ է իրենից ներկայացնում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի մի շարք հոդվածների համատեքստում սահմանված դատավարական պարտականությունը

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը մեկնաբանել է որպես այս դրույթի նյութաիրավական կողմերի ենթադրյալ խախտման կապակցությամբ արդյունավետ քննություն իրականացնելու դատավարական պարտականություն սահմանող նորմեր՝ հաշվի առնելով այս իրավունքների հիմնարար բնույթը (տե՛ս McCann and Others, գանգատ թիվ 18984/91, 1995 թվականի սեպտեմբերի 27, կետեր 157-164, Ergi v. Turkey, գանգատ թիվ 66/1997/850/1057, 1998 թվականի հուլիսի 28, կետ 82, Mastromatteo v. Italy [GC], գանգատ թիվ 37703/97, 2002 թվականի հոկտեմբերի 24, կետ 89, Assenov and Others v. Bulgaria, գանգատ թիվ 90/1997/874/1086, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28, կետեր 101-106):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ կոնկրետ գործով արդյունավետ քննություն իրականացնելու կամ քաղաքացիական կամ քրեական վարույթ հարուցելու հնարավորություն ընձեռնելու՝ պետության պարտականությունը (Calvelli and Ciglio v. Italy [GC], գանգատ թիվ 32967/96, 2002 թվականի հունվարի 17, կետ 51) եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում կարող է դիտվել որպես Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածին պարտադիր բնորոշ պարտականություն, որը *inter alia* պահանջում է, որպեսզի կյանքի իրավունքը «պաշտպանվի օրենքով»: Թեև նման պարտականության չկատարումը կարող է հետևանքներ ունենալ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով պաշտպանվող իրավունքների համար, սակայն նշված կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի դատավարական պարտականությունը հանդիսանում է առանձին պարտականություն (տե՛ս *Ծոeryıldiz v. Turkey* [GC], գանգատ թիվ 48939/99, 2004 թվականի նոյեմբերի 30, կետ 148, *İlhan v. Turkey*, գանգատ թիվ 22277/93, 2000 թվականի հունիսի 27, կետեր 91-92):

Մեջբերված դիրքորոշումներից բացի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նախադեպային մի քանի որոշումներում արձանագրել է, որ սովորաբար կասկածելի պայմաններում տեղի ունեցած մահը հանգեցնում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին

Եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված պարտականության առաջացման, և այս պարտականությունը շարունակում է առկա լինել այն ժամանակահատվածում, որի ընթացքում ակնկալվում է, որ իշխանությունները ողջամտորեն կարող էին միջոցներ ձեռնարկել մահվան հանգամանքները պարզելու և դրա համար պատասխանատվություն սահմանելու նպատակով (տե՛ս, *mutatis mutandis*, *Brecknell v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 32457/04, 2007 թվականի նոյեմբերի 27, կետեր 66-72):

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով դատավարական պարտականությունների կատարման հարցը եվրոպական դատարանը նյութաիրավական պարտականությունների կատարման հարցերից հետևողականորեն առանձին է քննել և համապատասխան դեպքերում գտել է, որ այդ կապակցությամբ առկա է վերոնշյալ կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում (*Kaya v. Turkey*, գանգատ թիվ 158/1996/777/978, 1998 թվականի փետրվարի 19, կետեր 74-78, 86-92, *McKerr v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 28883/95, 2001 թվականի մայիսի 4, կետեր 116-161, *Ramsahai and Others v. the Netherlands [GC]*, գանգատ թիվ 52391/99, 2007 թվականի մայիսի 15, կետեր 286-289, 323-357): Որոշ դեպքերում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով դատավարական պարտականության խախտում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից արձանագրվել է 2-րդ հոդվածի իմաստով որևէ նյութաիրավական խախտման բացակայությունն արձանագրելու պայմաններում (*Calvelli and Ciglio v. Italy [GC]*, գանգատ թիվ 32967/96, 2002 թվականի հունվարի 17, կետեր 41-57, *Byrzykowski v. Poland*, գանգատ թիվ 11562/05, 2006 թվականի հունիսի 27, կետեր 86, 94-118, *Brecknell v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 32457/04, 2007 թվականի նոյեմբերի 27, կետ 53):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մոտեցումը նույնն է նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ, 5-րդ և 8-րդ հոդվածների կապակցությամբ:

Մարդու իրավունքների կոմիտեի թիվ 7 Ընդհանուր մեկնաբանության (General Comment No.07: Torture or cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (Art.7): 30.05.1982, CCPR General Comment No.7) 1-ին կետի համաձայն՝ անգամ այնպիսի իրավիճակներում, որոնք ներկայացված են Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասում, խոշտանգումների կամ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը

նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը չի կարող վերացվել: Մարդու իրավունքների կոմիտեն նշել է, որ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ հոդվածի իմպլեմենտացիան (փոխատեղումը) բավարար չէ նման վերաբերմունքը կամ պատիժն արգելելու կամ այն հանցագործությունն դիտելու համար: Շատ պետություններ ամրագրել են պատժիչ դրույթներ, որոնք կիրառվում են խոշտանգումների կամ նման դեպքերում: Սակայն հաշվի առնելով այն, որ նման դեպքեր, այնուամենայնիվ, տեղի են ունենում, Մարդու իրավունքների կոմիտեն Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ և 2-րդ հոդվածների համակարգային մեկնաբանությունից եզրահանգել է, որ պետությունները պետք է վերահսկողության որոշակի մեխանիզմի միջոցով ապահովեն արդյունավետ պաշտպանություն: Վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ բողոքները պետք է արդյունավետ կերպով քննվեն իրավասու իշխանությունների կողմից: Մեղավոր ճանաչված անձինք պետք է պատասխանատվության ենթարկվեն, իսկ տուժողներին պետք է արդյունավետ ընթացակարգեր տրամադրվեն, ի թիվս այլնի, փոխհատուցում ստանալու նպատակով: Վերահսկողությունն արդյունավետ դարձնող երաշխիքների թվին են դասվում այն դրույթները,

1. որոնք ուղղված են ինկոմունիկադո (առանց արտաքին աշխարհի հետ շփման հնարավորության) կալանավորման դեմ և որոնց ուժով բժիշկներին, փաստաբաններին և ընտանիքի անդամներին հնարավորություն է տրվում հաղորդակցվել ազատագրված անձանց հետ,

2. որոնք ամրագրում են, որ ազատությունից զրկված անձինք պետք է պահվեն այնպիսի վայրերում, որոնք հասարակության կողմից ճանաչված են որպես ազատագրված վայրեր և որ նրանց անունները և գտնվելու վայրը պետք է ներառվեն կենտրոնական գրանցամատյանում և այդ գրանցամատյանը, պետք է հասանելի լինի ազատությունից զրկված անձի հարազատներին,

3. որոնց ուժով խոշտանգման կամ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ հոդվածին հակասող մեթոդներով ձեռք բերված ինքնախոստովանական ցուցմունքները կամ այլ ապացույցները դատարանում անթույլատրելի է կիրառել:

Վերահսկողությունն արդյունավետ դարձնող երաշխիքների թվին են դասվում նաև իրավապահ մարմինների ուսուցման և հրահանգավորման այն միջոցները, որոնք ուղղված են վերջիններիս կողմից խոշտանգման և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կիրառումը վերացնելուն:

Մարդու իրավունքների կոմիտեի թիվ 7 Ընդհանուր մեկնաբանությանը փոխարինած՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեի թիվ 20 Ընդհանուր մեկնաբանության

(General Comment No. 20: Replaces general comment 7 concerning prohibition of torture and cruel treatment or punishment (Art.7): 10.03.1992, CCPR General Comment No. 20) 11-րդ կետի համաձայն՝ մասնակից պետությունը պետք է մանրամասն տեղեկություն ներկայացնի խոցելի անձանց պաշտպանության երաշխիքների վերաբերյալ: Մարդու իրավունքների կոմիտեն հարկ է համարել նշել, որ հարցաքննության կանոնները, հրահանգները, մեթոդները և պրակտիկան, ինչպես նաև ձերբակալված, կալանավորված կամ ազատությունից զրկված անձանց պահելու և նրանց նկատմամբ վերաբերմունքի հետ կապված միջոցառումները շարունակական վերահսկողության տակ պահելը խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի դեպքերի կանխման արդյունավետ միջոց է հանդիսանում: Ազատազրկված անձանց արդյունավետ պաշտպանությունը երաշխավորելու նպատակով անհրաժեշտ է սահմանել դրույթներ, որոնք կամրագրեն, որ ազատությունից զրկված անձինք կարող են պահվել միայն պաշտոնապես որպես ազատազրկման վայր ճանաչված վայրերում, և որ նրանց անունները, նրանց անազատության մեջ պահելու վայրերը, ինչպես նաև նրանց ազատությունից զրկելու համար պատասխանատու անձանց անունները պահվեն այնպիսի գրանցամատյաններում, որոնք հասանելի կլինեն շահագրգիռ բոլոր անձանց, այդ թվում՝ ազատությունից զրկված անձի հարազատների և ընկերների համար: Նույն նպատակով անհրաժեշտ է արձանագրել հարցաքննությունների կատարման ժամանակը և վայրը, ինչպես նաև դրանց ներկա գտնված բոլոր անձանց անունները: Այս տեղեկությունը պետք է հասանելի լինի դատական կամ վարչական վարույթների համար:

Մարդու իրավունքների կոմիտեն ընդգծել է, որ անհրաժեշտ է դրույթներ նախատեսել ինկոմունիկադո (առանց արտաքին աշխարհի հետ շփման հնարավորության) կալանավորման դեմ: Այդ կապակցությամբ մասնակից պետությունները պետք է ապահովեն, որ ազատազրկման վայրերում չլինեն խոշտանգում կամ վատ վերաբերմունք կիրառելու համար հարմարեցված առարկաներ: Ազատությունից զրկված անձինք պետք է անհապաղ և հաճախակի բժշկի և փաստաբանի դիմելու հնարավորություն ունենան, իսկ այն դեպքում, երբ դա պայմանավորված է քննության անհրաժեշտությամբ, ապա համապատասխան վերահսկողության պայմաններում նաև հաղորդակցվեն իրենց ընտանիքների անդամների հետ:

Վերոնշյալ Ընդհանուր մեկնաբանության 14-15-րդ կետերում Մարդու իրավունքների կոմիտեն նշել է, որ Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի նույն դաշնագրի 2-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հետ համատեղ: Կոմիտեն շեշտել է, որ իրենց զեկույցներում

մասնակից պետությունները պետք է նշեն, թե ինչպես է իրենց իրավական համակարգը երաշխավորում 7-րդ հոդվածով արգելված բոլոր գործողությունների անհապաղ վերացումը, ինչպես նաև դրանց համար տրամադրվող փոխատուցումը: Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ հոդվածով արգելված գործողությունների դեմ բողոք ներկայացնելու իրավունքը պետք է ճանաչված լինի ներպետական օրենսդրությամբ: Բողոքները պետք է իրավասու մարմինների կողմից քննվեն անհապաղ և անկողմնակալորեն, որպեսզի ապահովվի ընթացակարգի արդյունավետությունը:

Մարդու իրավունքների կոմիտեն նշել է, որ մասնակից պետությունների զեկույցներում պետք է առկա լինի տեղեկություն Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 7-րդ հոդվածով արգելված գործողություններից տուժած անձանց հասանելի ընթացակարգերի, դրանց ընթացքի և լուծման, ինչպես նաև ներկայացված բողոքների վիճակագրության վերաբերյալ: Մարդու իրավունքների կոմիտեն արձանագրելով, որ որոշ պետություններ համաներում են կիրառել խոշտանգման հետ կապված արարքների նկատմամբ ընդգծել է, որ համաներումներն անհամատեղելի են նման արարքները քննելու՝ պետության պարտականության հետ:

***Ի՞նչ հիմքեր ունի Մարդու իրավունքների և հիմնարար
ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական
կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով սահմանված դատավարական
պարտականությունը***

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով ամրագրված կյանքի իրավունքի շրջանակներում արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը (կյանքի իրավունքի դատավարական բաղադրիչը) բխում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում հաստատված այն իրավական դիրքորոշումից, որ եթե առողջ անձը ոստիկանության կողմից արգելանքի է վերցվել և հետագայում մահացել, ապա պետությունը պարտավոր է ներկայացնել անձի մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն, և այն չներկայացնելու դեպքում պետությունը խախտած կլինի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը:

Մասնավորապես, Վելիկովան ընդդեմ Բուլղարիայի (Velikova v. Bulgaria, 2000 թվականի մայիսի 18-ի վճիռը, գանգատ թիվ 41488/98, կետ 70) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ եթե առողջ անձը տարվում է ոստիկանություն, սակայն հետագայում մահացած է հայտնաբերվում, ապա պետությունը պարտավոր է նրա մահվանը հանգեցրած հանգամանքների վերաբերյալ համոզիչ բացատրություն ներկայացնել հակառակ դեպքում իշխանությունները պետք է պատասխանատվություն կրեն Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտման համար:

Նման գործերով ապացույցների գնահատման ընդհանուր սկզբունքը «հիմնավոր կասկածի բացակայությունն» է թեև նման ապացույցը կարող է բխել բավականաչափ ամուր, հստակ և համաձայնեցված դատողություններից կամ փաստերի վերաբերյալ կանխավարկածների համանման հերքումներից: Եթե դեպքերն ամբողջությամբ կամ առավելապես գտնվել են իշխանությունների բացառիկ տեղեկացվածության շրջանակներում, ինչպես դա տեղի է ունենում, օրինակ, իշխանությունների վերահսկողության տակ գտնվող, ազատազրկված անձանց պարագայում, ապա վերջիններիս պատճառված մարմնական վնասվածքների կամ նրանց մահվան հետ կապված փաստերի վերաբերյալ լուրջ կանխավարկած է ձևավորվում: Ուստի իշխանությունների վրա դրվում է բավարար և համոզիչ բացատրություն ներկայացնելու պարտականություն:

Որքա՞ն ժամանակ է շարունակում առկա լինել կասկածելի պայմաններում տեղի ունեցած մահվան փաստի կապակցությամբ բազմակողմանի և արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը

(ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի)

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նախադեպային մի քանի որոշումներում արձանագրել է, որ կասկածելի պայմաններում տեղի ունեցած մահվան փաստի արդյունավետ քննության պարտականությունը շարունակում է առկա լինել այնքան ժամանակ, քանի դեռ ակնկալվում է, որ իշխանությունները ողջամտորեն կարող են միջոցներ ձեռնարկել մահվան հանգամանքները բացահայտելու և դրա համար պատասխանատվություն սահմանելու նպատակով:

Մասնավորապես, Բրեկնեյն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Brecknell v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 32457/04, 2007 թվականի նոյեմբերի 27, կետեր 65-68, 70-72) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությունը ծագում է բռնի կամ կասկածելի հանգամանքներում տեղի ունեցած մահվան հետևանքով: Սովորական պայմաններում վերոնշյալ քննությունը դրան հետևող՝ անկախ և անկողմնակալ դատարանի առջև տեղի ունեցող դատական քննության հետ մեկտեղ հանդիսանում է բռնի կամ կասկածելի հանգամանքներում տեղի ունեցած մահվան հանգամանքների պարզմանն ուղղված արդյունավետ ընթացակարգ: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, գոյություն չունի մեղադրանք առաջադրելու կամ դատապարտելու բացարձակ իրավունք, ուստի, եթե քննությունն ավարտվում է առանց հստակ արդյունքի կամ սահմանափակ արդյունքներով, դա չի նշանակում, որ այն ձախողվել է: Բռնի կամ կասկածելի հանգամանքներում տեղի ունեցած մահվան կապակցությամբ պետության պարտականությունը հանգում է միջոցներ ձեռնարկելուն: Սակայն, եթե որոշ ժամանակ անց ձեռք է բերվում տեղեկություն, որը լույս է սփռում մահվան հանգամանքների վրա, ապա հարց է ծագում՝ արդյոք քննություն կատարելու դատավարական պարտականությունը կրկին առաջանում է, և եթե այո՝ ապա ինչ ձևով:

Բրեկնեյի գործով Եվրոպական դատարանը մերժել է Կառավարության փաստարկն այն մասին, որ որևէ նոր պարտականություն չի առաջանում, և որ հիմնական քննության ավարտից վեց ամիս հետո բերված բողոքը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով պետք է ժամկետանց դիտվի: Կառավարության փաստարկի մերժման հիմքում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դրել է Մքթերրն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (McKerr v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 28883/95, 2001 թվականի մայիսի 4, կետեր 116-161) գործով կայացված վճռում արտահայտված դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ կարող են առկա լինել այնպիսի իրավիճակներ, երբ բարձրացված հարցերը չեն քննարկվել կամ դրանք հնարավոր չի եղել քննարկել քրեական դատավարության կարգով, և որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը կարող է ավելի լայն քննություն պահանջել: Մքթերրի գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է նաև, որ քրեական վարույթի արդյունքում՝ հանրությունը և տուժողի ընտանիքի անդամները չեն համոզվել, որ կատարված սպանություններն օրինական են եղել: Չեռևաբար, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը պահանջում է

այնպիսի ընթացակարգ, որի ընթացքում հնարավոր կլինի հետազոտել այս հանգամանքները և հաստատել կամ հերքել կասկածները:

Մեջբերված չափանիշների հիման վրա վերլուծելով Բրեկնելի գործով դիմողի այն պնդման կապակցությամբ, որ եթե Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը չսահմանի դեպքի կապակցությամբ քննություն կատարելու պարտականությունը, ապա այն, որ պետությունն է ընտրում քննության այս կամ այն ձևը, չի կարող ապահովել վարույթի ընթացքում 2-րդ հոդվածի չափանիշների կիրառումը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ պոզիտիվ պարտականությունները պետք է այնպես մեկնաբանվեն, որ իշխանությունների վրա անհնար կամ անհամաչափ բեռ չդրվի (այս կապակցությամբ տե՛ս նաև *Osman v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 87/1997/871/1083, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28, կետ 116): Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ արժանահավատ կամ վստահելի հայտարարությունը, ապացույցը կամ ապօրինի սպանությունը կատարած անձի ինքնությունը պարզելու, նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելու կամ նրան պատժելու համար նշանակություն ունեցող որևէ տեղեկությունն իշխանություններին պարտավորեցնում է քննչական միջոցառումներ իրականացնել: Քայլերը, որոնք ողջամտորեն անհրաժեշտ է ձեռնարկել, կախված են կոնկրետ իրավիճակի հանգամանքներից: Դեպքից հետո անցած ժամանակահատվածը, իհարկե, կարևոր նշանակություն ունի վկաների գտնվելու վայրը պարզելու և վկաների կողմից դեպքի հանգամանքներն արժանահավատ կերպով ներկայացնելու ունակության առումով և որոշ դեպքերում անհրաժեշտ է պարզել աղբյուրի կամ նոր ապացույցի բովանդակության արժանահավատությունը:

Եվրոպական դատարանն ընդգծել է նաև, որ իշխանությունները պետք է հաշվի առնեն մեղադրանքի հեռանկարները, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքի կարևորությունը չի արդարացնում «կամա-ականա» հարուցված վարույթը, ոստիկանությունը պետք է իր պարտականություններն իրականացնի անձանց իրավունքների և ազատությունների հետ համատեղելի եղանակով: Ոստիկանությունը չի կարող քննադատության ենթարկվել անմեղության կանխավարկածին կշիռ տալու կամ անձին չձերբակալելու կամ նրա գույքը չառգրավելու համար, եթե այդ գործողություններն իրականացնելու համար կասկածի պահանջվող չափանիշները տվյալ ժամանակ առկա չեն եղել, կամ որ կատարված գործողությունները, փաստորեն, որոշակի արդյունք չէին տալու (այս կապակցությամբ տե՛ս նաև *Osman v. the United Kingdom*, գանգատ թիվ 87/1997/871/1083, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28, կետ 121):

Արդյունավետության, անկախության, արագության և բազմակողմանիության, տուժողի ընտանիքի անդամներին հասանելիության և բավարար հասարակական վերահսկողության պահանջների կիրառությունը կախված է գործի կոնկրետ հանգամանքներից, դրա վրա կարող է ազդեցություն ունենալ նաև դեպքից հետո որոշակի ժամանակահատված անցած լինելու հանգամանքը: Սակայն, եթե պնդումը կամ նոր ապացույցը նատմանշում է ապօրինի մահվան մեջ ոստիկանության կամ անվտանգության ծառայության ներգրավվածությունը, ապա քննություն կատարող մարմնի անկախության չափանիշն անփոփոխ է մնում (այս կապակցությամբ տե՛ս նաև Ramsahai and Others v. the Netherlands [GC], գանգատ թիվ 52391/99, 2007 թվականի մայիսի 15, կետեր 325, 333-341): Արագության չափանիշը հնարավոր է, որ անկախության չափանիշի նման անփոփոխ չմնա, քանի որ քննության այս փուլում, օրինակ, դեպքի տեղի անհապաղ զննություն կատարելու կամ անհապաղ վկաներին հարցաքննելու անհրաժեշտություն կարող է չլինել: Ինչ վերաբերում է ողջամիտ, բազմակողմանի քննություն կատարելուն, ապա այն ևս կարող է անփոփոխ մնալ՝ հաշվի առնելով, սակայն, այն բարդությունները, որոնք առկա են լինում քննության նման ուշ փուլերում:

Ի՞նչ չափանիշներով է առաջնորդվում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով քննության բազմակողմանիությունը և արդյունավետությունը գնահատելիս

Երգին ընդդեմ Թուրքիայի (Ergi v. Turkey, գանգատ թիվ 23818/94, 1998 թվականի հուլիսի 28, կետեր 82-85) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված կյանքի իրավունքից, ինչպես նաև դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն կոնվենցիայի 1-ին հոդվածով նախատեսված ընդհանուր պարտավորությունից («(...) իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն Կոնվենցիայի Բաժին 1-ում») բխում է, որ պետք է կատարվի արդյունավետ քննություն այն դեպքերում, երբ անձն սպանվել է պետության գործակալների կողմից ուժի կիրառման արդյունքում: Պետության վերոնշյալ պարտականության կատարման առումով որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե արդյոք սպանված անձի

ընտանիքի անդամների կամ որևէ այլ անձի կողմից պաշտոնապես բողոք ներկայացվել է, թե՛ ոչ:

Վերոնշյալ դատողությունների հիման վրա վերլուծելով Էրզի գործի հանգամանքները՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ սպանությունը պետության գործակալների կողմից կատարված լինելու վերաբերյալ տեղեկությունը ipso facto հանգեցնում է մահվան հանգամանքների կապակցությամբ արդյունավետ քննություն կատարելու պարտականությանը:

Յուրաքանչյուր գործով կատարված քննության արդյունավետությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ինքնուրույն գնահատման է ենթարկում՝ ելնելով տվյալ գործի հանգամանքներից: Էրզի գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ քննություն կատարելու պարտականություն ունեցող հանրային դատախազը հիմք է ընդունել ժանդարմերիայի զեկույցը, որի համաձայն՝ դիմողի քրոջ վրա կրակել են Քրդստանի աշխատանքային կուսակցության անդամները, և այդ կապակցությամբ որևէ այլ քննչական գործողություն չի կատարել: Հանրային դատախազի գնահատմամբ՝ ժանդարմերիայի զեկույցում առկա եզրահանգմանը հակասող որևէ հանգամանք սույն գործով չի նշվել, բացի դրանից, սպանվածի ընտանիքի անդամները կասկած չեն հայտնել անվտանգության ուժերի կողմից որևէ անօրինական գործողության կատարման վերաբերյալ: Դա էլ, իր հերթին, հանգեցրել է նրան, որ սպանվածի ընտանիքի անդամները, նրա համագյուղացիները և գյուղում կատարված գործողություններին մասնակցած զինվորները չեն հարցաքննվել: Բացի դրանից, հանրային դատախազի կողմից շեշտվել է այն հանգամանքը, որ վերոնշյալ զեկույցը կազմվել է ժանդարմերիայի ղեկավարի կողմից (վերջինս, սակայն, գյուղում տեղի ունեցած ընդհարմանը ներկա չէր եղել և նրա տեղեկության աղբյուրը համառոտ ռադիոհաղորդագրությունն էր), ինչպես նաև գործի նյութերում տեղեկություն չկար այն մասին, թե գյուղում կատարված գործողություններն արդյոք պատշաճ կերպով են իրականացվել:

Մեջբերված հանգամանքների վերլուծության արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ դիմողի քրոջ՝ Հավա Էրզի մահվան հանգամանքների կապակցությամբ Թուրքիայի իշխանություններն արդյունավետ քննություն չեն կատարել:

Մեկ այլ՝ Ղայան ընդդեմ Թուրքիայի (*Kaya v. Turkey*, գանգատ թիվ 158/1996/777/978, 1998 թվականի փետրվարի 19, կետ 89) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ որևէ փորձաքննություն չի իրականացվել սպանվածի ձեռքերի կամ հագուստի վրա վառողի հետքեր հայտնաբերելու նպատակով կամ քննություն չի կատարվել պարզելու համար, թե

ինչու միջոցառումներ չեն իրականացվել զենքի վրա մատնահետքեր հայտնաբերելու համար: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ նշված բացթողումները պետք է մանրամասն և լրջորեն քննարկվեն՝ նկատի ունենալով այն, որ դիակը հետագայում հանձնվել է գյուղացիներին, ուստի անհնարին է եղել որևէ այլ, ներառյալ մարմնում գտնված փամփուշտների հետազոտությունը: Հետազոտության նպատակով դեպքի վայրից վերցված իրեղեն ապացույցներ են հանդիսացել զենքը և զինամթերքը, որոնք իբրև օգտագործվել են սպանվածի կողմից: Ինչևէ, անկախ այն հանգամանքից, որ թեև այդ պահին դա կարևոր քննչական գործողություն էր, անհրաժեշտ է նշել, որ հանրային մեղադրողը որոշումը կայացրել է՝ չստանալով դատահրաձգաբանական փորձաքննության արդյունքները: Միայն դիահերձման արձանագրությունն է պարունակում նշում սպանվածի ստացած հրազենային վնասվածքների բնույթի, ծանրության աստիճանի և դիրքի վերաբերյալ: Ուստի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ այս արձանագրությունն ամբողջական տեղեկություն չի պարունակում կոնկրետ առանցքային հարցերի կապակցությամբ, մասնավորապես, բացակայում է սպանվածի մարմնում գտնված փամփուշտների իրական թվի վերաբերյալ տեղեկությունը, ինչպես նաև որևէ գնահատական չկա այդ փամփուշտների արձակման հեռավորության վերաբերյալ: Չի կարելի պնդել, որ մակերեսորեն կատարված դիահերձման և դրա արդյունքում հայտնաբերված երևույթների վերաբերյալ՝ արձանագրությունում արված նշումները կարող են դրվել արդյունավետ շարունակական նախնական քննության հիմքում կամ բավարարել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմաններում կատարված սպանության քննության նույնիսկ նվազագույն պահանջները, քանի որ բազմաթիվ կարևոր հարցեր մնացել են անպատասխան:

Սեկ այլ՝ Ռամսահայը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Ramsahai and Others v. Netherlands* [GC], գանգատ թիվ 53291/99, 2007 թվականի մայիսի 15, կետեր 329-330, 332, 338-340, 347-349, 353) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ոստիկանների ձեռքերից կրակոցի մնացուկի նմուշներ չվերցնելու, ոստիկան Բրոնսի ծառայողական զենքը և զինամթերքը փորձաքննության չենթարկելու, դեպքի տեսարանը չվերականգնելու և Մորավիա Ռամսահային գնդակով պատճառված վերքի պատշաճ լուսանկարի բացակայության փաստերի կապակցությամբ որևէ բացատրություն չի տրվել: Ավելին, ոստիկաններ Բրոնսը և Բալստրան դեպքից հետո չեն պահվել իրարից մեկուսի ու չեն հարցաքննվել գրեթե երեք օր: Չնայած, ինչպես արդեն նշվել է, չկա որևէ ապացույց առ այն, որ նրանք գաղտնի համաձայնության են եկել միմյանց կամ Ամստերդամի/Ամստելլանդի ոստիկանական ուժերի իրենց գործընկերների հետ,

այնուամենայնիվ, միայն այն փաստը, որ չեն ձեռնարկվել նման համաձայնության վտանգի նվազեցմանն ուղղված համապատասխան քայլեր, հանդիսանում է նախնական քննության պատշաճության ապահովման էական թերություն: Չետևաբար, տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում, ինչը դրսևորվել է նրանում, որ Մորավիա Ռամսահայի մահվան հանգամանքների քննությունը եղել է ոչ պատշաճ:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ չնայած ընդունելի է, որ մինչ անկախ քննիչների ժամանելը նախաքննությանը տեղական ոստիկանությանը չներգրավելը կարող էր հանգեցնել կարևոր ապացույցների կորստի կամ ոչնչացման, այնուամենայնիվ, Կառավարությունը չի մատնանշել որևէ կոնկրետ հանգամանք, որը սույն գործով հանգեցրել է տեղական ոստիկանական ուժերի անհապաղ գործելու անհրաժեշտության (բացառություն է հանդիսանում տեղանքի շրջափակումը): Ի լրումն դրա, ինչպես Արդարադատության նախարարը նշել է Պառլամենտին ուղղված իր գրության մեջ, Պետական քննչական գործակալությունը կարող է դեպքի վայրում հայտնվել ոչ ավելի, քան մեկուկես ժամվա ընթացքում: Այս լույսի ներքո, տասնհինգուկես ժամվա ուշացումն անընդունելի է: Ինչ վերաբերում է Պետական քննչական գործակալության ներգրավումից հետո Ամստերդամի/Ամստելլանդի ոստիկանական ուժերի կողմից նախաքննության իրականացմանը, ապա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ հետագայում գործակալության ներգրավումը բավարար չէր անկախության պահանջի կատարումն ապահովված համարելու համար: Ոստիկանական արձանագրությունների և քրեական գործի նյութերի բացահայտումը կամ հրապարակումը կարող էր կապված լինել նուրբ հարցերի հետ, և դրա հրապարակումը կարող էր նախադատելի դառնալ մասնավոր անձանց համար կամ այլ գործերով իրականացվող նախաքննություններով: Ուստի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի պարտադիր պահանջ չի կարող համարվել մերձավոր ազգականներին նախաքննության ընթացքին հետևել թույլատրելը, քանի դեռ այն չի ավարտվել: Չանրության և տուժողի հարազատների ներգրավումը կարող է ապահովվել վարույթի այլ փուլերում: Եվրոպական դատարանը գտել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը քննչական մարմիններին չի պարտավորեցնում նախաքննության ընթացքում բավարարել քննչական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ տուժողի հարազատների ցանկացած պահանջ: Եվրոպական դատարանը գտել է նաև, որ դիմողների համար նախաքննությամբ ձեռք բերված տեղեկությունների

մատչելիությունն ապահովվել է այն չափով, որ դա բավարար է եղել ոստիկան Բրոնսի դեմ հետապնդում չհարուցելու մասին որոշումը վիճարկելու նպատակով հարուցված վարույթին նրանց արդյունավետ մասնակցությունն ապահովելու համար: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով չի պահանջվում, որ մահվան ելքով գործի քննության բոլոր փուլերը լինեն հրապարակային, անհրաժեշտ է հետազոտել այն հանգամանքը, թե նախնական քննության կամ դրա արդյունքների հաշվետվության նկատմամբ գործնականորեն և տեսականորեն առկա է, արդյոք, հանրության բավականաչափ հետաքրքրություն, ինչը հնարավորություն կտա պարզել իշխանությունների կողմից իրավունքի գերակայության պահպանման նկատմամբ հասարակության վստահության առկայությունը և կանխել անօրինական գործողությունների կապակցությամբ գաղտնի համաձայնության կամ հանդուրժողականության ցանկացած դրսևորում: Այս կապակցությամբ պետք է ընդունել, որ հասարակության հետաքրքրության աստիճանը կարող է տարբերվել ըստ գործերի:

Մեկ այլ՝ ՄքՔանը և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (*McCann and others v. The United Kingdom*, գանգատ թիվ 18984/91, 1995 թվականի սեպտեմբերի 27, կետեր 157-158, 162-164) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողների պնդմամբ՝ պետությունը պարտավոր է ապահովել արդյունավետ *ex post facto* ընթացակարգ՝ պարզելու համար պետության գործակալների կողմից կատարված սպանության հանգամանքները: Նշված ընթացակարգը պետք է իրականացվի անկախ դատական վարույթի ձևով և պետք է ամբողջությամբ մատչելի լինի տուժողի հարազատների համար: Մինչդեռ, ըստ դիմողների, սույն գործով չի կատարվել անկախ ոստիկանական քննություն, չեն ապահովվել դեպքի տեղի հետ կապված ընթացակարգերը, ոչ բոլոր ականատես վկաներն են պարզվել և հարցաքննվել, որ Կորոներների դատարանի ատենակալները կազմված են եղել զինվորական ծառայության հետ սերտ կապերի մեջ գտնվող անձանցից, որ Կորոներների դատարանը չի բացահայտել ատենակալներին և թույլ չի տվել նրանց կազմից հեռացնել պետական մեղադրանքի ծառայողներին և այլն: Դիմողները փաստարկել են նաև, որ ճշմարտությունը բացահայտելուն ուղղված իրենց բոլոր ջանքերը սահմանափակված են եղել, քանի որ իրենց իրավական օգնություն չի տրամադրվել և իրենք ներկայացված են եղել երկու փաստաբանների կողմից, վկաների ցուցմունքները նախապես տրամադրվել են պետական մեղադրողին, ոստիկանների և զինվորների փաստաբաններին, սակայն իրենց փաստաբաններին չեն տրամադրվել (բացառություն են կազմել միայն դատահրաձգաբանական և դատաբժշկական

եզրակացությունները), բացի դրանից, իրենք անհրաժեշտ միջոցներ չեն ունեցել վարույթի ընթացիկ արձանագրությունների պատճեններն ստանալու համար:

Կառավարության պնդմամբ՝ քննությունն արդյունավետ և անկախ է եղել, ինչպես նաև ապահովվել է հասարակական վերահսկողության ընթացակարգը, ինչը, ըստ Կառավարության, գերազանցում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածից բխող դատավարական պահանջները:

Վերլուծելով դիմողների և Կառավարության վերոգրյալ փաստարկները՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ իր խնդիրը չէ որոշել, թե ինչ ձևով և ինչ պայմաններում պետք է կատարվի քննությունը, եվրոպական դատարանը բավարարվել է նրանով, որ հրապարակային քննություն է կատարվել, որի ընթացքում 79 վկա է հարցաքննվել: Այս քննությունը տևել է 19 օր և, ինչպես երևում է արձանագրությունից, դրա ընթացքում մանրամասն քննարկվել են սպանության հանգամանքները: Նշված քննությանը դիմողները ներկայացված են եղել փաստաբանների կողմից, ավելին, քննության արձանագրությունից, ինչպես նաև Կորոներների դատարանի կողմից ատենակալներին ուղղված խոսքից երևում է նաև, որ դիմողների անունից գործող փաստաբանները հնարավորություն են ունեցել հարցաքննել և խաչաձև հարցաքննել առանցքային վկաներին, այդ թվում՝ այն զինծառայողներին և ոստիկաններին, ովքեր ներգրավված են եղել հակահարկաբեկչական գործողությունների ծրագրման և իրականացման մեջ, փաստաբանները հնարավորություն են ունեցել նաև քննության ընթացքում ներկայացնել իրենց միջնորդությունները:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը չի գտել, որ դիմողների կողմից վկայակոչված թերությունները խոչընդոտել են սպանության հանգամանքների վերհանմանն ուղղված, պատշաճ ջանասիրությամբ, բազմակողմանի և անկողմնակալ քննության կատարմանը: Ուստի ՄքՔանի գործով եվրոպական դատարանը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում չի արձանագրել:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածում ամրագրված պոզիտիվ պարտականությունը ենթադրող է, արդյոք, արդյունավետ և անկախ դատական համակարգի առկայություն

Մաստրոմատեոն ընդդեմ Իտալիայի (*Mastromatteo v. Italy*, գանգատ թիվ 37703/97, 2002 թվականի հոկտեմբերի 24, կետ 89) գործով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի 1-ին նախադասության մեջ ամրագրված պոզիտիվ պարտականությունը ենթադրում է նաև, որ պետք է առկա լինի արդյունավետ և անկախ դատական համակարգ պարզելու համար սպանության հանգամանքները և պատժելու համար մեղավոր անձանց (այս կապակցությամբ տե՛ս նաև *Calvelli and Ciglio v. Italy [GC]*, գանգատ թիվ 32967/96, 2002 թվականի հունվարի 17, կետ 51):

Ի՞նչ հիմքեր ունի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով սահմանված դատավարական պարտականությունը

Սելմունին ընդդեմ Ֆրանսիայի (*Selmouni v. France*, գանգատ թիվ 25803/94, 1999 թվականի հուլիսի 28, կետեր 28, 87) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ այն դեպքերում, երբ անձը տարվում է ոստիկանություն առողջ, սակայն ազատ արձակվելուց հետո նրա մոտ վնասվածքներ են հայտնաբերվում, ապա պետությունը պարտավոր է համոզիչ բացատրություններ կայացնել այն մասին, թե ինչպես են այդ վնասվածքներն առաջացել: Պետության կողմից նման բացատրություն չներկայացնելը հանգեցնում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման: Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ քրեական գործով ներկայացված իր բողոքում և իրեն վարույթին որպես քաղաքացիական կողմ ներգրավելու մասին դիմումի մեջ պրն. Սելմունին բողոք է ներկայացրել ոստիկանության աշխատակիցների դեմ, և որ վերջիններիս մեղքի վերաբերյալ հարցը Ֆրանսիայի դատարանների, մասնավորապես, քրեական դատարանների

ընդդատությանն են վերաբերում: Անկախ ներպետական վարույթների արդյունքներից՝ ոստիկանության աշխատակիցների դատապարտումից կամ արդարացումից, պետությունը չի ազատվում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված պատասխանատվությունից, այն ամեն դեպքում պարտավոր է համոզիչ բացատրություն ներկայացնել այն մասին, թե ինչպես են առաջացել պրն. Սելմունիի վնասվածքները:

Մեկ այլ՝ Թոմասին Ֆրանսիայի (Tomas v. France, գանգատ թիվ 12850/87, 1992 թվականի օգոստոսի 27, կետ 113) գործով կայացված վճռում շեշտվել է ոստիկանությունում անազատության մեջ պահվող անձի խոցելի վիճակը: Սույն գործով հաստատված է համարվել, որ թեև պրն. Թոմասիի վնասվածքները համեմատաբար թեթև էին, այնուամենայնիվ, դրանք վկայել են ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժի կիրառման մասին և, հետևաբար, վերաբերմունքը երկուստեք անմարդկային և նվաստացնող է եղել:

Սույն կերպ, Ռիբիշչն ընդդեմ Ավստրիայի (Ribitsch v. Austria, գանգատ թիվ 18896/91, 1995 թվականի դեկտեմբերի 4, կետ 38) գործով կայացված վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը շեշտել է, որ ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժի կիրառման յուրաքանչյուր դեպք, որը, պայմանավորված նրա վարքագծով, խիստ անհրաժեշտ չի եղել, նվաստացնում է նրա մարդկային արժանապատվությունը և սկզբունքորեն խախտում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածով ամրագրված իրավունքը: Եվրոպական դատարանը կրկնել է, որ քննության պահանջները և հանցավորության դեմ պայքարի դժվարությունները չեն կարող հիմնավորել մարդու անձնական արժանապատվության պաշտպանության սահմանափակումները:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածում ամրագրված պոզիտիվ պարտականության խնդրին է վերաբերում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից Ա.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (A. v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 100/1997/884/1096, 1998 թվականի սեպտեմբերի 23, կետեր 14 և 22) գործով կայացված վճիռը, որում Եվրոպական դատարանը գտել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը և դրա հետ փոխկապակցված 3-րդ հոդվածը նշված կոնվենցիային մասնակից պետություններին պարտավորեցնում են միջոցներ ձեռնարկել ապահովելու համար, որպեսզի իրենց իրավագործության ներքո գտնվող անձինք պետության գործակալների կամ մասնավոր անձանց կողմից

չենթարկվեն խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի: Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ երեխաները և հասարակության այլ խոցելի անդամները հատկապես ենթակա են պետության պաշտպանությանը, որը պետք է դրսևորվի անձնական արժանապատվության նման լուրջ խախտման դեմ արդյունավետ կանխարգելման միջոցների կիրառմամբ: Այսպես, Ա.-ի գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ անգլիական իրավունքի համաձայն՝ երեխային բռնության ենթարկելու սպառնալիքի վերաբերյալ գործի դատական քննության ժամանակ դատախազն է պարտավոր ապացուցել, որ տրված սպառնալիքը երեխայի նկատմամբ կիրառված օրինական պատիժ չի եղել: Ծնողները և *in loco parentis* կարգավիճակն ունեցող այլ անձինք գտնվում են օրենքի պաշտպանության ներքոս, եթե նրանց կողմից երեխաների նկատմամբ կիրառված պատիժը ողջամիտ է եղել: «Ողջամտության» չափանիշն Անգլիայի դատարանները գնահատում են՝ ելնելով այն ֆիզիկական պատիժներից, որոնք տվյալ հասարակությունում առավելապես կիրառվում են երեխաների նկատմամբ: Մեջբերված իրավակարգավորման գնահատման արդյունքում՝ Եվրոպական դատարանը գտել է, որ այն չի ապահովում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին հակասող վերաբերմունքից կամ պատժից դիմողի պատշաճ պաշտպանությունը: Ուստի Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ վերոնշյալ պատշաճ պաշտպանության բացակայությունը հանգեցրել է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտման:

Մեկ այլ՝ Զ.-ն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (*Z. and Others v. the United Kingdom [GC]*, գանգատ թիվ 29392/95, 2001 թվականի մայիսի 10, կետեր 11-36, 40, 49, 73-75) գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը վերահաստատել է իր այն դիրքորոշումը, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածն ամրագրում է ժողովրդավարական հասարակության հիմնարար արժեքներից մեկը: Այն բացարձակ արտահայտություններով արգելում է խոշտանգումը կամ անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքը կամ պատիժը: Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը և դրա հետ փոխկապակցված 3-րդ հոդվածը նշված կոնվենցիային մասնակից պետություններին պարտավորեցնում են միջոցներ ձեռնարկել ապահովելու համար, որպեսզի իրենց իրավագործության ներքո գտնվող անձինք պետության գործակալների կամ մասնավոր անձանց կողմից չենթարկվեն խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող

վերաբերմունքի կամ պատժի: Վերոնշյալ միջոցները պետք է արդյունավետ պաշտպանություն ապահովեն, մասնավորապես, երեխաներին և հասարակության այլ խոցելի անդամներին և ներառեն ողջամիտ քայլեր՝ ուղղված իշխանությունների տեղեկացվածության ոլորտում գտնվող վատ վերաբերմունքի կանխմանը: Ձ.-ի և այլոց գործով Եվրոպական դատարանն անվիճելի է համարել այն, որ դիմող չորս երեխաների նկատմամբ դրսևորված անփութությունը և չարաշահումները «հաղթահարել են անմարդկային և նվաստացնող վերաբերմունքի շեմը»: Այս վերաբերմունքի մասին տեղեկացվել են տեղական իշխանությունները, որոնք օրենքով սահմանված կարգով պարտավոր էին պաշտպանել երեխաներին, այդ թվում նրանց՝ իրենց տնից հեռացնելու միջոցով: Փաստորեն, սույն գործով երեխաները չորսուկես տարի իրենց տանը «կյանքի սարսափելի փորձ են ձեռք բերել», ինչպես նրանց ապրումները բնութագրել է երեխաների հոգեբույժը:

Ընդունելով ընտանեկան կյանքը հարգելու և պահպանելու սկզբունքի առկայությունը և սոցիալական ծառայությունների կողմից դրան միջամտելու բարդությունը՝ Եվրոպական դատարանը, այնուամենայնիվ, գտել է, որ սույն գործով դիմող երեխաները չեն պաշտպանվել լուրջ, երկարատև անփութ վերաբերմունքից և չարաշահումներից:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը գտել է, որ Ձ.-ի և այլոց գործով թույլ է տրվել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

Ի՞նչ չափանիշներով է առաջնորդվում Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի իմաստով քննության բազմակողմանիությունը և արդյունավետությունը գնահատելիս

Աստենովը և այլոք ընդդեմ Բուլղարայի (Assenov and Others v. Bulgaria, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28, գանգատ թիվ 24760/94, կետեր 16, 26, 27, 94, 99, 102-106) գործով Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ այն դեպքերում, երբ անձը վիճարկելի հայց է ներկայացնում այն մասին, որ, ի խախտումն Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի, վատ վերաբերմունքի է ենթարկվել ուստիկանի կամ պետության այլ նման գործակալի կողմից, ապա վկայակոչված

հողվածը, նույն կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ընդհանուր պարտականության հետ մեկտեղ («(...) իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահով[ել] այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են (...) Կոնվենցիայ[ում]») ենթադրում են արդյունավետ պաշտոնական քննության առկայություն: Այս քննությունը որպես Սարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածից բխող պոզիտիվ պարտականություն պետք է հանգեցնի մեղավոր անձանց բացահայտմանն ու պատժելուն: Հակառակ պարագայում խոշտանգումների, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը, չնայած իր հիմնարար կարևորությանը, գործնականում անարդյունավետ կլինի, և առանձին դեպքերում պետության գործակալները կկարողանան խախտել իրենց տրամադրության տակ գտնվող անձանց իրավունքները և մնալ անպատիժ:

Մեջբերված ընդհանուր պահանջի լույսի ներքո վերլուծելով Ասսենովի գործով կատարված քննության հանգամանքները՝ Դատարանը բավարար չի գնահատել քննիչի այն եզրահանգումը, որ պրն. Ասսենովին վնասվածքներ է պատճառել նրա հայրը: Դատարանի այս գնահատականը հիմնված է այն փաստի վրա, որ գործով ձեռք չի բերվել որևէ ապացույց այն մասին, որ պրն. Ասսենովի հայրն այնչափ ուժգին է ծեծել նրան, որ այդ ծեծի հետևանքով նրա վրա կարող էին առաջանալ բժշկական եզրակացության մեջ նկարագրված կապտուկները: Բացի դրանից, Ասսենովի գործով հաստատված համարված միջադեպը տեղի էր ունեցել կանգառում, հանրության ներկայացուցիչների աչքի առջև, և ոստիկանության աշխատակիցների զեկույցի համաձայն՝ դա տեսել էին 15-20 գնչու (ռոմա) և ավտոբուսի 20 վարորդ, սակայն վերջիններս չեն հայտնաբերվել և հարցաքննվել միջադեպից անմիջապես հետո, երբ դեպքի վերաբերյալ նրանց հիշողությունները թարմ են եղել: Ավելին, հարցաքննվել է միայն մեկ անկախ վկա, ով ունակ չի եղել հիշել քննարկվող դեպքը:

Սարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ տարածաշրջանային զինվորական դատախազության, ինչպես նաև Գլխավոր զինվորական դատախազության գրասենյակների կողմից սույն գործով կատարված նախնական քննությունը ևս մակերեսային է եղել: Եվրոպական դատարանին հատկապես զարմացրել է այն հանգամանքը, որ Գլխավոր զինվորական դատախազության գրասենյակը, առանց որևէ ապացույց վկայակոչելու, եզրակացրել է, որ պրն. Ասսենովը ենթարկվող չի եղել, ավելին՝ Գլխավոր զինվորական դատախազության գրասենյակը որևէ կերպ չի բացատրել, թե ինչու է դրսևորվել այդ ենթադրյալ «չենթարկվելը», և սահմանափակվել է հետևյալ ձևակերպմամբ. «անգամ եթե անչափահասի մարմնին հարվածներ են հասցվել, ապա դա տեղի է ունեցել ոստիկանության կարգադրությանը չենթարկվելու հետևանքով»:

Մեջբերված հանգամանքների վերլուծության արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ նման ենթադրությունը հակասում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածից բխող այն սկզբունքին, որ ազատությունից զրկված անձի նկատմամբ ֆիզիկական ուժի կիրառումը, որը, ելնելով նրա վարքագծից, խիստ անհրաժեշտ չի եղել, հանդիսանում է այդ անձի իրավունքների խախտում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է նաև, որ 1993 թվականի հուլիս ամսին գլխավոր զինվորական դատախազության գրասենյակը ոստիկանության աշխատակիցների կողմից ենթադրաբար թույլ տրված խախտումների քննության համար անհրաժեշտ է համարել հարցաքննել անկախ վկաների: Սակայն երկու վկաների հարցաքննությունը, որոնցից մեկն անորոշ էր հիշում քննարկվող միջադեպը, եվրոպական դատարանի գնահատմամբ, չի կարող մինչ այդ թույլ տրված քննության թերությունների բավարար ուղղում համարվել:

Վերոգրյալի հիման վրա, ինչպես նաև հաշվի առնելով այն, որ ոստիկանների կողմից իրեն ծեծի ենթարկելու վերաբերյալ դիմողի վիճարկելի հայցի կապակցությամբ բազմակողմանի և արդյունավետ քննություն չի կատարվել, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ Ասսենովի գործով թույլ է տրվել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի խախտում:

Մեկ այլ՝ Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (M.C. v. Bulgaria, գանգատ թիվ 39272/98, 2003 թվականի դեկտեմբերի 4, կետեր 148-153) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ելնելով դիմողի բողոքի բնույթից և էությունից՝ այն պետք է քննության առնվի Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածների շրջանակներում: Դրա հետ մեկտեղ, եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ վկայակոչված հոդվածներից առաջինը՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածը, նույն կոնվենցիայի 1-ին հոդվածում ամրագրված՝ «(...) իրենց իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուրի համար ապահովում են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք սահմանված են սույն կոնվենցիայի Բաժին 1-ում» պետության պարտավորության հետ մեկտեղ կոնվենցիայի մասնակից պետություններին պարտավորեցնում է միջոցներ ձեռնարկել ապահովելու, որ իրենց իրավագործության ներքո գտնվող անձինք վատ վերաբերմունքի չենթարկվեն պաշտոնատար կամ մասնավոր անձանց կողմից:

Պետության վրա դրված վերոնշյալ պոզիտիվ պարտականությունները վերաբերելի են նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով նախատեսված՝ անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքին: Այս առումով եվրոպական դատարանը կարևորում է հատկապես այն դեպքերը, երբ վտանգի տակ են դրվում անձնական կյանքի էական կողմերը և հիմնարար արժեքները: Դատարանի գնահատմամբ՝ նման իրավիճակ կարող է առաջանալ բռնաբարությունների վերաբերյալ գործերի քննության ժամանակ:

Անդրադառնալով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին՝ Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ վերջինս ամրագրում է պաշտոնական քննություն կատարելու պոզիտիվ պարտականություն, որը չի կարող սահմանափակվել միայն պետության գործակալների կողմից դրսևորված վատ վերաբերմունքի դեպքերը քննելու պարտականությամբ:

Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ և 8-րդ հոդվածները բխում է բռնաբարությունների համար արդյունավետ պատիժ նախատեսելու և արդյունավետ քննություն իրականացնելու միջոցով այդ պատիժն իրագործելու՝ պետությունների պարտականությունը:

***Ի՞նչ հիմքեր ունի Մարդու իրավունքների և հիմնարար
ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական
կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով սահմանված դատավարական
պարտականությունը***

Կիպրոսն ընդդեմ Թուրքիայի (Cyprus v. Turkey, գանգատ թիվ 25781/94, 2001 թվականի մայիսի 10, կետ 147) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ անհիմն կալանքը Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով ամրագրված՝ ազատության և անձնական անձեռնմխելիության երաշխիքների ամբողջական ժխտում և այդ հոդվածի ամենախիստ խախտում է:

Անձի նկատմամբ ունեցած վերահսկողությունն իշխանություններից պարտավորեցնում է հաշվետու լինել նրա գտնվելու վայրի կապակցությամբ: Այդ պատճառով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը պահանջում է իշխանություններից արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկել անձի անհետացումը կանխելու համար, ինչպես նաև իրականացնել արագ և արդյունավետ քննություն, եթե վիճարկելի հայց կներկայացվի առ այն, որ անձը զրկվել է ազատությունից և դրանից հետո նրան չեն տեսել:

Նույն կերպ, Կուրտն ընդդեմ Թուրքիայի (Kurt v. Turkey, գանգատ թիվ 15/1997/799/1002, 1998 թվականի մայիսի 25, կետ 124) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը շեշտել է, որ չհաստատված կալանավորումը հանդիսանում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների ամբողջական ժխտում և այդ հոդվածի կոպիտ խախտում: Վերահսկողություն սահմանելով անձի նկատմամբ՝ իշխանությունները պարտավոր են հաշվետու լինել նրա գտնվելու վայրի մասին: Այս պատճառով, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածը պետք է դիտվի որպես անձի անհետանալու դեմ արդյունավետ միջոցներ ձեռնարկելու, ինչպես նաև արագ և արդյունավետ քննություն կատարելու երաշխիք, եթե առկա է վիճարկելի հայց առ այն, որ անձը զրկվել է ազատությունից և դրանից հետո նրան չեն տեսել:

***Ի՞նչ հիմքեր ունի Մարդու իրավունքների և հիմնարար
ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական
կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով սահմանված դատավարական
պարտականությունը***

Մեկ այլ՝ Օսմանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության (Osman v. the United Kingdom, գանգատ թիվ 87/1997/871/1083, 1998 թվականի հոկտեմբերի 28, կետեր 124-130) գործով դիմողները՝ տկն. Օսմանը և նրա որդին փաստարկել են, որ ոստիկանությունը միջոցներ չի ձեռնարկել վերջ դնելու համար իրենց ընտանիքի և գույքի դեմ ուղղված ոտնձգություններին, ինչպես նաև չի կանխել դիմողներից մեկի՝ տկն. Օսմանի որդուն մարմնական վնասվածք պատճառելը, ինչը հանգեցրել է

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտման:

Դիմողների պնդմամբ՝ իրենք չէին կարող քաղաքացիաիրավական կարգով բողոք ներկայացնել, քանի որ որևէ ապացույց չունեին իրենց դեմ կատարված ոտնձգությունների վերաբերյալ: Ապացույցների բացակայությունը դիմողները բացատրել էին այն հանգամանքով, որ վերոնշյալ ոտնձգությունների վերաբերյալ հաղորդումների կապակցությամբ ոստիկանության կողմից երևէ քննություն չէր կատարվել:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանում քննության ժամանակ դիմողները հայտնել են, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի հիմքով ներկայացված իրենց բողոքը վերաբերում է ոստիկանության կողմից տկն. Օսմանի որդու անձնական անվտանգությունը չապահովելուն: Ըստ նրանց՝ եթե ոստիկանությունը չէր կարող կանխատեսել տկն. Օսմանի անուսնու կյանքի համար վտանգ ներկայացնող հարձակումը, որի հետևանքով վերջինս մահացել էր, այնուամենայնիվ, տկն. Օսմանի որդուն մարմնական վնասվածք պատճառելը կանխատեսելի էր: Ուստի դիմողները փաստարկել են, որ մեջբերված պնդումը բավարար է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի իմաստով իշխանությունների պատասխանատվության հարցը բարձրացնելու համար:

Դիմողների փաստարկների կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով չի հիմնավորվել, որ ոստիկանությունը գիտեր կամ պետք է իմանար տկն. Օսմանի անուսնու կյանքին սպառնացող իրական և անմիջական վտանգի առկայության մասին, և որ նման պայմաններում նրանց վարքագիծն անհամապատասխան չի եղել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված կյանքի իրավունքը պաշտպանելու՝ իշխանությունների պարտականությունների: Դատարանը գտել է, որ նույն պատճառաբանությամբ ժխտվում է վերոնշյալ կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով ամրագրված պոզիտիվ պարտականության խախտման վերաբերյալ դիմողների փաստարկը:

Արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Օսմանի գործով իշխանությունները թույլ չեն տվել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով ամրագրված պոզիտիվ պարտականության խախտում:

Դատարանն իրավասու՞ է, արդյոք, մերժել պաշտպանության կողմի վկաների հարցաքննությունը

(ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի)

Պոպովն ընդդեմ Ռուսաստանի (Popov v. Russia, գանգատ թիվ 26853/04, 2006 թվականի հուլիսի 13, կետեր 38, 42, 184-185, 187, 188) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ներպետական դատարանում (Պրեդբրաժենսկի շրջանային դատարանում) սպանության մեջ մեղադրվող դիմողի մայրը և ընկերուհին հաստատել են նրա այլուրեքությունը: Մասնավորապես, դիմողի մայրը ցուցմունք է տվել այն մասին, որ 2001 թվականի սեպտեմբերի 26-ին դիմողը մինչև երեկո մնացել է տանը, նա նշել է, որ այդ հանգամանքը կարող է հաստատվել իրենց հարևան տկն. Ռ.-ի և տվյալ ժամանակահատվածում դիմողի մոր տանն աշխատանքներ իրականացնող ատաղձագործի՝ պրն. Խ.-ի կողմից: Օրիորդ Կ.-ն՝ դիմողի ընկերուհին, նշել է, որ 2001 թվականի սեպտեմբերի 26-ին երեկոյան ժամը 9-12-ը դիմողը զբոսնում էր իր և իր շան հետ: Տկն. Կ.-ն՝ դիմողի ընկերուհու մայրը, նշել է, որ 2001 թվականի սեպտեմբերի 26-ին գիշերը ժամը 1:30-ից 3:30-ն ընկած ժամանակահատվածում ինքը հեռախոսով բազմիցս զրուցել է դիմողի հետ, և նա տանն է եղել: Պրեդբրաժենսկի շրջանային դատարանը լսել է տկն. Պ.-ի, օրիորդ Կ.-ի և տկն. Կ.-ի ցուցմունքները, սակայն դրանք արժանահավատ չի համարել, քանի որ գտել է, որ վկաները, լինելով դիմողի մերձավորները, ցանկացել են օգնել նրան:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է նաև, որ սույն գործով նախնական քննության ընթացքում դիմողի պաշտպանը միջնորդել է որպես վկա հարցաքննել տկն. Ռ.-ին և պրն. Խ.-ին, ովքեր դիմողի մերձավորները չեն: 2002 թվականի հուլիսի 2-ին դատախազի տեղակալը բավարարել է վերոնշյալ անձանց որպես վկա հարցաքննելու վերաբերյալ պաշտպանի միջնորդությունը, սակայն ո՛չ տկն. Ռ.-ն, ո՛չ պրն. Խ.-ն նախաքննության ընթացքում չեն հարցաքննվել:

2003 թվականի փետրվարի 17-ին Պրեդբրաժենսկի շրջանային դատարանը բավարարել է տկն. Ռ.-ին դատարան կանչելու վերաբերյալ դիմողի պաշտպանի միջնորդությունը, սակայն նա այդպես էլ չի հարցաքննվել:

2003 թվականի սեպտեմբերի 8-ին դիմողի պաշտպանը կրկին միջնորդություն է ներկայացրել տկն. Ռ.-ին դատարան կանչելու և հարցաքննելու վերաբերյալ, որպեսզի վերջինս հաստատի դիմողի այլուրեքությունը և տեղեկություն տրամադրի նրա անձի վերաբերյալ: Դատախազն առարկել է այս միջնորդության դեմ այն հիմքով,

որ դիմողի անձի վերաբերյալ տեղեկությունը կտրամադրվի նրա մերձավորների կողմից: Պրեռբրաժենսկի շրջանային դատարանն առանց որևէ պատճառաբանության մերժել է պաշտպանի միջնորդությունը: Տկն. Ռ.-ն երբևէ չի հարցաքննվել դատարանում:

Մեջբերված փաստական տվյալների հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ մերժելով տկն. Ռ.-ի և պրն. Խ.-ի (ովքեր բարեկամներ չեն հանդիսացել) հարցաքննությունը՝ գործը քննող դատարանը չի անդրադարձել այն հարցին, որ նրանց ցուցմունքները կարող են կարևոր լինել գործի համար:

Դրա հետ մեկտեղ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ նշված վկաների ցուցմունքները գործին վերաբերելի են եղել: Վերաբերելիության առումով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի եզրահանգումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ տկն. Ռ.-ին և պրն. Խ.-ին հարցաքննելու հետ կապված՝ պաշտպանության կողմի նախորդ միջնորդություններն ինչպես նախաքննության, այնպես էլ դատաքննության ընթացքում բավարարվել են, իսկ դրանից բխում է, որ ներպետական իշխանությունները համաձայնել են, որ վերոնշյալ վկաների ցուցմունքները վերաբերելի են գործին:

Մեջբերված դատողությունների հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է՝ քանի որ դիմողի դատապարտումը հիմնված է եղել նրա դեմ տրված հակասական ցուցմունքների վրա, ներպետական դատարանների կողմից պաշտպանության վկաների հարցաքննությունը մերժելը՝ առանց վկայակոչելու նրանց ցուցմունքների վերաբերելիությունը, հանգեցրել է պաշտպանության իրավունքի սահմանափակման, ինչը համատեղելի չէ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքների հետ:

***Ո՞ր դեպքերում է թույլատրելի չբացահայտել անձի դեմ
ցուցմունք տված վկաների ինքնությունը***

*(ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային
իրավունքի)*

Դորսոնն ընդդեմ Նիդեռլանդների (Doorson v. Netherlands, գանգատ թիվ 20524/92, 1996 թվականի մարտի 26, կետեր 8-16, 18-21, 24-26, 34-36, 69-71) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հաստատված է համարել այն, որ 1987 թվականի օգոստոսին Նիդեռլանդների քրեական հետապնդման մարմինները

որոշում էին կայացրել Անստերդամում միջոցառումներ իրականացնել թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության հետևանքով առաջացած անհանգստությունները վերացնելու ուղղությամբ: Այդ նպատակով ոստիկանությունը հավաքել էր թմրամիջոցների իրացման մեջ կասկածվող անձանց լուսանկարները և դրանք ցույց էր տվել մոտավորապես 150 թմրամուլի՝ նրանցից ցուցմունքներ ստանալու համար: Սակայն թմրամուլներից շատերը համաձայն էին ցուցմունք տալ միայն այն դեպքում, եթե նրանց անձը չբացահայտվի և թմրամիջոցների իրացմամբ զբաղվող անձինք չհիմանան, թե ով է իրենց դեմ ցուցմունք տվել: Թմրամուլների կողմից առաջադրված այս պահանջը հիմնված էր այն հանգամանքի վրա, որ 1986 թվականին իրականացված նմանատիպ գործողությունների ժամանակ ոստիկանությունում ցուցմունք տված թմրամուլները բռնության էին ենթարկվել թմրամիջոցների իրացմամբ զբաղվող անձանց կողմից:

1987 թվականի սեպտեմբերին ոստիկանությունը մի անձից տեղեկություն է ստացել այն մասին, որ դիմողը ներգրավված է թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության մեջ: Այդ անձի ինքնությունը չբացահայտելու նպատակով նրան տրվել է GH.021/87 համարը: Դիմողի լուսանկարը, որը ներկայացվել էր վերոնշյալ անձի ճանաչմանը, արվել էր 1985 թվականին և որ դիմողը ձերբակալվելուց հետո հաստատել էր, որ այն իր նկարն է: Թիվ GH.021/87 անձից բացի լուսանկարով դիմողին ճանաչել են մի քանի այլ թմրամուլներ ևս: Վերջիններից մի քանիսի ինքնությունը չբացահայտելու նպատակով նրանց տրվել են Y.05, Y.06, Y.13, Y.14, Y.15 և Y.16. համարները: Դիմողին ճանաչած թմրամուլներից երկուսի ինքնությունն է միայն բացահայտվել:

Դիմողը ձերբակալվել է 1988 թվականի ապրիլի 12-ին: Գործով սկսված նախնական դատական քննության (*gerechtelijk vooronderzoek*) ընթացքում դիմողի պաշտպանը խնդրել է հարցաքննել այն վկաներին, որոնց ցուցմունքները վկայակոչված են դիմողի գործով կազմված ոստիկանության զեկույցում: Քննիչ-դատավորը (*rechter-commissaris*) կարգադրել է ոստիկանությանն իր մոտ բերել պաշտպանի կողմից նշված վկաներին: Պաշտպանը տեղեկացվել է քննիչ-դատավորի այս կարգադրության մասին և հրավիրվել է վերոնշյալ վկաներին հարցաքննելու, սակայն նրան այդպես էլ չի հաջողվել հարցաքննել այդ վկաներին:

1988 թվականի հուլիսի 19-ին դիմողի գործն ուղարկվել է Անստերդամի տարածաշրջանային դատարան (*arrondissementsrechtbank*): Դիմողի պաշտպանը խնդրել է դատարանին գործն ուղարկել քննիչ-դատավորին՝ վեց անանուն (ինքնությունը չբացահայտված) և երկու ինքնությունը բացահայտված վկաներին հարցաքննելու նպատակով: Անանուն վկաներին հարցաքննելու մասով տարածաշրջանային դատարանը մերժել է պաշտպանի խնդրանքը, սակայն

բավարարել է ինքնությունը բացահայտված վկաների հարցաքննության վերաբերյալ պաշտպանի խնդրանքը: Սակայն հարցաքննությունն այդպես էլ չի իրականացվել:

1988 թվականի հոկտեմբերի 4-ին պաշտպանը կրկին նույն խնդրանքն է ներկայացրել: Տարածաշրջանային դատարանը նույն որոշումն է կայացրել: Ինքնությունը բացահայտված վկաներից մեկը՝ Ն.-ն, ներկայացել է, մյուսը՝ ոչ:

Վկա Ն.-ն հարցաքննվել է ինչպես պաշտպանի, այնպես էլ մեղադրողի կողմից: Հարցաքննության ընթացքում վկան ասել է, որ այն անձը, ում նա ճանաչել էր նկարով, իրեն հերոին է տվել այն ժամանակ, երբ ինքը հիվանդ է եղել:

Տարածաշրջանային դատարանում դիմողի պաշտպանը քննադատական վերլուծության է ենթարկել անանուն վկաների կողմից տրված ցուցմունքները: Նա նշել է, որ հարգելի պատճառներ չկան նրանց ինքնությունը չբացահայտելու համար, քանի որ դիմողը երբևէ բռնություն չի գործադրել:

1988 թվականի դեկտեմբերի 13-ին տարածաշրջանային դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության մեջ: Դատարանը հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ նա նախկինում դատապարտված է եղել նմանատիպ հանցագործությունների համար:

Դիմողը բողոք է ներկայացրել Ամստերդամի վերաքննիչ դատարան (gerechtshof):

Վերաքննիչ դատարանը որոշել է ճշտել վկաների անանունությունը պահպանելու անհրաժեշտությունը և գործն ուղարկել է քննիչ-դատավորին: Վերաքննիչ դատարանը խնդրել է քննիչ-դատավորին պաշտպանի ներկայությամբ հարցաքննել վկաներին և նրան հնարավորություն տալ նաև հարցեր տալու վերջիններիս:

1990 թվականի փետրվարի 14-ին քննիչ-դատավորը դիմողի պաշտպանի ներկայությամբ լսել է վկաներ Կ.15-ին և Կ.16-ին: Պաշտպանին հնարավորություն է տրվել հարցեր տալու վկաներին, սակայն նրանց ինքնության վերաբերյալ պաշտպանին տեղեկություն չի տրվել: Երկու վկաներն էլ ցանկություն են հայտնել չբացահայտել իրենց ինքնությունը և չներկայանալ դատարան: 1990 թվականի մարտի 20-ին քննիչ-դատավորը զեկույց է կազմել, որում արձանագրել է վկաներ Կ.05, Կ.06, Կ.13 և Կ.14-ի վերաբերյալ ոստիկանությունից ստացված տեղեկությունը: Ջեկույցում նշված էր նաև, որ վկա Կ.06-ն օտարերկրացի է և աքսորվել է Նիդեռլանդներից, Կ.13-ի գտնվելու վայրն անհայտ է, իսկ Կ.05-ին և Կ.14-ին քննիչ-դատավորի մոտ բերելու փորձերն անհաջողությամբ են ավարտվել: Նույն օրը քննիչ-դատավորը գործը վերադարձրել է Վերաքննիչ դատարան:

1990 թվականի դեկտեմբերի 6-ին Վերաքննիչ դատարանը բեկանել է տարածաշրջանային դատարանի դատավճիռը: Վերաքննիչ դատարանը դիմողին

մեղավոր է ճանաչել հերոհինի և կոկաինի՝ չթուլատրված վաճառքի մեջ: Ի թիվս այլ ապացույցների՝ Վերաքննիչ դատարանը հիմնվել է քննիչ-դատավորի մոտ վկաներ Y.15-ի և Y.16-ի ցուցմունքների վրա:

Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը դիմողը բողոքարկել է Գերագույն դատարան (Hoge Raad): Դիմողի բողոքը Գերագույն դատարանի կողմից մերժվել է 1992 թվականի մարտի 24-ին:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սույն գործով արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան չի բացառում նախնական քննության ընթացքում անանուն աղբյուրների կողմից տրված տեղեկությունների վրա հիմնվելու հնարավորությունը: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, նման աղբյուրներից ստացված տեղեկությունների հիման վրա անձին դատապարտելը կարող է առանձին դեպքերում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով խնդիրներ առաջացնել: Իրավամբ, 6-րդ հոդվածը չի նախատեսում ցուցմունք տվող վկաների և տուժողների շահերը հաշվի առնելու պարտականություն: Սակայն նրանց կյանքը, ազատությունը և անվտանգությունը կարող են առաջնահերթ դառնալ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի իմաստով, իսկ դա ենթադրում է, որ Պետությունները պարտավոր են այնպես կազմակերպել իրենց քրեական դատավարությունը, որպեսզի անհարկի չվտանգվեն վերոնշյալ անձանց շահերը: Բացի դրանից, արդար դատական քննության սկզբունքները որոշակի դեպքերում պահանջում են, որպեսզի պաշտպանության կողմի շահերը հավասարակշռվեն ցուցմունք տալու համար հրավիրված վկաների և տուժողների շահերով:

Ուստի, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ թեև, ինչպես նշել է դիմողը, որևէ ենթադրություն չկա առ այն, որ վկաների՝ Y.15-ի և Y.16-ի վրա դիմողի կողմից երբևէ ազդեցություն չի գործադրվել, նրանց անանունությունը պահպանելու վերաբերյալ որոշումն ինքնին չի կարող դիտվել որպես անհիմն: Ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ, ինչպես նշել են ներպետական դատարանները և չի վիճարկվել դիմողի կողմից, թմրամիջոցների ապօրինի իրացմամբ զբաղվող անձինք հաճախ են անօրինական ազդեցություն գործել կամ փաստացի բռնություն կիրառել իրենց դեմ ցուցմունք տված անձանց նկատմամբ:

Արդյունքում՝ Դատարանը եզրահանգել է, որ ընդհանուր առմամբ առկա է եղել Y.15-ի և Y.16-ի անանունությունը պահպանելու հիմնավոր պատճառ:

Մեկ այլ՝ Կրասնիկին ընդդեմ Չեխիայի Հանրապետության (Krasniki v. Czech Republic, գանգատ թիվ 51277/99, 2006 թվականի փետրվարի 28, կետեր 9-13, 21-22,

24-26, 28, 33-35, 37-38, 40-41, 81-83) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ 1997 թվականի ապրիլի 24-ին դիմողը մեղադրվել է թմրամիջոցներ ու թունավոր նյութեր ապօրինի պատրաստելու և պահելու մեջ: Նույն օրն առաջին անգամ հարցաքննվել է վկան, ում տրվել է «Յանա Խարվատովա» կեղծանունը, ում ոստիկանությունը հայտնաբերել է դիմողի հանցավոր գործունեության քննության ընթացքում:

Վերոնշյալ վկայի հարցաքննության արձանագրության կապակցությամբ դիմողը նշել է, որ այն հանդիսանում է ոչ թե վկայի կողմից ստորագրված ցուցմունք, այլ պաշտոնական զեկույց (Оџедով знзнам), որը հետագայում կազմվել և ստորագրվել է ոստիկանի կողմից: Ըստ դիմողի՝ այդ զեկույցից պարզ չէ, թե արդյոք «Յանա Խարվատովան» հարցաքննության ենթարկվել է կամ արդյոք այն կազմվել է նախքան դիմողին մեղադրանք առաջադրելը կամ դրանից հետո: Նա պնդել է, որ նման զեկույցը չի կարող որպես ապացույց օգտագործվել իրեն մեղադրելու համար:

Սույն գործով նախնական քննության ընթացքում դիմողը չի ընդունել իր մեղքը՝ նշելով, որ կախվածություն ունի հերոինից և իր մոտ հայտնաբերված թմրամիջոցները միայն իր անձնական օգտագործման համար են եղել:

«Յանա Խարվատովան» և մեկ այլ վկա, ով օգտագործում էր «Յան Նովոտնի» կեղծանունը, 1997 թվականի հուլիսի 11-ին հարցաքննվել են Տեփլիսի շրջանային քննչական գրասենյակի կողմից (okresով Оџад выџетџовноով): Հարցաքննությանը մասնակցել է նաև դիմողի պաշտպանը: Ի պատասխան վերջինիս այն հարցին, թե ինչու «Յանա Խարվատովան» չի ցանկանում բացահայտել իր ինքնությունը, վկան պատասխանել է, որ թմրամիջոցների համար գումար է պարտք: Ի պատասխան քննիչի այն հարցին, թե արդյոք այն մարդը, ում նա փող է պարտք, երբևէ բռնություն կիրառել է նրա նկատմամբ կամ ծեծել է նրան՝ վկան դրական պատասխան է տվել և նշել, որ դա մի քանի անգամ է տեղի ունեցել:

1997 թվականի նոյեմբերի 18-ին դիմողի գործն սկսել է քննվել շրջանային դատարանում: Դատական նիստի արձանագրությունից երևում է, որ նախագահող դատավորը լսել է «Յան Նովոտնիին» դատարանի դահլիճից և դիմողի ու նրա պաշտպանի տեսադաշտից դուրս: Վերջիններս, սակայն, կարող էին վկային հարցեր տալ նախագահող դատավորի միջոցով: Մեկ այլ դատական նիստի ընթացքում, որը տեղի էր ունեցել 1997 թվականի դեկտեմբերի 9-ին, քննությունը իրականացնող մարմինները հեռախոսով զեկույցել են, որ «Յանա Խարվատովային» հնարավոր չի եղել գտնել: Այդ պատճառով դատական քննությունը հետաձգվել է մինչև 1998 թվականի հունվարի 14-ը, սակայն այդ ժամանակ ևս հնարավոր չի եղել ապահովել վկայի ներկայությունը: Ուստի ընթերցվել է այդ գործով նախնական քննության ընթացքում նրա տված ցուցմունքը:

Նույն օրը կայացված դատավճռով դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել թմրամիջոցներ ու թունավոր նյութեր ապօրինի պատրաստելու և պահելու մեջ: Իր դատավճռի հիմքում դատարանը դրել է բացառապես երկու անանուն վկաների ցուցմունքները: Դատարանը նշել է, որ վերոնշյալ վկաների ինքնությունը չի բացահայտվել ելնելով քննարկվող հանցագործության ծանրությունից և հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վկաները վախեցել են ցուցմունք տալ դատարանում:

Շրջանային դատարանի դատական ակտը բողոքարկվել է դիմողի կողմից: Իր բողոքում նա նշել է, որ որևէ հանցանք չի կատարել, և որ իր մոտ հայտնաբերված հերոինն իր անձնական օգտագործման համար է եղել: Նա նաև նշել է, որ Շրջանային դատարանը չպետք է հիմնվեր անանուն վկաների ցուցմունքների վրա, որոնք օգտագործվել էին ի վնաս իրեն:

1998 թվականի մարտի 9-ին Ուստի մադ Լաբենի տարածաշրջանային դատարանը (*krajský soud*) մերժել է դիմողի բողոքը: Նա նշել է, որ երկու անանուն վկաներն էլ հարցաքննվել են նախնական քննության ընթացքում, և որ շրջանային դատարանը հիմք է ընդունել «Յանա Խարվատովայի»՝ սույն գործով նախնական քննության ընթացքում տրված ցուցմունքը, քանի որ նրա գտնվելու վայրը հնարավոր չի եղել պարզել: Շրջանային դատարանն արձանագրել է, որ, ելնելով կատարված հանցագործության բնույթից, վկաները թմրամուլներ կամ թմրամիջոց գործածող անձինք են եղել, ովքեր «առավել խոցելի են»:

1998 թվականի մայիսի 6-ին դիմողը սահմանադրական բողոք է ներկայացրել (*Ostavná stížnost*)՝ վիճարկելով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետով երաշխավորված իր իրավունքների խախտումը: Նա նշել է, որ որևէ իրավական հիմք չի եղել անանուն վկաների ցուցմունքները հիմք ընդունելու համար, և որ իշխանությունները դրանով պաշտպանության կողմին ակնհայտորեն ոչ շահավետ վիճակի մեջ են դրել՝ խախտելով ուժերի հավասարության սկզբունքը: Նա վիճարկել է, որ իր դատապարտումը հիմնված է եղել բացառապես անանուն վկաների ցուցմունքների վրա:

1999 թվականի մարտի 3-ին Սահմանադրական դատարանը (*Stavni soud*) մերժել է դիմողի բողոքը:

2005 թվականի ապրիլի 18-ին Արդարադատության նախարարը հօգուտ դիմողի բողոք է ներկայացրել (*stížnost pro porušení zkoná*)՝ վկայակոչելով օրենքի խախտման փաստը, որը, սակայն, Գերագույն դատարանի (*Nejvyšší soud*) 2005 թվականի մայիսի 31-ի որոշմամբ մերժվել է: Գերագույն դատարանը համաձայնել է Սահմանադրական դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշմանը:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշված գործով գտել է, որ նախնական

քննությունն իրականացնող մարմինը հաշվի է առել թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությամբ զբաղվող անձանց շրջապատը, ովքեր, ինչպես Կառավարությունն էր նշել, հաճախ սպառնացել և իրական բռնություն են կիրառել թմրամուլների և իրենց դեմ ցուցմունք տվող անձանց նկատմամբ: Վերջիններս, այդպիսով, կարող էին վախենալ թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությամբ զբաղվող անձանց բռնություններից և անձնապես վնասվելու վտանգի տակ գտնվել: Սակայն 1997 թվականի հուլիսի 11-ի՝ վկաների հարցաքննության կամ դատական նիստի արձանագրությունից չի երևում, թե ինչպես են նախնական քննությունն իրականացնող անձը և գործը քննող դատավորը գնահատել վկաների անհանգստությունը ոստիկանության կողմից դիմողի հետ առերես հարցաքննվելիս կամ այն ժամանակ, երբ «Յան Նովոտնին» հարցաքննվում էր դատարանում: Նման կերպ չի վարվել նաև շրջանային դատարանը, երբ քննել է վկաների անանունության անհրաժեշտության լրջության և հիմնավորվածության հարցը և որոշում է կայացրել օգտագործել դիմողի դեմ ներկայացված ապացույցները և դրանցում ներառել անանուն վկաների տված ցուցմունքները: Այս կապակցությամբ, հղում կատարելով Արդարադատության նախարարության կողմից օրենքի խախտման հիմքով ի շահ դիմողի բերված բողոքի հիմքերին՝ Կառավարության կողմից ներկայացված հակառակ փաստերը Դատարանին չեն համոզում: Այս հանգամանքների լույսի ներքո, Դատարանը չի կարող բավարարվել նրանով, որ վկաների անանունության պահպանման հետ կապված շահը կարող է արդարացնել դիմողի իրավունքների՝ նման կերպով սահմանափակումը (տե՛ս mutatis mutandis, Visser v. the Netherlands, գանգատ թիվ 26668/95, կետ 48, 2002 թվականի փետրվարի 14):

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով ի՞նչ դրսևորումներ ունի իր դեմ ցուցմունք տված վկաներին հարցաքննելու կամ, այլ կերպ ասած, խաչաձև հարցաքննություն իրականացնելու՝ անձի իրավունքը

Լուդին ընդդեմ Շվեյցարիայի (Ledi v. Switzerland, գանգատ թիվ 12433/86, 1992 թվականի հունիսի 15, կետեր 8-10, 12-13, 15-18, 19, 21-23, 47-50) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ 1983 թվականին դիմողը Գերմանիայում մեղադրվել է թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության մեջ: 1983 թվականի նոյեմբերի 30-ին Ստուգարտի տարածաշրջանային դատարանի 16-րդ քրեական պալատը մի շարք դատավարական խնդիրների, այդ թվում՝ գերմանացի

գաղտնի գործակալի միջամտության պատճառով որոշել է դադարեցնել գործով վարույթը: Հանրային դատախազի գրասենյակի բողոքի հիման վրա Դաշնային դատարանը (Bundesgerichtshof) 1984 թվականի մայիսի 23-ին վերացրել է Ստուգարտի տարածաշրջանային դատարանի որոշումը: Դատարանն անորոշ ժամանակով հետաձգել է գործի քննությունը՝ պատճառաբանելով, որ դիմողը և նրա հանցակիցը վերադարձել են Շվեյցարիա:

Նախքան այդ՝ 1984 թվականի մարտի 15-ին Գերմանիայի ոստիկանությունը տեղեկացրել է Բեռնի երկրամասի (կանտոնի) ոստիկանությանն այն մասին, որ դիմողը խնդրել է իր հայրենակցին իրեն տալ 200.000 շվեյցարական ֆրանկ մոտավորապես 5կգ կոկաին գնելու համար: Վերոնշյալ գործարքի մասին առավել շատ տեղեկություն ստանալու նպատակով Լաֆրենի շրջանային դատարանի (Amtsgericht) քննիչ-դատավորը նախնական քննություն է սկսել: Վերաքննիչ դատարանի մեղադրանքի պալատը (Obergericht) թույլատրել է վերահսկել դիմողի հեռախոսային խոսակցությունները: Ի լրումն՝ Լաֆրենի ոստիկանությունը և թմրամիջոցների հատուկ բաժինը որոշել են, որ Բեռնի երկրամասային (կանտոնալ) ոստիկանության ոստիկանը թոնի ծածկանվան տակ հանդես գա որպես կոկաինի հավանական գնորդ:

Դիմողը մի քանի անգամ հանդիպել է թոնիին՝ չիմանալով նրա իրական ինքնությունը: Դիմողը ձերբակալվել է 1984 թվականի օգոստոսի 1-ին և մեղադրվել թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառության մեջ: Թոնիի զեկույցի համաձայն՝ պրն. Լուդին խոստացել է 200.000 շվեյցարական ֆրանկով իրեն վաճառել 2կգ կոկաին:

Նախնական քննության արդյունքում՝ Բեռնի ոստիկանությունը 1984 թվականի հոկտեմբերի 25-ին դիմողին մեղադրանք է առաջադրել:

1985 թվականի հունիսի 4-ին Լաֆրենի շրջանային դատարանը դիմողին մեղավոր է ճանաչել թմրամիջոցների մասին դաշնային օրենքով նախատեսված յոթ հանցագործությունների մեջ: Դրանցից երկուսի մասով դիմողը բողոք է բերել:

1985 թվականի հոկտեմբերի 24-ին Բեռնի վերաքննիչ դատարանը (Առաջին պալատ) անփոփոխ է թողել 1985 թվականի հունիսի 4-ի դատավճիռը: Այնպես, ինչպես Լաֆրենի շրջանային դատարանը, Վերաքննիչ դատարանը ևս չի հարցաքննել գաղտնի գործակալին՝ թոնիին:

Դրանից հետո պրն. Լուդին հանրային իրավունքի հիմքով՝ բողոք, ինչպես նաև ուժը կորցրած ճանաչելու պահանջ է ներկայացրել Դաշնային դատարան (Bundesgericht): 1986 թվականի ապրիլի 8-ին Դաշնային դատարանը մերժել է հանրային իրավունքի հիմքով ներկայացված բողոքը: Հակառակ դրան, նույն օրը կայացված դատավճռով Դաշնային դատարանի վճռաբեկ բաժանմունքը բավարարել է ուժը կորցրած ճանաչելու վերաբերյալ պահանջը: Վճռաբեկ բաժանմունքը գտել է,

որ Լաֆրենի շրջանային դատարանը, դատապարտելով դիմողին, բավարար ուշադրություն չի դարձրել գաղտնի գործակալի վարքագծին, իսկ Բեռնի վերաքննիչ դատարանն ուշադրություն չի դարձրել Գերմանիայում դիմողի դեմ հարուցված քրեական վարույթի արդյունքներին, ինչպես նաև այն հանգամանքին, որ նա քրեական անցյալ չունի: Գործն ուղարկվել է Բեռնի վերաքննիչ դատարան:

1987 թվականի փետրվարի 19-ին Բեռնի վերաքննիչ դատարանի Առաջին պալատը կրճատել է դիմողի ազատագրկման ժամկետը և կարգադրել է շարունակել նրա ամբուլատոր բուժումը: Իր որոշման հիմքում դատարանը դրել է Թոնիի միջամտությունը հաշվի առնելու վերաբերյալ իր մոտեցումը, ինչպես նաև հոգեբուժական եզրակացությունը, որի համաձայն՝ հանցանք կատարելու ժամանակ դիմողը գտնվել է կոկաինի ազդեցության տակ և սահմանափակ մեղսունակ է եղել:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների գնահատման արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ Շվեյցարիայի դատարանները որոշում չեն կայացրել բացառապես Թոնիի գրավոր զեկույցի հիման վրա, պարզապես այն դերակատարություն է ունեցել դիմողի դատապարտմանը հանգեցրած փաստերի վերհանման համար: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայուն նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ բոլոր ապացույցները պետք է ներկայացվեն մեղադրյալի ներկայությամբ հրապարակային դատաքննության ընթացքում՝ նպատակ ունենալով ապահովել հակափաստարկների առկայությունը: Այս սկզբունքից թույլատրվում են որոշակի բացառություններ, որոնք, սակայն, չպետք է խախտեն պաշտպանության կողմի իրավունքները: Որպես կանոն, 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետը և նույն հոդվածի 1-ին մասը սահմանում են որպեսզի մեղադրյալին տրվի պատշաճ և համապատասխան հնարավորություն հարցաքննելու իր դեմ ցուցմունք տված վկային կամ այն ժամանակ, երբ վերջինս ցուցմունք է տալիս, կամ դատավարության ավելի ուշ փուլերում: Սույն գործով Լաֆրենի շրջանային դատարանը և Բեռնի վերաքննիչ դատարանը հրաժարվել են գաղտնի գործակալ Թոնիին հարցաքննել որպես վկա՝ պատճառաբանելով, որ նրա անանունությունը պետք է պահպանվի: Այս կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, սակայն, որ ի տարբերություն, օրինակ, Կոստովսկին ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Kostovski v. the Netherlands*) և Վիդիխտն ընդդեմ Ավստրիայի (*Windisch v. Austria*) գործերով կայացված վճիռների, որոնցում դատապարտումները հիմնված են եղել անանուն վկաների ցուցմունքների վրա, սույն գործով քննարկվող անձը ուստիկան է: Ավելին, դիմողը ճանաչել է այդ ուստիկանին (իհարկե, ոչ նրա իրական ինքնությունը), քանի որ մի քանի անգամ հանդիպել է նրան: Սակայն, դրա հետ մեկտեղ, ո՛չ քննիչ-դատավորը, ո՛չ գործը քննող դատարանները չեն կարողացել կամ չեն ցանկացել առերեսում անել Թոնիի և դիմողի

միջև, բացի դրանից ո՛չ պրն. Լուդին, ո՛չ նրա պաշտպանը դատավարության ոչ մի փուլում հնարավորություն չեն ունեցել հարցաքննել Թոնիին և կասկածի տակ դնել նրա զեկույցի արժանահավատությունը: Չնայած դա հնարավոր էր այնպես անել, որ հաշվի առնվեին ոստիկանության լեզիտիմ շահերը և պահպանվեր նրա գործակալի անանունությունը: Հակիրճ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ պաշտպանության կողմի իրավունքներն այն աստիճան են սահմանափակվել, որ դիմողին արդար դատական քննություն չի տրամադրվել: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետի և դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

Սեյլ ալ՝ Դորսոնն ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Doorson v. Netherlands*, գանգաստ թիվ 20524/92, 1996 թվականի մարտի 26, կետեր 73-76) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, հիմք ընդունելով Դորսոնի գործով վերն արդեն ներկայացված փաստական հանգամանքները, անդրադարձել է նաև վկաների խաչաձև հարցաքննության խնդրին և արձանագրել, որ Դորսոնի գործով անանուն վկաները վերաքննիչ փուլում պաշտպանի ներկայությամբ հարցաքննվել են քննիչ-դատավորի կողմից, ով իրազեկ է եղել նրանց ինքնությանը, թեև պաշտպանության կողմը դրա մասին տեղյակ չի եղել: 1990 թվականի նոյեմբերի 19-ին կազմված՝ իր դատողությունների վերաբերյալ պաշտոնական արձանագրության մեջ քննիչ-դատավորը նշել է այն հանգամանքները, որոնց հիման վրա վերաքննիչ դատարանը կարող էր եզրակացություններ անել նրանց ցուցմունքների արժանահավատության վերաբերյալ: Պաշտպանը ոչ միայն ներկա է գտնվել, այլ նաև նրան հնարավորություն է ընձեռվել պաշտպանության կողմի համար հետաքրքրություն ներկայացնող ցանկացած հարց տալ վկաներին՝ բացառությամբ այն հարցերի, որոնք կարող էին հանգեցնել նրանց ինքնության բացահայտմանը, և նշված բոլոր հարցերին պատասխան է տրվել: Թեև դիմողի համար շատ ցանկալի կարող է լինել վկաների հարցաքննությանը ներկա գտնվելը, սակայն Դատարանը, կշռադատելով, գտնում է, որ Անստերդամի վերաքննիչ դատարանը պետք է հաշվի առներ այն, որ վկաների անվտանգության ապահովումն այս առումով գերակշռել է դիմողի շահերը: Առավել հաճախ Կոնվենցիան՝ ելնելով 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետից, չի բացառում մեղադրյալի և նրա պաշտպանի նույնացումը: Ի լրումն դրա, թեև, որպես կանոն, ցանկալի է, որ վկաներն անձամբ ճանաչեն ծանր հանցագործության մեջ մեղադրվող անձին, եթե որևէ կասկած կա նրա ինքնության առումով, սակայն պետք է նշել, որ սույն գործով Y.15-ը և Y.16-ը ճանաչել են դիմողին լուսանկարով, ինչը նա անձամբ հաստատել է, որ իրեն նման է, դրանից բացի, երկուսն էլ նկարագրել են նրա արտաքինը և հագուստը: Վերոգրյալ դատողություններից բխում է, որ սույն

վարույթում, որն իրականացվել է դատական իշխանության ներկայացուցիչների կողմից Y.15 և Y.16 վկաներից ցուցմունքներ ստանալու համար, «հավասարակշռող» հանգամանքները պետք է դիտվեն բավարար՝ պաշտպանության կողմին անանուն վկաների ցուցմունքները վիճարկելու իրավասություն ընձեռելու և վերջիններիս ցուցմունքների արժանահավատության նկատմամբ կասկած հարուցելու առումով, ինչը նա իրականացրել է դռնբաց դատական նիստում, ի թիվս այլնի, ուշադրության արժանացնելով այն փաստը, որ երկուսն էլ թմրամոլ են: Վերջապես, անհրաժեշտ է կրկնել, որ անգամ այն ժամանակ, երբ «հավասարակշռող» վարույթները բավարար են վերացնելու համար այն խոչընդոտները, որոնց պայմաններում պաշտպանության կողմը գործել է, դատապարտումը չպետք է բացառապես կամ վճռորոշ կերպով հիմնված լինի անանուն ցուցմունքների վրա: Դա, սակայն, առկա չէ սույն գործով. ակնհայտ է, որ ազգային դատարանը մեղքի վերաբերյալ իր դատողությունը բացառապես կամ որոշիչ կերպով հիմնավորել է Y.15-ի և Y.16-ի ցուցմունքներով: Բացի դրանից, վկաներից ցուցմունքներ ստանալն այն պայմաններում, որոնցում պաշտպանության կողմի իրավունքները չեն կարող ապահովվել Կոնվենցիայով սովորաբար պահանջվող չափով, պետք է իրականացվի չափազանց զգուշորեն: Դատարանը բավարարված է նրանով, որ նշվածն իրականացվել է դիմողի դատապարտմանը հանգեցրած քրեական վարույթներով, քանի որ վերաքննիչ դատարանի դատավճռի պատճառաբանական մասում արտացոլված է, որ Y.15-ի և Y.16-ի ցուցմունքները գնահատվել են «անհրաժեշտ նրբանկատորեն և զգուշությամբ»:

Սեյլ այլ՝ Վան Մեխելենը և այլոք ընդդեմ Նիդեռլանդների (Van Mechelen and Others v. Netherlands, գանգատներ թիվ 21363/93, 21364/93, 21427/93 և 2056/93, 1997 թվականի ապրիլի 23, կետեր 13-16, 24, 26-27, 59-62) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողներին և ևս մեկ անձի, ում անունը Ամանդուս Պրուլիյմբուն էր, մեղադրանք է առաջադրվել սպանության փորձի և բռնություն գործադրելու սպառնալիքով կատարված գողության համար: Նշված անձանց վերաբերյալ գործն ուղարկվել է ս-Յերտոգենբոխի տարածաշրջանային դատարան (arrondissementsrechtbank): Գործի ուսումնասիրությունից երևում է, որ առաջադրված մեղադրանքն ի թիվս այլ ապացույցները հիմնավորված էին ինքնությունը չբացահայտված ոստիկանների ցուցմունքներով: 1989 թվականի հունիսի 2-ի միջանկյալ դատական ակտով տարածաշրջանային դատարանը որոշել է, որ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք ոստիկանները, որոնց ինքնությունը չի բացահայտվել, քննություն իրականացնելու իրավասություն (opsporingsbevoegdheid) ունեին: Այդ նպատակով տարածաշրջանային դատարանը գործն ուղարկել է քննիչ-դատավորին (rechter-

commissaris): Քննիչ-դատավորը պարզել է, որ ոստիկանները, փաստորեն, ունեցել են քննություն իրականացնելու իրավասություն: Ամբաստանյալներից մեկի պաշտպանը վիճարկել է, որ ոստիկանները, ում ինքնությունը չի բացահայտվել, փաստորեն անանուն վկաներ են և նրանց ցուցմունքներն այլ օժանդակ ապացույցների բացակայության պայմաններում չեն կարող դրվել դիմողներին առաջադրված մեղադրանքի հիմքում: Տարածաշրջանային դատարանը մերժել է պաշտպանի փաստարկը՝ նշելով, քանի տվյալ ոստիկանները քննություն իրականացնելու իրավասություն են ունեցել, նրանց ցուցմունքների ապացուցողական նշանակության վրա նրանց անանունությունը որևէ ազդեցություն չի ունեցել: Տարածաշրջանային դատարանը դիմողներին մեղավոր է ճանաչել սպանության փորձի և բռնություն գործադրելու սպառնալիքով կատարված գողության մեջ: Դիմողների մեղքը հիմնավորվել է անանուն ոստիկանների կողմից նախքան գործի դատական քննությունը տրված ցուցմունքներով՝ առանց հաշվի առնելու այն հանգամանքը, որ նրանցից ոչ մեկը չի հարցաքննվել ո՛չ Տարածաշրջանային դատարանում, ո՛չ քննիչ դատավորի կողմից:

Դիմողները բողոք են ներկայացրել ս-Յերտոգենբոխի վերաքննիչ դատարան (gerechtshof): Վերաքննիչ դատարանում 1990 թվականի մայիսի 2-ին տեղի ունեցած դատական քննության ժամանակ դիմողների պաշտպանները խնդրել են հարցաքննել անանուն վկաներին: Վերաքննիչ դատարանը գործն ուղարկել է քննիչ-դատավորին՝ պարզելու համար այն հարցը, թե ինչ առարկություններ ունեն ոստիկանության աշխատակիցները՝ կապված անանունությունը վերացնելու հետ: Բացի դրանից, գործը քննիչ-դատավորի մոտ ուղարկելը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ հարցաքննության ենթակա անձանց թիվն այնպիսին էր, որ հարմար չէր նրանց հարցաքննել հրապարակային դատաքննության ընթացքում: Հարցաքննության ենթակա անձանց թվում կային տասնմեկ անանուն ոստիկաններ (նրանք դատարանին և պաշտպանության կողմին ներկայանում էին իրենց համարներով): Բոլոր անանուն վկաները ոստիկաններ էին, ովքեր քննություն իրականացնելու իրավասություն ունեին: Նրանք քննիչ-դատավորի կողմից հարցաքննվել են հետևյալ կերպ. քննիչ-դատավորը, վկաները և դատական նիստերի քարտուղարը միասին գտնվել են մի սենյակում, ամբաստանյալները, նրանց պաշտպանները և դատախազը՝ մեկ այլ սենյակում: Ամբաստանյալները, նրանց պաշտպանները և դատախազը կարող էին կապի միջոցով լսել բոլոր վկաներին ուղղված հարցերը և այդ հարցերին նրանց տված պատասխանները: Վկաների ցուցմունքները քննիչ-դատավորը կրկնել է, իսկ դատական նիստերի քարտուղարը դրանք արձանագրել է:

1990 թվականի նոյեմբերի 19-ին քննիչ-դատավորը զեկույց է կազմել և ներկայացրել Վերաքննիչ դատարան:

1991 թվականի փետրվարի 4-ին Վերաքննիչ դատարանը դիմողներին մեղավոր է ճանաչել սպանության փորձի և բռնություն գործադրելու սպառնալիքով կատարված գողության մեջ: Պրն Ամանդուս Պրուլիյմբուսն արդարացվել է:

Դիմողների կողմից օրենքի հիման վրա ներկայացված բողոքը (cassatie) Գերագույն դատարանի (Hoge Raad) 1992 թվականի հունիսի 9-ի դատավճռով մերժվել է:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է՝ քանի որ սույն գործով ցուցմունք տվող ոստիկանության աշխատակիցները քննիչ-դատավորի հետ մեկտեղ գտնվել են այլ սենյակում, որից մեղադրյալները և անգամ նրանց փաստաբանները հեռացվել են, բոլոր շփումները եղել են ձայնային կապի միջոցով, ապա պաշտպանությունն այսպիսով ոչ միայն անտեղյակ է եղել ոստիկանության կողմից ներկայացված վկաների ինքնությանը, այլ նաև նրանց չի թույլատրվել գնահատել նրանց վարքագիծն անմիջական հարցաքննության ժամանակ և այդպիսով պարզել նրանց վստահելիությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը չի բավարարվել այն բացատրությամբ, թե ինչու է անհրաժեշտ եղել նման ծայրահեղ կերպով սահմանափակել մեղադրյալների՝ իրենց դեմ ուղղված ցուցմունքներն իրենց ներկայությամբ տալու իրավունքը, կամ ինչու նվազ հեռահար միջոցներ չեն կիրառվել:

Այլ տեղեկության բացակայության պայմաններում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը չի կարող գտնել, որ ոստիկանության օպերատիվ շահերի ապահովման անհրաժեշտությունը բավարար հիմնավորում է: Դատարանը համոզված չէ նաև, որ Վերաքննիչ դատարանը բավարար ջանասիրություն է ցուցաբերել գնահատելու ոստիկանների և նրանց ընտանիքների դեմ իրականացված ճնշումները դրանց կիրառման ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանի դատավճռից չի երևում, որ այն փորձել է պարզել այն հարցը, թե դիմողները գտնվել են, արդյոք, այն վիճակում, որ նման սպառնալիքներ անեն կամ դրդեն այլոց անել դա հօգուտ իրենց:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ իրավամբ, անանուն ոստիկանները հարցաքննվել են քննիչ-դատավորի կողմից, ով անձամբ հավաստել է նրանց ինքնությունը և շատ մանրամասն պաշտոնական զեկույց է ներկայացրել իր կողմից հայտնաբերված հանգամանքների վերաբերյալ, իր կարծիքն է հայտնել նրանց վստահելիության և արժանահավատության կապակցությամբ, ինչպես նաև նրանց անանուն մնալու պատճառների մասին: Սակայն այս միջոցները չեն կարող դիտվել որպես պատշաճ փոխարինում վկաներին պաշտպանության կողմի ներկայությամբ հարցաքննելու և այդպիսով վերջիններիս հնարավորություն

տալու ինքնուրույն գնահատել նրանց վարքագիծն ու նրանց ցուցմունքների արժանահավատությունը:

Արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ չի կարելի ասել, որ այն սահմանափակումները, որոնց պայմաններում պաշտպանության կողմը գործել է, հավասարակշռվել են վերոնշյալ ընթացակարգերով:

Սեկ այլ՝ Ֆերանտելին և Սանտանգելոն ընդդեմ Իտալիայի (Ferrantelli and Santangelo v. Italy, գանգատ թիվ 19874/92, 1996 թվականի օգոստոսի 7, կետեր 51-53) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետում վկայակոչված երաշխիքները նույն հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված՝ արդար դատական քննության իրավունքի առանձնահատուկ հայեցակետերն են: Բացի դրանից, բոլոր ապացույցները, որպես կանոն, պետք է ներկայացվեն ամբաստանյալին հրապարակային դատական քննության ընթացքում՝ նպատակ ունենալով ապահովել վերջինիս կողմից դրանց հակափաստարկելու հնարավորությունը: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, նախնական քննության փուլում ձեռք բերված ցուցմունքների կիրառումն ինքնին անհամատեղելի չէ 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետի և նույն հոդվածի 1-ին մասի հետ, որոնք սահմանում են, որ պաշտպանության կողմի իրավունքները պետք է պահպանվեն: Որպես կանոն, այս իրավունքներից բխում է, որ մեղադրյալին պետք է տրվի համապատասխան և պատշաճ հնարավորություն վիճարկելու իր դեմ ցուցմունք տվող վկայի խոսքերը և հարցաքննելու նրան կամ այն ժամանակ, երբ վերջինս ցուցմունք է տալիս, կամ դատավարության ավելի ուշ փուլերում:

Վերոշարադրյալ դատողությունների հիման վրա՝ Ֆերանտելիի և Սանտանգելոյի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ դատական իշխանությունները բոլոր մեղադրյալների միջև առերեսում չեն իրականացրել, թեև դա նախընտրելի էր: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, Վերաքննիչ դատարանը մանրամասն հետազոտել է մեղադրանքի կողմի վկաների ցուցմունքները և գտել, որ դիմողների մեղքը հիմնավորվում է ոչ միայն նշված վկաների ցուցմունքներով, այլ նաև դրանք հաստատող մի շարք այլ ապացույցներով:

Վերոգրյալից Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը եզրակացրել է, որ սույն գործով տեղի չի ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և նույն հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետի խախտում:

Սեկ այլ՝ Լուկան ընդդեմ Իտալիայի (Luca v. Italy, գանգատ թիվ 33354/96, 2001 թվականի փետրվարի 27, կետեր 40-45) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական

դատարանն արձանագրել է, որ որոշակի հանգամանքներում կարող է անհրաժեշտ լինել վկայակոչել նախնական քննության փուլում տրված գրավոր ցուցմունքները (մասնավորապես այն, որ վկան հրաժարվում է հրապարակավ կրկնել իր ցուցմունքը՝ երկյուղելով իր անվտանգության համար, ինչը մաֆիանման կազմակերպությունների դեմ հարուցված գործերով այդքան էլ հազվադեպ հանդիպող երևույթ չէ): Եթե մեղադրյալին տրվել է համապատասխան և պատշաճ հնարավորություն վիճարկել այդ ցուցմունքը կամ այն տալու պահին, կամ ավելի ուշ, ապա դրա ընդունումն ինքնին չի կարող դիտվել 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 3-րդ մասի (d) կետին հակասող: Դրա արդյունքում հնարավոր է լինում պարզել, թե դատապարտումն արդյոք միայն կամ որոշիչ չափով հիմնված է այն անձի ցուցմունքների վրա, ում մեղադրյալը հնարավորություն չի ունեցել հարցաքննել կամ նախնական, կամ դատական քննության ընթացքում, և արդյոք պաշտպանության կողմի իրավունքները խախտվել են 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքների հետ անհամատեղելի ձևով: Այդ կապակցությամբ, այն փաստը, որ ցուցմունքները տրվել են հանցակցի, ինչպես դա սույն գործով էր, կամ վկայի կողմից, որևէ նշանակություն չունի: Այսպիսով, եթե ցուցմունքը կարող է որպես նյութական հիմք ծառայել դատապարտման համար, ապա, անկախ այն բանից, թե տրվել է ուղղակի իմաստով վկայի, թե՝ հանցակցի կողմից, այն հանդիսանում է մեղադրական ապացույց, որի վրա տարածվում են Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 3-րդ մասի (d) կետով նախատեսված երաշխիքները:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, սակայն, Լուկայի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողը դատապարտվել է բացառապես մեկ վկայի կողմից դատարանում տրված ցուցմունքների հիման վրա և ո՛չ դիմողին, ո՛չ նրա փաստաբանին վարույթի որևէ փուլում հնարավորություն չի տրվել հարցաքննել այդ վկային:

Նշված հանգամանքը հաշվի առնելով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ դիմողին չի տրվել համապատասխան և պատշաճ հնարավորություն վիճարկելու այն ցուցմունքները, որոնցով հիմնավորվել է իր դատապարտումը: Յետևաբար, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով դիմողին արդար դատական քննություն չի տրամադրվել:

Սեկ այլ՝ Պ.Ս.-ն ընդդեմ Գերմանիայի (P.S. v. Germany, գանգատ թիվ 33900/96, 2001 թվականի դեկտեմբերի 20, կետեր 26-31) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դատավարության ոչ մի փուլում Ս.-ն՝ ութ տարեկան աղջիկը, չի հարցաքննվել դատավորի կողմից և ոչ էլ դիմողին է

հնարավորություն տրվել ուղղակի հարցաքննության միջոցով գնահատել այս վկայի վարքագիծը և այդպիսով ստուգել նրա ցուցմունքների արժանահավատությունը:

Մասնավորապես, Առաջին ատյանի (Շրջանային) դատարանն իր՝ 1994 թվականի հունվարի 10-ի որոշման մեջ հիմնվել է Ս.-ի մոր խոսքերի վրա, ով ցուցմունք էր տվել դեպքի կապակցությամբ իր դստեր վերաբերմունքի և 1993 թվականի ապրիլի 29-ին նրա դրսևորած վարքագծի, ինչպես նաև ընդհանուր առմամբ նրա բնավորության վերաբերյալ, և այն ոստիկանի կապակցությամբ, ով հարցաքննել էր աղջկան 1993 թվականի ապրիլին՝ հանցագործությունից կարճ ժամանակ անց: Շրջանային դատարանը որոշել էր չլսել Ս.-ին, քանի որ, ըստ նրա մայրիկի, նա ճնշվում է այդ դեպքի մասին հիշելիս և նրան լուրջ տառապանք կպատճառվի, եթե հիշեցվի այդ մասին: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ Շրջանային դատարանի կողմից իր՝ 1994 թվականի հունվարի 10-ի դատավճռում տրված պատճառաբանությունը, որը կապված է Ս.-ի հարցաքննության և փորձագետի կարծիքն ստանալու վերաբերյալ դիմողի խնդրանքի մերժման հետ, բավականին անորոշ է և ենթադրական և, հետևաբար, չի կարող հիմնավորված լինել: Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ ութամյա աղջկա տված ցուցմունքը հանդիսացել է քննարկվող հանցագործության վերաբերյալ միակ ուղղակի ապացույցը, և ներպետական դատարանները դիմողի մեղքի վերաբերյալ իրենց տեսակետների հիմքում որպես վճռորոշ հանգամանք դրել են հենց այդ ապացույցը: Ուստի Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ նման հանգամանքներում այս ապացույցի օգտագործումը պաշտպանության կողմի իրավունքների վրա այնպիսի սահմանափակումներ է դրել, որ չի կարելի ասել, որ դիմողի նկատմամբ արդար դատական քննություն է իրականացվել:

Սեկ այլ՝ Բիրուտիսը և այլոք ընդդեմ Լիտվայի (*Birutis and Others v. Lithuania*, գանգատներ թիվ 47698/99 և 48115/99, 2002 թվականի մարտի 28, կետեր 31, 32, 34, 35) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողներից մեկը դատապարտվել է բացառապես անանուն վկայի ցուցմունքի հիման վրա: Այս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանը գտել է՝ քանի որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան արգելում է, որ դատապարտումը հիմնված լինի միայն անանուն վկայի ցուցմունքի վրա, ուստի վերոնշյալ դիմողի պաշտպանության և արդար դատական քննության իրավունքն այս առումով խախտվել է:

Մյուս երկու դիմողների կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ նրանց դատապարտումը բացառապես կամ առավելապես հիմնված չի եղել անանուն վկաների ցուցմունքի վրա: Դրա հետ մեկտեղ, գործը

քննող դատարանի կողմից հաշվի առնված անանուն ցուցմունքների թիվը վկայում է այն մասին, որ դրանք եղել են այն հանգամանքների շարքում, որոնց վրա հիմնված է եղել վերոնշյալ երկու դիմողների դատապարտումը:

Բիրուտիսի գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է նաև, որ թեև ներպետական դատարաններին օրենքով թույլատրված էր սեփական նախաձեռնությամբ քննել այն եղանակը և հանգամանքները, որոնցում անանուն ցուցմունքները ձեռք էին բերվել, սակայն դատարանները բավարարվել էին միայն քննություն իրականացնող մարմինների կողմից արձանագրված անանուն ցուցմունքները դատարանում ընթերցելով:

Արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ նման հանգամանքներում երկու դիմողների պաշտպանության իրավունքի սահմանափակումները չեն հավասարակշռվել ներպետական դատական իշխանությունների կողմից պահպանված ընթացակարգերով: Դատարանների կողմից անանուն վկաներին չհարցաքննելը և անանուն ցուցմունքների ձեռքբերման ժամանակ եղանակներն ու հանգամանքները չհետազոտելն անընդունելի է՝ ելնելով վերոնշյալ երկու դիմողների պաշտպանության և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 3-րդ մասի (d) կետով երաշխավորված արդար դատական քննության իրավունքի ապահովման տեսանկյունից: Հետևաբար, այս կապակցությամբ տեղի է ունեցել նշված հոդվածի խախտում:

Սեկ այլ՝ Ս.Ն.-ն ընդդեմ Շվեյցարիայի (S.N. v. Sweden, գանգատ թիվ 34209/96, 2002 թվականի հուլիսի 2, կետեր 9-20, 52-54) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ 1995 թվականի փետրվարին Բորգհոլմի Սոցիալական խորհուրդ է դիմել դպրոցի մի ուսուցիչ՝ ասելով, որ կասկածներ ունի առ այն, որ իր աշակերտներից մեկը՝ տասնամյա մի տղա դիմողի կողմից սեռական բռնության է ենթարկվել: 1995 թվականի ապրիլի 7-ին տղան հարցաքննվել է ոստիկանության կողմից, և հարցաքննությունը տեսագրվել է:

1995 թվականի մայիսի 10-ին դիմողը հարցաքննվել է ոստիկանության և հանրային մեղադրողի կողմից: Նախքան հարցաքննությունը՝ դիմողը տեղեկացվել է իր դեմ առկա կասկածի վերաբերյալ: Հետագայում, դիմողի պաշտպանը խնդրել է տուժողին՝ տասնամյա տղային կրկին հարցաքննել: Պաշտպանի խնդրանքի հիման վրա տղան կրկին հարցաքննվել է: Հարցաքննությունը տեղի է ունեցել նրա տանը, ծնողների ներկայությամբ: Գործի նյութերից երևում է, որ տղայի փաստաբանը, ով հարցաքննության մասին չէր տեղեկացվել, առարկել է, որ հարցաքննությանը ներկա գտնվի կողմերից միայն մեկը, այն է՝ միայն դիմողի պաշտպանը: Գտնելով, որ հարցաքննության տեղափոխումը ողջամիտ չէ, քանի որ ոստիկանության

աշխատակիցն արդեն ներկայացել էր, իսկ տղան հարցաքննությանը մասնակցելու համար բաց էր թողել դպրոցի դասերը, դիմողի պաշտպանը համաձայնել է հարցաքննությունն իր բացակայությամբ: Ոստիկանության աշխատակիցը և դիմողի պաշտպանը, սակայն, քննարկել են, թե գործի որ հանգամանքների վերաբերյալ պետք է հարցաքննություն կատարվի: Տղայի հարցաքննությունը ձայնագրվել է, դիմողի պաշտպանը լսել է ձայնագրությունը, և նրան տրամադրվել է նաև դրա վերծանումը: Գտնելով, որ իր կողմից բարձրացված հարցերին պատասխան է տրվել՝ դիմողի պաշտպանն այլևս նոր հարցաքննություն չի պահանջել:

1995 թվականի սեպտեմբերի 29-ին դիմողին մեղադրանք է առաջադրվել երեխայի նկատմամբ սեռական գործողություններ կատարելու համար (sexuellt umgänge med barn): Կալմարի շրջանային դատարանը (tingsrätten) գործը լսել է 1995 թվականի հոկտեմբերի 31-ին: Դիմողն իր մեղքը չի ընդունել: Դատարանում դիտվել և լսվել են տղայի հարցաքննության տեսագրությունը և ձայնագրությունը, ինչպես նաև տղայի մոր և դպրոցի ուսուցչի ցուցմունքները: Որևէ խնդրանք չի ներկայացվել՝ կապված տղային դատարանում հարցաքննելու հետ:

Շրջանային դատարանի՝ 1995 թվականի նոյեմբերի 14-ի դատավճռով դիմողը մեղավոր է ճանաչվել:

Նշված դատավճիռը բողոքարկվել է Գոտայի վերաքննիչ դատարան (Göta hovrätt): Դիմողի խնդրանքով նրա պաշտպանը փոխվել է, սակայն նոր պաշտպանը ևս չի միջնորդել դատարանում տղային հարցաքննելու վերաբերյալ: Վերաքննիչ դատարանի 1996 թվականի մայիսի 6-ի դատավճռով ևս դիմողը մեղավոր է ճանաչվել:

Դիմողը բողոք է ներկայացրել Գերագույն դատարան: Վկայակոչելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 3-րդ մասի (d) կետը՝ նա նշել է, որ իր պաշտպանին հնարավորություն չի տրվել հարցեր տալ տուժողին՝ տասնամյա տղային: 1996 թվականի հունիսի 26-ին Գերագույն դատարանը մերժել է դիմողի բողոքը:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների վերլուծության արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ չի կարելի ասել, թե մերժվել է դիմողին Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետով նախատեսված նրա իրավունքի տրամադրումն այն հիմքով, որ նա չի կարողացել հետազոտել տասնամյա տղայի կողմից տրված ցուցմունքն առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարանում՝ գործի քննության ժամանակ:

Անդրադառնալով սեռական հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով հարուցված քրեական դատավարության առանձնահատկություններին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ այս դրույթները չեն կարող մեկնաբանվել որպես պահանջ այն մասին, որ բոլոր ատյաններում պետք է իրականացվեն ուղղակի, խաչաձև կամ այլ հարցաքննություններ դիմողի կամ նրա պաշտպանի կողմից:

Եվրոպական դատարանը գտել է, որ այն հանգամանքը, որ ոստիկանությունում իրականացված առաջին հարցաքննության տեսագրությունը ցուցադրվել է դատական քննության և վերաքննիչ վարույթի ընթացքում և երկրորդ հարցաքննության արձանագրությունն ընթերցվել է Շրջանային դատարանում, իսկ այդ հարցաքննության ձայնագրությունը լսվել է Վերաքննիչ դատարանում, պետք է դիտվի բավարար՝ դիմողին տղայի ցուցմունքները և դրանց արժանահավատությունը քրեական դատավարության ընթացքում վիճարկելու հնարավորություն տալու տեսանկյունից:

Վերոնշյալ հանգամանքներից ելնելով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բավարարված է այն առումով, որ տղայի ցուցմունքների գնահատմանն անհրաժեշտ ուշադրություն է դարձվել: Ուստի Եվրոպական դատարանը գտել է, որ դիմողի դեմ հարուցված քրեական վարույթը՝ ամբողջությամբ վերցրած, չի կարող դիտվել անարդար և, հետևաբար, տեղի չի ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 3-րդ մասի (d) կետի խախտում:

Սեկ այլ՝ Հուլիի Գանեսն ընդդեմ Թուրքիայի (Hulki Gunes v. Turkey, գանգատ թիվ 28490/95, 2003 թվականի հունիսի 19, կետեր 48, 50-51, 92, 95-96) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ նախնական քննության ընթացքում, երբ իրականացվել է դիմողի առերեսումը և ձեռք է բերվել նրա ինքնախոստովանական ցուցմունքը, դիմողը պաշտպան չի ունեցել: Նման հանգամանքներում հատկապես կարևոր էր, որպեսզի մեղադրանքի կողմի վկաները հարցաքննվեին գործը քննող դատարանի կողմից, քանի որ միայն դատարանը կարող էր արդյունավետ կերպով գնահատել վերջիններիս վարքագիծը և դեպքերի վերաբերյալ նրանց մոտեցման արժանահավատությունը:

Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքին, թե արդյոք դիմողը կամ նրա պաշտպանը կարող էին դատարաններին դիմել՝ կոնկրետ վկաների հարցաքննությանը մասնակցելու և դիմողի հետ նրանց առերեսումն իրականացնելու կապակցությամբ, ապա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ թեև դիմողը բազմիցս և հստակ կերպով խնդրել է դատարանին առերեսում կատարել իր և կոնկրետ վկայի միջև, գործի նյութերից չի երևում, որ դատարանը ձեռնարկել է

անհրաժեշտ քայլեր կոնկրետ վկայի հարցաքննությունն ապահովելու կամ նրան դատարան բերելու ուղղությամբ:

Համենայնդեպս, քանի որ կոնկրետ վկան չի ներկայացել գործը քննող դատարան, ուստի դատավորները չեն կարողացել գնահատել նրանց վարքագիծը հարցաքննության ընթացքում և, հետևաբար, ձևավորել իրենց անձնական կարծիքը նրանց ցուցմունքների արժանահավատության վերաբերյալ:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ վկայի հետ առերեսում չիրականացնելու և վերջինիս հարցաքննելու հնարավորություն չունենալու պայմաններում, հատկապես հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ վկայի ցուցմունքները դիմողի դատապարտման հիմքում են դրվել, հանգեցրել է դիմողի արդար դատական քննության իրավունքի խախտման:

Հուլիի Գանեսի գործի առանձնահատկությունը կայանում է նաև նրանում, որ արդար դատաքննության իրավունքի խախտման փաստն արձանագրելիս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հաշվի չի առել անգամ այն հանգամանքը, որ դիմողը մեղադրվել է անջատվողականության (սեպարատիզմի) և պետության ամբողջականությունը վտանգի տակ դնելու մեջ: Այս կապակցությամբ եվրոպական դատարանը նշել է, որ պատկերացում է ահաբեկչության դեմ պայքարի բարդությունը, հատկապես ապացույցներ ձեռք բերելու առումով, սակայն դա չի կարող հիմնավորել պաշտպանական կողմի իրավունքների՝ այնաստիճան սահմանափակումը, որն առկա է եղել սույն գործով: Հակիրճ՝ տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի և նույն հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետի խախտում:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի իմաստով ի՞նչ դրսևորումներ ունի իր դեմ ցուցմունք տված վկաներին հարցաքննելու կամ, այլ կերպ ասած, խաչաձև հարցաքննություն իրականացնելու՝ անձի իրավունքը

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (ե) կետի իմաստով՝ մեղադրյալն իրավունք ունի հարցաքննել իր դեմ ցուցմունք տվող վկաներին կամ իրավունք ունենալ, որ այդ վկաները հարցաքննվեն, և ունենալ իր վկաներին կանչելու և հարցաքննելու

իրավունք՝ այն նույն պայմաններով, ինչ իր դեմ ցուցնունք տվող վկաները: Որպես ուժերի հավասարության սկզբունքի կիրառություն՝ նշված դրույթը մեղադրյալի համար երաշխավորում է վկաներ հրավիրելու և հարցաքննելու կամ խաչաձև հարցաքննելու վկաներին այն նույն իրավական հնարավորություններով, որով օժտված է մեղադրանքի կողմը: Այն, սակայն, չի նախատեսում մեղադրյալի կամ նրա պաշտպանի կողմից պահանջված յուրաքանչյուր վկայի կանչելու անսահմանափակ իրավունքի առկայություն: Նշված դրույթի իմաստով մեղադրյալը կամ նրա պաշտպանն իրավունք ունի կանչելու պաշտպանության համար նշանակություն ունեցող վկաներ, ինչպես նաև նրանց պետք է պատշաճ հնարավորություն տրվի վարույթի որոշ փուլերում հարցաքննելու մեղադրյալի դեմ ցուցնունք տված վկաներին:

Իր դեմ ցուցնունք տված վկաներին հարցաքննելու՝ անձի իրավունքին Մարդու իրավունքների կոմիտեն անդրադարձել է Խոսե Լուիս Գուտիերեզ Վիվանքոն ընդդեմ Պերուի (Jose Luis Gutierrez Vivanco v. Peru, Communication No. 678/1996, կետ 7.1) գործով: Մարդու իրավունքների կոմիտեն արձանագրել է, որ գանգատի հեղինակի պնդմամբ, տեղի է ունեցել Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում, քանի որ դատական քննությունը, որի արդյունքում ինքը մեղավոր է ճանաչվել ահաբեկչության հետ կապված հանցագործության մեջ, չի կատարվել պատշաճ երաշխիքների ապահովմամբ: Բողոք բերած անձը նշել է, որ, ի թիվս այլ խախտումների, իրեն հնարավորություն չի տրվել որպես վկա կանչել այն ոստիկաններին, ովքեր ձերբակալել և հարցաքննել են իրեն, ինչպես նաև բանավոր վարույթի ընթացքում հարցաքննել այլ վկաների:

Չինք ընդունելով Polay Campos v. Peru գործով արտահայտած իր դիրքորոշումը՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտել է, որ եթե դատական քննության ընթացքում մեղադրյալին, ի թիվս այլ հանգամանքների, հնարավորություն չի տրվում հարցաքննել վկաներին, ապա առկա է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

Մարլեն Քարանզա Ալեգրեն ընդդեմ Պերուի (Marlem Carranza Alegre v. Peru, Communication No. 1126/2002, կետ 7.5) գործով Մարդու իրավունքների կոմիտեն արձանագրել է, որ, ի թիվս այլ հանգամանքների, իր գործի դատական քննության ընթացքում իրեն թույլ չի տրվել իր գործով նախնական քննությունն իրականացրած ոստիկաններին որպես վկա կանչել, ինչպես նաև իր պաշտպանները չեն կարողացել հարցաքննել ոստիկանության կողմից իրականացված նախնական քննության ընթացքում ցուցնունք տված վկաներին:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտել է, որ խախտվել է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Խորխե Լուիս Քիսպե Ռոքե ընդդեմ Պերուի (Jorge Luis Quispe Roque v. Peru, Communication No. 1125/2002, կետ 7.3) գործով Մարդու իրավունքների կոմիտեն արձանագրել է, որ ի թիվս այլ հանգամանքների, մեղադրյալին թույլ չի տրվել հարցաքննել վկաներին, ինչը հանգեցրել է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի խախտման:

Նույն դիրքորոշումն է Մարդու իրավունքների կոմիտեն արտահայտել Անտոնինո Վարգաս Մասն ընդդեմ Պերուի (Antonino Vargas Mas v. Peru, Communication No. 1058/2002, կետ 6.4) գործով:

***Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին
միջազգային դաշնագրի իմաստով թույլատրելի^օ է, արդյոք,
մեղադրյալի պաշտպանի բացակայությամբ վկայի
հարցաքննություն կատարել***

Բարձրացված հարցին Մարդու իրավունքների կոմիտեն անդրադարձել է Բրաունն ընդդեմ Յամայկայի (Brown v. Jamaica, Communication No. 775/1997, կետ 6.6) գործով, որի կապակցությամբ արձանագրել է, որ բողոքի հեղինակի ներկայացուցիչը բացակա է եղել 1992 թվականի հունիսի 8-ին տեղի ունեցած նախնական լսման ժամանակ մեղադրանքի կողմի երկու վկաների ցուցմունքների դեպոնացման ժամանակ, որ մագիստրատը շարունակել է վկաներին լսելը, և որ լսումը հետաձգվել է միայն այն ժամանակ, երբ բողոքի հեղինակը հայտնել է, որ չի ցանկանում ինքը հարցաքննել վկաներին: Վկաների հարցաքննությունը հետաձգվել է մինչև 1992 թվականի հունիսի 17-ը և, պաշտպանի բացակայության պատճառով, կրկին հետաձգվել է մինչև 1992 թվականի հուլիսի 7-ը: 1992 թվականի հունիսի 17-ի լսման հետաձգումից հետո դատավորը բողոքի հեղինակին նոր պաշտպան է նշանակել, ով, սակայն, հրաժարվել է վկաներին հարցաքննել:

Չինք ընդունելով այն հանգամանքը, որ աքսիոմատիկ է, որ իրավական օգնությունը պետք է հասանելի լինի քրեական դատավարության բոլոր փուլերում, հատկապես այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, որոնցով կարող է մահապատիժ նշանակվել՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտել է, որ մագիստրատը, ով տեղյակ է եղել բողոքի հեղինակի պաշտպանի բացակայության

մասին, չպետք է շարունակեր վկաների ցուցմունքների դեպոնացումը՝ առանց բողոքի հեղինակին հնարավորություն տալու ապահովել իր պաշտպանի ներկայությունը:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտել է, որ առկա է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (դ) կետի խախտում:

Նույն դիրքորոշումն է Մարդու իրավունքների կոմիտեն արտահայտել Յենդրիքսն ընդդեմ Գայանայի (Communication No. 838/1998, *Hendricks v. Guyana*, կետ 6.4) գործով:

Ի՞նչ չափանիշներով է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գնահատում վկայի կողմից տրված ցուցմունքի արժանահավատությունը

Դորսոնն ընդդեմ Նիդեռլանդների (*Doorson v. Netherlands*, գանգատ թիվ 20524/92, 1996 թվականի մարտի 26, կետեր 77-78) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով՝ Եվրոպական դատարանի խնդիրը չէ կարգավորել այն հարցը, թե արդյոք վկաների ցուցմունքները պատշաճ կերպով գնահատվել են որպես ապացույց, այս խնդիրը ներպետական դատարաններիինն է: Եվրոպական դատարանի խնդիրն է հավաստել, թե արդյոք ամբողջ վարույթը, այդ թվում՝ ապացույցների ձեռքբերումը, արդարացի է եղել: Եվրոպական դատարանը չի կարող վերացական ձևով ասել, թե հրապարակային դատական քննության ընթացքում, վկայի՝ երդման ներքո տրված ցուցմունքն արդյոք ավելի արժանահավատ է, քան նույն վկայի կողմից քրեական վարույթի ընթացքում տրված այլ ցուցմունքները, եթե անգամ այդ երկու ցուցմունքների միջև հակասություն կա:

Ի՞նչ չափանիշներով է ղեկավարվում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը փորձագետի եզրակացության և փորձագետ վկաների ցուցմունքների արժանահավատությունը գնահատելիս

Բոնիշն ընդդեմ Ավստրիայի (*Bönisch v. Austria*, գանգատ թիվ 8658/79, 1985 թվականի մայիսի 6, կետեր 29, 31-32, 35) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ տառացի մեկնաբանելու պարագայում՝

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետը վերաբերում է վկաներին և ոչ թե փորձագետներին: Համենայնդեպս, Եվրոպական դատարանը կրկին արձանագրել է, որ 3-րդ մասում առկա երաշխիքները նույն հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված արդար դատաքննության բաղադրատարրերն են:

Բոնիշի գործով Եվրոպական դատարանը գտել է, որ իր խնդիրը չէ շեղվել Կառավարության կողմից «փորձագետ» հասկացությանը տրված օրենսդրական իմաստից, սակայն այն չի կարող նաև հիմնվել բացառապես Ավստրիայի օրենսդրության մեջ առկա եզրութաբանության վրա: Այս առումով Եվրոպական դատարանը գտել է, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել փորձագետի կարգավիճակը և նրա կողմից իր գործառույթների իրականացման եղանակը: Նշված դատողությունների լույսի ներքո վերլուծելով սույն գործի հանգամանքները՝ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Սննդամթերքի վերահսկողության դաշնային ինստիտուտի (Bundesanstalt für Lebensmitteluntersuchung) տնօրենը Վիեննայի ռեգիոնալ դատարանի կողմից որպես փորձագետ է ներգրավվել և նրա վրա պարտականություն էր դրվել «պարզաբանել և լրացնել» Սննդամթերքի վերահսկողության դաշնային ինստիտուտի դատողությունները կամ տեսակետը: Եվրոպական դատարանի կարծիքով նման պայմաններում տրամաբանական է, որ մեղադրյալի մոտ կասկածներ առաջանային փորձագետի անկողմնակալության վերաբերյալ, հատկապես, որ նրա զեկույցի հիման վրա էր քրեական գործ հարուցվել: Սույն գործի նյութերից բխում է, որ տնօրենն ավելի շատ մեղադրական կողմի վկայի կարգավիճակ ուներ, ուստի ուժերի հավասարության սկզբունքի հիման վրա նա պետք է հարցաքննվեր դատական նիստի ընթացքում: Բոնիշի գործով, սակայն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ իրականացված երկու վարույթների ընթացքում էլ դիմողին նման հնարավորություն չի տրվել: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

Սեկ այլ՝ Բրանդստետերն ընդդեմ Ավստրիայի (Brandstetter v. Austria, գանգատներ թիվ 11170/84, 12876/87, 13468/87, 1991 թվականի օգոստոսի 28, կետեր 44-45) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ այն փաստը, որ գործով որպես փորձագետ ներգրավված անձն աշխատում է նույն ինստիտուտում կամ լաբորատորիայում, որի կարծիքի հիման վրա անձին մեղադրանք է առաջադրվել, ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ ասելու, որ այդ փորձագետը չի կարող լինել անաչառ, գործել պատշաճ չեզոքությամբ: Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ հակառակ մոտեցումը շատ դեպքերում անընդունելի

սահմանափակումներ է դնում ներպետական դատարանի կողմից փորձագետի խորհուրդն ստանալու հնարավորության վրա:

Անդրադառնալով Բրանդստետերի գործի առանձնահատուկ հանգամանքներին՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ ո՛չ 1983 թվականի հոկտեմբերի 4-ին կայացած առաջին դատական նիստում, երբ Շրջանային դատարանի կողմից պրն. Բանդիոնը նշանակվել է որպես փորձագետ, ո՛չ 1983 թվականի նոյեմբերի 22-ին կայացած երկրորդ դատական նիստում, երբ պրն. Բանդիոնը բանավոր հայտարարություն է արել և նրան խնդրել են զեկույց ներկայացնել, պաշտպանության կողմը որևէ առարկություն չի ներկայացրել: Առարկություններ չեն եղել մինչև 1984 թվականի փետրվարի 14-ը, այսինքն՝ մինչև այն պահը, երբ պրն. Բանդիոնը պրն. Բրանդստետերի համար անբարենպաստ զեկույց է ներկայացրել: Նշված ժամանակ է վերջինիս փաստաբանը փորձագետին մեղադրել Գյուղատնտեսական ինստիտուտի հետ ունեցած սերտ կապերի մեջ:

Մեջբերված փաստական տվյալների վերլուծության արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ միայն այն փաստը, որ պրն. Բանդիոնը հանդիսացել է Գյուղատնտեսական ինստիտուտի աշխատակազմի անդամ հիմք չէ նրան մեղադրանքի կողմի վկա դիտելու համար: Յետաքրքիր է, որ սույն գործով եվրոպական դատարանը թեև արձանագրել է, որ որոշ դեպքերում պրն. Բանդիոնն անցել է իր գործառույթների հետ կապված պարտականությունների սահմանները՝ իր զեկույցում անդրադառնալով այնպիսի հարցերի, որոնք վերաբերում էին ապացույցների գնահատմանը, սակայն Դատարանը գտել է, որ դա ևս հիմք չէ եզրահանգելու, որ սույն գործով իրականացված դատավարությունում պրն. Բանդիոնի զբաղեցրած դիրքը նման է մեղադրանքի կողմի վկաների դիրքին:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ այլ փորձագետ նշանակելու վերաբերյալ պաշտպանության կողմի խնդրանքը Շրջանային դատարանի կողմից մերժելը չի կարող դիտվել որպես ուժերի հավասարության սկզբունքի խախտում:

Ինչպե՞ս է ապահովվում մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի հավասարությունը փորձագետների եզրակացությունը կամ փորձագետ-վկաների ցուցմունքները գնահատելիս

Բոնիշն ընդդեմ Ավստրիայի (Bönisch v. Austria, գանգատ թիվ 8658/79, 1985 թվականի մայիսի 6, կետեր 33-35) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ տարբեր հանգամանքների ցույց են տալիս

Սննդամթերքի վերահսկողության դաշնային ինստիտուտի (Bundesanstalt für Lebensmitteluntersuchung) տնօրենի ունեցած գերակա դիրքը: Որպես «փորձագետ» իր լիազորություններն իրականացնելիս նա կարող էր ներկա գտնվել լսումներին, դատարանի թույլտվությամբ հարցեր տալ մեղադրյալին և վկաներին և տվյալ պահին կարծիք հայտնել նրանց ցուցմունքների վերաբերյալ:

Եվրոպական դատարանի գնահատմամբ՝ հավասար վերաբերմունքի բացակայությունը հատկապես ակնհայտ է եղել առաջին վարույթներով դատարանի կողմից նշանակված փորձագետի և պաշտպանության կողմի «փորձագետ-վկաների» համապատասխան տեսակետների միջև առկա տարբերություններում:

Պրն. Բոնիշի խնդրանքով Տարածաշրջանային դատարանի կողմից որպես հրավիրված պրն. Պրանդլին՝ Վիեննայի համալսարանի մսի հիգիենայի և տեխնոլոգիայի ինստիտուտի տնօրենը հարցաքննվել է ինչպես դատավորի, այնպես էլ փորձագետի կողմից. դրանից հետո նա զբաղեցրել է իր տեղը հանրային սրահում: Բացի դրանից, Սննդամթերքի վերահսկողության դաշնային ինստիտուտի տնօրենը՝ փորձագետը, ուղղակիորեն հարցաքննվել է նաև մեղադրյալին: Ի լրումն դրա, քանի որ դիմողը փորձառու էր իր գործում, քիչ հավանական է եղել պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ այլ փորձագետի նշանակումը, և եթե գործը քննող դատարանը որոշակի հարցի պարզաբանման կարիք է ունեցել, այն առաջին հերթին լսել է Սննդամթերքի վերահսկողության դաշնային ինստիտուտի աշխատակազմի որևէ անդամի: Բացի դրանից, Ավստրիայի օրենսդրության համաձայն՝ գործը քննող դատարանը չէր կարող դիմել այլ փորձագետի, եթե առկա չեն եղել Քրեական դատավարության օրենսգրքի 125 և 126-րդ հոդվածներով վկայակոչված չնախատեսված հանգամանքներ, իսկ այդ հանգամանքներից ոչ մեկը սույն գործով առկա չի եղել:

Վերոնշյալ հանգամանքները հաշվի առնելով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

Մեկ այլ՝ Գ.Բ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի (G.B. v. France, գանգատ թիվ 44069/98, 02.10.2001 թվականի հոկտեմբերի 2, կետեր 68-70) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ միայն այն հանգամանքը, որ Ասիզների դատարանում փորձագետն իր գրավոր հայտարարությունում արտահայտած կարծիքից տարբերվող կարծիք է արտահայտել, ինքնին չի կարող արդար դատական քննության սկզբունքի խախտում հանդիսանալ: Նմանապես, արդար դատական քննության իրավունքը չի պահանջում, որպեսզի ներպետական դատարանը պաշտպանության կողմի խնդրանքով այլ փորձագետ նշանակի միայն այն

պատճառով, որ պաշտպանության կողմի ներկայացրած փորձագետի կարծիքը հիմնավորում է մեղադրող կողմի տեսակետը: Հետևաբար, Եվրոպական դատարանը գտել է, որ Գ.Բ.-ի գործով երկրորդ փորձագետի կարծիքն ստանալու վերաբերյալ խնդրանքի մերժումը չի կարող ինքնին անարդար դիտվել:

Սույն գործով, սակայն, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ փորձագետը դատարանին դիմելիս ոչ միայն իր սկզբնական զեկույցում առկա տեսակետից տարբերվող տեսակետ է արտահայտել, այլև նա ամբողջությամբ փոխել է իր կարծիքը նույն դատական քննության ընթացքում: Դատարանը նշել է նաև, որ երկրորդ կարծիքն ստանալու վերաբերյալ դիմողի պահանջը հաջորդել է այս «կտրուկ փոփոխությանը», որը հետևանք է փորձագետի կողմից նոր ապացույցի հետազոտման, և արդյունքում փորձագետը դիմողի հանդեպ չափազանց անբարեհաճ դիրք է ընդունել:

Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ թեև դժվար է հաստատ ասել, թե փորձագետի կարծիքն ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ ատենակալների գնահատականի վրա, սակայն խիստ բարձր է հավանականությունը, որ նման անկանխատեսելի փոփոխությունը կարող է անխուսափելիորեն փորձագետի կարծիքին հաղորդել որոշակի կշիռ: Քննարկելով այս մասնավոր հանգամանքները, մասնավորապես՝ փորձագետի կտրուկ փոփոխությունը՝ համակցված երկրորդ կարծիք ստանալու վերաբերյալ դիմումի մերժման հետ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ արդար դատական քննության պահանջները խախտվել են և պաշտպանության իրավունքները չեն ապահովվել: Հետևաբար, Գ.Բ.-ի գործով տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (b) կետի և դրա հետ փոխկապակցված՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

Ակարդին և այլոք ընդդեմ Իտալիայի (Accardi and Others v. Italy (dec.)), գանգատ թիվ 30598/02, 2005 թվականի հունվարի 20) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է հետևյալը. դիմողներից երկուսը՝ պրն. Սալվատորե Ակարդին և տկն. Թերեզա դը Անտոնիոն երեխաների՝ X-ի և Y-ի ծնողներն են եղել: Նրանք երկուսն էլ մեղադրվել են երեխաների նկատմամբ սեռական գործողություններ կատարելու մեջ:

1998 թվականի սեպտեմբերի 21-ին Ֆլորենցիայի քննիչ-դատավորը (giudice per le indagini preliminari - GIP) որոշում է կայացրել X-ից և Y-ից ցուցմունքներ վերցնել: Դատական նիստը տեղի է ունեցել 1998 թվականի հոկտեմբերի 16-ին, դրան մասնակցել են քննիչ-դատավորը և հոգեբան տկն. Բ.-ն: Դիմողները, նրանց պաշտպանները և հանրային մեղադրողի գրասենյակի ներկայացուցիչները գտնվել են կից սենյակում, երկկողմ հայելու հետևում՝ հնարավորություն ունենալով լսել

երեխաներին և հետևել նրանց վարքագծին: Դատական նիստի ընթացքում տկն Բ.-ն երեխաներին հարցեր է տվել:

1999 թվականի մայիսի 25-ին դիմողների գործն ուղարկվել է Ֆլորենցիայի քրեական դատարան: Դատական նիստերի ընթացքում որպես վկա հարցաքննվել են երեխաների հետ շփումներ ունեցած բազմաթիվ անձինք:

Ֆլորենցիայի քրեական դատարանի 1999 թվականի նոյեմբերի 18-ի դատավճռով դիմողները մեղավոր են ճանաչվել և դատապարտվել: Իր դատավճիռը Քրեական դատարանը հիմնավորել է երկու խումբ ապացույցներով: Առաջին խումբ ապացույցները տուժող երեխաների ցուցմունքներն են, որոնք նրանք տվել են քննիչ-դատավորին 1998 թվականի հոկտեմբերի 16-ին, երկրորդ խումբն այն վկաների ցուցմունքներն են, որոնք շփումներ են ունեցել տուժող երեխաների հետ:

Ֆլորենցիայի քրեական դատարանի դատավճիռը դիմողները բողոքարկել են:

2000 թվականի սեպտեմբերի 28-ի դատավճռով Ֆլորենցիայի վերաքննիչ դատարանն անփոփոխ է թողել առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը:

Դիմողներն օրենքի խախտման հիմքով բողոք են ներկայացրել, որը, սակայն, Վճռաբեկ դատարանի 2002 թվականի փետրվարի 22-ի դատավճռով մերժվել է: Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ Ֆլորենցիայի վերաքննիչ դատարանը հարցի բոլոր կողմերին տրամաբանական և ճիշտ պատճառաբանություններ է տվել:

Դիմելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան՝ դիմողները, ի թիվս այլ հարցերի, վիճարկել էին, որ հոգեբանական փորձաքննություն չի նշանակվել և համապատասխան զեկույց չի կազմվել այն հարցի վերաբերյալ, թե արդյոք X-ը և Y-ն ունակ են եղել ճշմարտությունն ասել իրենց նկատմամբ կատարված ենթադրյալ սեռական գործողությունների կապակցությամբ: Նշված և մի շարք այլ հանգամանքների հիման վրա դիմողները պնդել են, որ սույն գործով թույլ է տրվել ուժերի հավասարության սկզբունքի խախտում:

Այս կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, հիմք ընդունելով վերը մեջբերված փաստական հանգամանքները, նշել է, որ ներպետական դատարանները տրամաբանական և պատշաճ փաստարկների հիման վրա եզրակացրել են, որ դիմողների կողմից վկայակոչված քննչական գործողությունները, այդ թվում՝ հոգեբանական փորձաքննության նշանակումը, որևէ կապ չեն ունեցել սույն գործով վարույթի հետ: Ավելին, Ֆլորենցիայի վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ երեխաները՝ X-ը և Y-ը երկար ժամանակ գտնվել են սոցիալական ծառայությունների դեպարտամենտի կողմից վարձված հոգեբանների հսկողության տակ, և առկա չի եղել որևէ հիմք կասկածի տակ դնելու իրենց գործողությունների համար պատասխան տալու նրանց կարողունակությունը: Բացի դրանից, երեխաների հարցաքննությունն իրականացվել է երեխաների հոգեբան-մասնագետի՝ տիկին Բ.-ի ներկայությամբ:

Չետևաբար, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը չի գտել, որ Ակարդիի գործով պաշտպանության կողմի իրավունքները խախտվել են այն չափով, որ տեղի է ունեցել Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության սկզբունքի խախտում:

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով ի՞նչ դրսևորումներ ունի իր դեմ ցուցմունք տված փորձագետ-վկաներին հարցաքննելու կամ, այլ կերպ ասած, փորձագետ-վկաների խաչածև հարցաքննություն իրականացնելու՝ անձի իրավունքը

Բալսիտե-Լիդեիկիենեն ընդդեմ Լիտվայի (Balsyte-Lideikiene v. Lithuania, գանգատ թիվ 72596/01, 2008 թվականի նոյեմբերի 4, կետեր 63-66) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (d) կետը վերաբերում է վկաներին և ոչ թե փորձագետներին: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, եվրոպական դատարանը կրկնել է, որ վերոնշյալ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված երաշխիքները, ի թիվս այլնի, հանդիսանում են նույն հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված՝ արդար դատական քննության հիմնական տարրերը:

Բալսիտե-Լիդեիկիենենի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ մինչդատական վարույթի ընթացքում փորձագետների կողմից ներկայացված եզրակացությունները վճռորոշ տեղ են զբաղեցրել դիմողի դեմ հարուցված քրեական գործում: Չետևաբար, անհրաժեշտ է որոշել, թե դիմողն արդյոք ցանկություն է հայտնել փորձագետին հարցաքննել դռնբաց դատական նիստում, եթե՝ այո, ապա արդյոք նրան նման հնարավորություն ընձեռվել է:

Բարձրացված հարցին պատասխանելու նպատակով եվրոպական դատարանն ուշադրություն է դարձրել այն հանգամանքի վրա, որ դիմողի կողմից 2001 թվականի մարտի 12-ին ներկայացված գրավոր դիմումով, որը Վիլնյուսի Երկրորդ շրջանային դատարանն ստացել է հաջորդ օրը, դիմողը խնդրել է դատարանին հետաձգել նիստը, քանի որ փորձագետներն արդեն հերթական՝ երրորդ անգամ չէին ներկայացել դատարան: Դիմողը խնդրել է դատարանին պարզել փորձագետների բացակայության պատճառները և նրանց նկատմամբ սանկցիա կիրառել, ինչը չի բավարարվել:

Դիմողի գործի վերանայման արդյունքում՝ Գերագույն վարչական դատարանն արձանագրել է, որ դիմողի գործում առկա որևէ հանգամանք չի վկայում այն մասին, որ նրա կողմից փորձագետներին չհարցաքննելը խախտել է որևէ դատավարական նորմ:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների վերլուծության արդյունքում՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը գտել է, որ սույն գործով ո՛չ մինչդատական փուլում, ո՛չ դատական քննության ընթացքում դիմողին հնարավորություն չի տրվել հարցաքննել փորձագետներին, որոնց տեսակետներում առկա էին որոշակի հակասություններ:

Չհիմնվելով նման գործերով իր կողմից ձևավորված նախադեպային իրավունքի վրա՝ Եվրոպական դատարանը եզրակացրել է, որ սույն գործով դռնբաց դատական նիստում փորձագետներին հարցաքննելու վերաբերյալ դիմողի խնդրանքի մերժումը չի համապատասխանում Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1.

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

2011 թվականի ընթացքում ՀՀ նախաքննություն իրականացնող մարմինների կողմից քննված քրեական գործերի և դրանցով որպես խափանման միջոց կիրառված կալանքների վերաբերյալ

ՀՀ նախաքննության մարմինների կողմից 2011 թվականի ընթացքում հարուցվել է 7995 քրեական գործ:

Նույն ժամանակահատվածում ՀՀ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում ստացվել է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ 3050 միջնորդություն՝ 3050 անձանց վերաբերյալ, որոնցից 2951 (96.8%) բավարարվել է, իսկ 99-ը (3.2%) մերժվել:

Համեմատության կարգով պետք է նշել, որ 2010թ. ՀՀ առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարաններում ստացվել է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ 3570 միջնորդություն՝ 3570 անձանց վերաբերյալ, որոնցից 3434-ը (96,2%) բավարարվել է, իսկ 136-ը (3.8%) մերժվել: Այսինքն, 2010թ. համեմատ 2011թ. ընթացքում ներկայացված միջնորդությունները 520 (14.5%)-ով պակասել է /որից 483 բավարարված, 37 մերժված/:

3050 անձանց վերաբերյալ ներկայացված կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություններով 3045-ը (99.8%) եղել է չափահաս անձանց վերաբերյալ, 5-ն (0.2%) անչափահաս, 3002-ն (98%) արական սեռի, 48-ը (2%) իգական սեռի:

3050 անձանց վերաբերյալ ներկայացված կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություններով 139 (4.5%) անձ մեղադրվել է ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն կատարելու համար, որոնցից բավարարվել է 126-ը, մերժվել՝ 13-ը, 1942 (63.7%) անձ միջին ծանրության հանցագործություն կատարելու համար, որոնցից բավարարվել է 1885-ը, մերժվել՝ 57-ը, 799 (26.2%) անձ ծանր հանցագործություն կատարելու համար, որոնցից բավարարվել է 770-ը, մերժվել՝ 29-ը, 170 (5.6%) անձ՝ առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար, որոնցից 170-ն էլ բավարարվել է:

Ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն կատարելու համար մեղադրվող և որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառված 126 անձից 126-ն էլ եղել են չափահաս և արական սեռի: Մերժված 13 անձից 13-ն էլ եղել են չափահաս և արական սեռի:

Միջին ծանրության հանցագործություն կատարելու համար մեղադրվող և որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառված 1886 անձից 1886-ն էլ եղել են

չափահաս, 1872-ը՝ արական սեռի, 14-ը՝ իգական սեռի: Մերժված 57 անձից 56-ը եղել է չափահաս, 1-ն անչափահաս, 52-ը եղել են արական սեռի, 5-ը՝ իգական սեռի:

Ծանր հանցագործություն կատարելու համար մեղադրվող և որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառված 770 անձից 767-ը եղել է չափահաս, 3-ը՝ անչափահաս, 750-ը՝ արական սեռի, 20-ը՝ իգական սեռի: Մերժված 29 անձից 29-ն էլ եղել են չափահաս, 28-ը՝ արական սեռի, 1-ը՝ իգական սեռի:

Առանձնապես ծանր հանցագործություն կատարելու համար մեղադրվող և որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառված 170 անձից 169-ը եղել են չափահաս, 1-ը՝ անչափահաս, 162-ը՝ արական սեռի, 8-ը՝ իգական սեռի:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐ
ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏԱՄԲ ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ,
ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ՀԵՏ ԿԱՊՎԱԾ ՀԱՐՑԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ
ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ 2010 ՏԱՐԵԿԱՆ⁴⁴

---

⁴⁴ http://www.court.am/files/news/2287_am.xls